

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİVÂN ŞİİRİNDE DENİZ İMGESİ VE ŞİİR ÖĞRETİMİNDE
KULLANILMASI

Betül MUTLU

İzmir

2012

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİVÂN ŞİİRİNDE DENİZ İMGESİ VE ŞİİR ÖĞRETİMİNDE
KULLANILMASI

Betül MUTLU

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKKAYA

İzmir

2012

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “DİVÂN ŞİİRİNDE DENİZ İMGESİ VE ŞİİR ÖĞRETİMİNDE KULLANILMASI” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

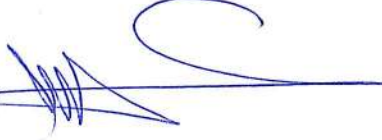
Haziran-2012

Betül MUTLU

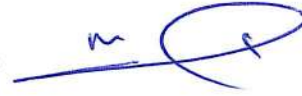
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Öğretmenliği Programında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof.Dr.Şerif Ali BOZKAPLAN

Üye :Yard.Doç.Dr.Mehmet AKKAYA

Üye :Yard.Doç.Dr.İ.Seçkin AYDIN

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

Prof. Dr. h. c. İbrahim ATALAY
Enstitü Müdürü

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	436891
Yazar Adı / Soyadı	Betül MUTLU
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 29512117020
Telefon / Cep Telefonu	
e-Posta	betulsendil@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Divân Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması
Tezin Tercümesi	The Sea Image in Divan Poetry and Its Use in Teaching Poetry
Konu Başlıkları	Eğitim ve Öğretim
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Bölüm	Eğitim Bilimleri Bölümü
Anabilim Dalı	Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2012
Sayfa	187
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKKAYA
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelenmesini istiyorum

a.Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezime ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

13.07.2012

İmza:.....

Yazdır

ÖNSÖZ

Dîvân şiiri, ortaya çıkıp geliştiği dönemin sanat anlayışını yansıtan bir özelliğe sahiptir. İfade etmedeki genişliği, özgünlüğü ve sanatlardan beslenmesi belirgin özelliklerindendir. İmgelerin bolluğu ile bu imgelerin şairlerce çok farklı tasavvurlar olarak değerlendirilmesi, bu edebiyatı diğer edebiyatlardan ayırır.

Dîvân edebiyatı, içinde birçok gevher bulunduran derin ve engin bir denizdir. Aynı zamanda berrak, bulanık, tatlı ve acı sayısız damladan oluşur. Bu deniz bazen dalga olup insanı alır götürür, bazen sakin, sessiz bir hâl alır.

Dîvân edebiyatı öyle bir denizdir ki, bu denize düşeni içine çeker, derinliklerine alır. Öyle ki, okudukça siz de bu denizin bir damlası gibi olursunuz. Bir daha da ondan kopmanıza izin vermez. Aslında dîvân edebiyatı denizinin cevherleri saymakla bitmez. Çalışmada, bu engin denizin bir damlası incelenmeye çalışıldı.

Dîvân edebiyatında deniz kimi zaman dert denizi olur aşığı içine alıp batırır. Bazen aşığın bakmaktan usanmadığı, sevgilinin yüzündeki güzellik denizi olur. Çoğu kez de şiir denizi olup satırları dalga dalga doldurur. Bazen gözyaşı denizi olur aşığın oluşturduğu, bazen bağışlama denizi, bazen de bağışın büyüklüğünü göstermek için şairin kullandığı cömertlik denizi olarak karşımıza çıkar. En ilgi çekicileri de dîvân şiirinde denizin aşk, sevgi, kan denizi olup şairin aşkını anlatmasıdır. Dalgası, tuzu, incisi, mercanı; büyüklüğü, derinliği, coşması, batırması gibi özellikleriyle deniz, dîvân edebiyatında yer alır.

Deniz imgesinin dîvân şiirindeki kullanımı, bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışmanın birinci bölümde, giriş kısmının ardından, problem durumu ve alt problemler belirlenmiştir. Araştırmanın amacı ve önemi üzerinde durulmuştur. Sayıtlar ve sınırlılıklar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde çalışmanın yararlanıldığı ilgili araştırma ve yayınlar belirtilmiş, “Şiir nedir?” , “Klâsik şiir nedir?” sorularına cevap verilmiş, imge sözcüğünün işlevi ve şiir öğretimi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, araştırmanın yöntemi açıklanmış; modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ile veri çözümleme teknikleri üzerinde açıklamalar yapılmıştır.

Dördüncü bölüm, çalışmanın verilerinin değerlendirildiği ve sunulduğu asıl bölüm olan “ Bulgular ve Yorumlar” bölümüdür. Genel olarak deniz imgesinin kullanımı ile ilgili bilgi verildikten sonra, incelenen şiirlerde deniz ve denizcilikle ilgili tüm terimler sınıflandırılarak, beyitlerle örneklendirilmiştir. Terimlerin ve tasavvurların benzer beyitlerdeki kullanımları yorumlanmıştır.

Son bölüm olan beşinci bölümde, çalışmanın sonunda elde edilen sonuçlar açıklanmış ve araştırmanın kaynakçası verilmiştir.

Bu çalışma esnasında bana büyük sabır ve hoşgörü gösteren değerli hocam sayın Yrd.Doç.Dr.Mehmet AKKAYA ’ya yardımlarından dolayı en içten teşekkürlerimi sunarım.

Betül MUTLU

İzmir – 2012

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1.Giriş.....	1
1.2. Problem Durumu.....	2
1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
1.4. Problem Cümlesi.....	4
1.5. Alt Problemler.....	4
1.6. Sayıtlılar.....	4
1.7. Sınırlılıklar.....	5

BÖLÜM II

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

2.1. İlgili Yayın ve Araştırmalar.....	6
2. 2. Şiir Nedir?.....	8
2. 3. Klâsik Şiir Nedir?.....	10
2. 4. Şiirde İmge Nedir?.....	13
2. 5. Şiir Öğretimi.....	14
2. 6. Şiir Öğretiminde Deniz İmgesi.....	17

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli.....	19
3.2. Evren ve Örneklem.....	20
3.3. Veri Toplama Araçları.....	20
3.4. Veri Çözümleme Teknikleri.....	20

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

4. 1. Genel Olarak Deniz İmgesi.....	21
4.2. Denizle İlgili Terimler.....	24
4.3. Denizcilikle İlgili Terimler.....	25
4.4. Denizcilikle İlgili Terkibler.....	26
4.5. Deniz.....	32
4.6. Bahr.....	36
4.6.1. Bahr İle ilgili Tamlamalar.....	40
4.6.2. Bahr u Ber (Deniz ve Kara).....	50
4.7. Deryâ.....	55
4.7.1. Deryâ İle İlgili Tamlamalar.....	66
4.7.2. Leb-i Deryâ.....	71
4.7.3. Yedi Deryâ.....	73
4.8. Bihâr.....	75
4.9. Kulzüm.....	77
4.10. Muhit.....	79
4.11. Ummân.....	81
4.12. Yemm.....	88
4.13. Lücce.....	89
4.14. Gözyaşı Denizi.....	91
4.15. Gönül Denizi.....	96

4.16. Güzellik Denizi.....	97
4.17. Aşk Denizi.....	99
4.18. Gam Denizi.....	103
4.19. Cûd Denizi (Cömertlik Denizi).....	105
4.20. İlim Denizi.....	107
4.21. Kerem Denizi.....	108
4.22. Rahmet Denizi.....	110
4.23. Ma‘na Denizi (Anlam Denizi).....	110
4.24. Şiir Denizi.....	111
4.25. Coşkulu Deniz.....	113
4.26. Bahr u Kân, Deryâ vü Kân.....	114
4.27. Denize Düşmek.....	117
4.28. Deniz İle ilgili Diğer Tasavvurlar.....	118
4.29. Deniz İle İlgili Teşbîhler.....	121
4.30. Deniz İle İlgili Kişileştirmeler.....	124
4.31. Denizle İlgili Özel İsimler.....	126
4.32. Mevc.....	129
4.33. Mevc İle İlgili Tamlamalar.....	134
4.34. Emvâc.....	138
4.35. Bâdbân (Yelken).....	140
4.36. Zevrak.....	143
4.37. Fülk (Gemi).....	152
4.38. Sefîne.....	155
4.39. Keşîf.....	157
4.40. Lenger.....	159
4.41. Kaptan.....	160
4.42. Levend.....	161
4.43. Dalgıç (Gavvâs-ı Güher).....	162
4.44. Şinâver.....	163
4.45. Balık (Mâhi).....	164
4.46. Dürr, Lü'l (İnci).....	166
4.47. Mercân.....	170

4.48. Sadeḡ.....	172
4.49. Sâhil.....	175
4.50. Girdâb.....	178

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1.Sonuç ve Değerlendirme.....	181
---------------------------------	-----

KAYNAKÇA.....	185
----------------------	------------

KISALTMALAR

Ahmet Paşa: Ahmet Paşa Dîvânı

AKDITYK : Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Bâkî : Bâkî Dîvânı

Fuzûlî : Fuzûlî Dîvânı

Hâyâli : Hâyâli Dîvânı

Nâbî : Nâbî Dîvânı

Necati Beg: Necati Beg Dîvânı

Nedîm : Nedîm Dîvânı

Nef'î : Nef'î Dîvânı

Nev'î : Nev'î Dîvânı

Şeyh Galib : Şeyh Galib Dîvânı

Şeyhî : Şeyhî Dîvânı

TDK : Türk Dil Kurumu

G: Gazel

K: Kasîde

M: Musammat

(1. gazel, kasîde, mesnevi... vb. türün numarası / 2. beyit numarası)

ÖZET

Bu çalışma genel olarak, dîvân edebiyatından seçilen şairlerin şiirlerinde, deniz imgesinin kullanımını ve bundan şiir öğretiminde nasıl yararlanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Dîvân şiirinde deniz imgesini anlayabilmek için, öncelikle şiirde imgenin işlevini belirlemek gerekir. Bu amaçla dîvân şiirinde önemli bir imge olan deniz imgesi dikkate alınmalıydı. Dîvân şiirinde deniz imgesinin yerini kavrayabilmek ve şiir öğretiminde kullanabilmek için, farklı yüzyıllarda yazılmış dîvânlardan seçilen örneklerdeki deniz imgesi incelendi. Örneklerdeki deniz ve denizcilikle ilgili terimler ayrı ayrı sınıflandırılmıştır.

Deniz imgesi dîvân edebiyatının genel yapısı gereği bazı şiirlerde benzer anlamlarda kullanılmış, bazılarında şairinin ifade gücüne bağlı olarak farklı hayallere konu olmuştur. Bu sebeple benzer kullanımlar sınıflandırılıp beyitler yorumlanmıştır. Deniz imgesinin bu özellikleriyle, şiir öğretiminde sağlayacağı kolaylıklar belirtilmiştir.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar, yukarıda verilen bilgilerin tamamının değerlendirilmesi sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dîvân şiiri, deniz imgesi, şiir öğretimi.

ABSTRACT

This study, in general, reveals the use of sea image in poems written by poets selected from Divan literature and how it can be benefited in teaching poetry.

In order to understand the sea image in Divan poetry, first it is necessary to identify the function of image in poetry. For this purpose, the sea image, which is an important image in Divan poetry, should be taken into consideration. The sea image in examples selected from divans written in different centuries is analysed in order to comprehend the role of sea image in Divan poetry and to use it in teaching poetry. The terms related to sea and marine in the examples are classified separately.

Due to the general structure of Divan literature, the sea image is used in similar meanings in some poems while it has been the subject of different dreams depending on the expressive power of its poet. Therefore, similar uses of sea image are classified and the couplets are interpreted. By these characteristics of sea image, the convenience it will provide in teaching poetry are indicated.

The results of the study are obtained by the review of the whole information given above.

Key Words: Divan poetry, sea image, teaching poetry

BÖLÜM I

1.1. GİRİŞ

Edebiyat geçmişten günümüze insanlık için kültürün yayılması, aktarılması adına köprü görevi görmüştür. İnsanlar tarihin her döneminde duygu ve düşüncelerini edebiyat sanatı yoluyla aktarmanın hazzını yaşamışlardır. İlhan Genç Edebiyat Bilimi adlı kitabında edebiyatın önemini şu sözlerle açıklamaktadır:

Edebiyat, çağlar boyunca gerek sözlü, gerekse yazılı ürünleriyle insanlığın kendisini ifade edebilmesinde en önemli ve zengin araçları olan sanattır. Bu sanat sadece insanın kendisini ifade etmesi değil, aynı zamanda alımlayıcısını da derinden etkileyen işleve sahiptir (Genç, 2008: 1).

Şiir, edebiyatın en etkili ifade biçimlerindendir. Edebî türler arasında en eskilerden ve en önemlilerinden biri olan şiir, şairlerin anlayışlarına, okuyucunun beklentisine göre farklılık gösterir. Bazı şairler şiirin tanımlanamayacağına inanırlar.

Şiirde anlamı çözmek, imgeleri anlamlandırmakla mümkündür. Dîvân şiiri, Türk şiiri içinde en özgün imgelere sahip şiir türüdür. Bir dîvân şairini diğerlerinden ayıran en önemli nokta, kullandığı imgeler ve onlara yüklediği anlamlardır. Bu nedenle bir dîvân şairini tanımanın en güzel yolu, şiirindeki imgeleri kavramaktır.

Dîvân şiirine genel olarak bakıldığında, şiirler iki ana unsura göre sınıflandırılabilir: Bunlardan birincisi, şiirlerde kullanılan biçim, diğeri ise anlam arayışına dayalı iç yapıdır. Dîvân şiirini her iki açıdan da incelemek, Türk şiirinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Türk edebiyatında son yıllarda ortaya çıkan bir akımla, divan şiiri nazım biçimleri özde ve biçimde yapılan değişikliklerle yeniden işlenmeye başlanmıştır. Bu yoldaki örneklerin gelişip olgunlaşmasıyla Türk şiirinde biçim sorunlarının belirli bir açıklığa kavuşacağı ve ayrıca divan şiirinden öz bakımından, çok değişik yönlerden beslenen bu akımla, Türk şiirinin yeni bir ses ve deyiş özelliği kazanacağı kanısındayız (Dilçin, 2005: 391).

Şiir öğretiminde ve Türk şiirinin geliştirilmesinde dîvân şiirini ele almanın katkısı olacağını düşünenler olduğu gibi, bunu eleştirenler de vardır.

Divan şiirinin kuralcı yapısı, değişmez şiir geleneği öteden beri eleştiri konusu olmuştur. Ortak yargıya göre, belirli bir duygu, düşünce ve hayal dünyası içinde yoğrulmuş olan bu şiir, sınırlı söz varlığı ve anlatım gücü ile dikkate değer bir değişikliğe uğramaksızın yüzyıllar boyu olduğu gibi kullanılmıştır. Divan şiirinin anlatımında önemli yer tutan mazmun ve mecazlarla birlikte söz sanatlarının kullanımındaki değişmezliği de eski şiirimize yöneltilen eleştiriler arasındadır (Mengi, 2000a: 22).

Oysa dîvân edebiyatı tam aksine, söylenmemişi söyleyebilmeye yönelik hayâl imgeleri üzerine kuruludur.

Klâsik şiirin şairleri, farklı anlam ve imge bulma arayışında olmuşlardır. Şiir öğretiminde de bu imgeler özgünlüğe, yaratıcılığa ışık tutabilir. Deniz, dîvân şiirinde kullanılan imgelerden biridir. Şairler denizi farklı tasavvurlarla şiirlerine konu edinmiş, okuyucuya farklı hayâllerin kapılarını açmışlardır. Bu yolla, şiir öğretiminde yaratıcılık için başarılı örnekler sergilemişlerdir. O halde, deniz imgesini bütün yönleri ile ele alarak dîvân şiirinde deniz ve denizcilik ile ilgili kavramlarla örülü beyitleri çözümlemek, şiir öğretimine katkı sağlayacaktır.

1. 2. Problem Durumu

Şiir edebî türler içerisinde yaratıcılığı öne çıkaran bir türdür. Dîvân şiiri kendine has imgeleri, mazmunları, sanatları ile ön plana çıkar. Bu şiirin tasavvur ve tahayyülleri sıradanlıktan uzaktır. Her şair, kendine özgü söyleyişiyle anlatımındaki etkileyciliği artırır.

Dîvân şiirini anlayabilmek ve iyi yorumlayabilmek için bu şiirin derinlerindeki anlamı kavramak gerekir. Bunun için de, imgeyi temel alan anlam çözülmelidir. Deniz imgesinin şiirlerdeki farklı kullanımları açıklanmalıdır.

Farklı yüzyıllardan seçilen on bir dîvân şairinin dîvânlarında geçen tüm deniz ve denizcilikle ilgili terimler fişlenmiştir. Seçilen beyitleri yorumlamak ve şiir öğretiminde nasıl kullanılacağını ele almak, bu çalışmanın problem durumunu ortaya koymaktadır.

Deniz imgesi ile şiir arasındaki bağı ortaya koymak, dîvân şiirindeki deniz imgesi kullanımının şiir öğretiminde katkısını belirtmek, çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

1. 3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Şiir, şairin duygu, düşünce ve hayâl dünyasının bir yansımasıdır. Şair duygularını ifade ederken edebî birikimlerinden yararlanır. Dîvân şiirinde edebî birikimleri en iyi yansıtan unsurların başında söz sanatları, mazmunlar ve imgeler gelir. Bir şairi ya da şiiri anlamamanın en iyi yolu, kullanılan imgeleri anlamaktır. Dîvân edebiyatında şiirin, şiirde imgenin önemi kavrandıkça eski edebiyatın edebî zevki ortaya çıkar.

Her şairin hayâl dünyası elbette farklıdır. Ancak, aynı dönemde yaşamış şairlerin birçoğunda bazı imgeler ortaklık gösterir. Dîvân şiiri kapsamında örneklem olarak ele alınan "deniz imgesi" de dîvân şiirini anlamada önemli ipuçları sunacaktır. Çünkü deniz, klâsik edebiyatımızda ön plana çıkan ortak unsurlardandır. Özellikle teşhis ve teşbih sanatlarıyla beraber kullanılarak şairlerin gönlüne tercümân olmuştur.

Dîvân şiirini tanımak, anlamaya çalışmak ve tanıtılmasına vesile olmak gerekir. Günümüz edebiyatından gittikçe uzaklaşan dîvân edebiyatının yeni nesle sevdirelmesi, onların şiir beğenisini üst düzeye çıkaracaktır. Şiir türünün

edebiyatımızda en güzel örneklerini vermiş olan klâsik edebiyat; benzersiz sanatları, imgeleri ile kendisiyle ilgileneni bir deniz gibi içine çeker. Deniz imgesinin klâsik edebiyattaki kullanımından yola çıkarak genç kuşaklara eski edebiyatı daha çok sevdirmek amaçlanmıştır. Öte yandan genç araştırmacılarda dîvân şiirine yönelik merak uyandırma isteği çalışmanın amaçları arasındadır.

Bu çalışmada, beyitlerdeki deniz imgesi bütün yönleri ile ele alınacak bu da klâsik şiirdeki deniz ve denizcilikle ilgili beyitleri çözümlemede aydınlatıcı olacaktır.

1. 4. Problem Cümlesi

Dîvân şiirinde deniz imgesi ne şekilde kullanılmıştır?

1. 5. Alt Problemler

- 1.5. 1. Deniz imgesinin eski edebiyattaki kullanım şekli nedir?
- 1.5. 2. Eski edebiyatta kullanılan denizle ilgili terimler nelerdir?
- 1.5. 3. Eski edebiyatta kullanılan denizcilikle ilgili terimler nelerdir?
- 1.5. 4. Şiir öğretiminde deniz imgesini içeren beyitlerden nasıl yararlanılır?

1. 6. Sayıtlar

Dîvân şiirinde deniz imgesinin, seçilen şairlerin dîvânlarında bulunabileceği varsayılarak dîvânlar incelendi. İncelenen dîvânlardaki deniz imgesiyle kurulu şiir örneklerinin o yüzyıllara ait diğer dîvânlar hakkında da örneklem oluşturacağı düşünüldü. Kullanılan deniz imgesi örneklerinin, diğer dîvânlarda da benzer anlamlarda kullanılacağı varsayıldı.

1. 7. Sınırlılıklar

Dîvân şiirinde deniz imgesinin kullanımını anlayıp şiir öğretiminde yararlanabilmek için denizle ilgili beyitlerden yararlanılan bu çalışmada, şairler açısından sınırlamaya gidilmiştir. Farklı yüzyıllardan seçilen on bir farklı şairin şiirleri, dîvânlarından taranıp fişlenmiş; teze aktarılırken benzer kullanımlar aynı başlık altında sınıflandırılmıştır.

Çalışma dîvân edebiyatının şu şairleriyle sınırlı tutulmuştur: Ahmed Paşa, Necatî Bey, Şeyhî, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nev'î, Nef'î, Nâbî, Nedîm ve Şeyh Gâlib.

BÖLÜM II

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

2.1. İlgili Yayın ve Araştırmalar

Bu çalışmanın temelini, seçilen şairlerin dîvânları oluşturmaktadır. Ayrıca Türkçe öğretimi ve şiir üzerine yazılmış bazı kaynaklardan da faydalanılmış, bu bilgiler doğrudan ya da dolaylı olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Amaç, dîvân şiirinde deniz imgesini belirgin yönleriyle ortaya koymak ve şiir öğretiminde bundan yararlanılmasını sağlamak olduğu için, temel kaynaklar dîvânlar olmuştur. Eski Türk şiirinde dîvânlar engin bir denizdir, hepsini incelemek mümkün değildir. Bu nedenle incelemede sınırlandırma yapılmış, farklı yüzyıllardan seçilen şairlerin dîvânları incelenmiştir.

Çalışmanın temelini oluşturan dîvânlar şunlardır: Necati Bey Dîvânı, Ahmet Paşa Dîvânı, Bâkî Dîvânı, Şeyh Gâlip Dîvânı, Fuzûlî Dîvânı, Nev'î Dîvânı, Şeyhî Dîvânı, Nef'î Dîvânı, Hayalî Dîvânı, Nedîm Dîvânı ve Nâbî Dîvânı.

Deniz imgesinin dîvân şiirindeki kullanımını anlayabilmek için öncelikle “Şiir nedir?” sorusundan yola çıkılarak kaynak incelemesi yapılmıştır. Türk Dili Dergisi’nin (Dîvân Şiiri) Şiir Özel Sayısı, Veysel Çolak’ın “Şiir Nedir ve Nasıl Yazılır?” kitabı, Doğan Aksan’ın Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlük’ünden ve Rauf Mutluay’ın 100 Soruda Edebiyat Bilgileri’nden yararlanılmıştır.

“Klâsik şiir nedir?” sorusuna yanıt aramak üzere yapılan araştırmada, İlhan Genç’in Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi adlı kitabından, Mine Mengi’nin Eski Türk Edebiyatı Tarihi adlı kitabından, Rauf Mutluay’ın 100 Soruda Edebiyat Bilgileri adlı kitabından, Cem Dilçin’in Örneklerle Türk Şiir Bilgisi kitaplarından yararlanılmıştır. Meheddin İspir’in “Divân Şiiri Karşısında Şairin Durumu” adlı makalesi ve Mine Mengi’nin Divân Edebiyatı Öğretimi ve Sorunları” adlı makalesi de bu konuda yararlanılan kaynaklar arasındadır.

Şiirde imge ve şiir öğretimi konularında da kaynak taramasına gidilmiştir. İmge konusunda yine Cem Dilçin’in Örneklerle Türk Şiir Bilgisi kitabından ve Vecihi Timuroğlu’nun “Şiirin Büyücü Kızı: İmge” kitabından yararlanılmıştır. Türkçe öğretimi ve şiir öğretimi konularında Alemdar Yalçın’ın Türkçe Öğretim Yöntemleri, Cahit Kavcar, Ferzan Oğuzkan ve Sedat Sever’in yazdığı Türkçe Öğretimi kitabından yararlanılmıştır.

Şiir öğretimi konusunda 2008 yılında düzenlenen “Türkçe Öğretimi Kongresi Kitabı”ndan ve konu dahilinde bu kitaptaki K. Altunay’ın “Şiir Metinlerine Dil Eğitimi ve Dil Bilinci Açısından Bir Bakış” adlı bildirisinden yararlanıldı. Seyhan İspirli ve Arzu Gülbahçe’nin “Gençlerimiz ve Divân Edebiyatı Öğretimi” adlı makalelerinden de yararlanılmıştır. Mine Mengi’nin Divân Edebiyatı Öğretimi ve Sorunları” adlı makalesi de bu konuda yararlanılan kaynaklar arasındadır.

Deniz imgesi ve edebiyatta deniz konusunda, İskender Pala’nın Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Abdülkerim Dinç’in Deniz Şiirleri Antolojisi ve Metin Turan ile Mustafa Oral’ın hazırladığı Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı kitaplarından yararlanılmıştır. Ayrıca, S. Şihyeva’nın “Nesimi Divanında “Bahr”la İlgili Tasavvufi Kavramlar” adlı bildirisi ve E. Karabacak’ın “Deniz Kavramı Üzerine” adlı bildirisi de yararlanılan kaynaklardandır.

Ferit Develioğlu’nun Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ı, Dîvân Edebiyatı ile ilgili kaynakçada belirtilen antolojiler ve diğer kitaplar, İlhan Genç’in

“Edebiyat Bilimi, Kuramlar-Akımlar-Yöntemler” adlı eseri de yararlanan kaynaklar arasındadır.

2. 2. Şiir Nedir?

Edebiyatın kaynağı şiirdir. Çok eski dönemlerden bugüne şiir, insanoğlu için bir dışavurum yolu olmuştur. Ortaya çıkışı ilk çağa kadar uzanır. Müzik eşliğinde ifade edilen sözcüklerin ahengi, o dönemden bu yana dikkat çekmiştir.

Edebiyat şiirle başlar. İlk çağ söz ürünlerinin müziksiz olmadığını biliyoruz. Böylece bir ezgi eşliğinde tanrı Hermes’in sunduğu ilk lirik şiirler (nağme ve söz gücü) önce, güzel sanatların koruyucusu olan Apollan’u etkilemiştir. Şiirin ahenk ve ritimle birlikte ortaya çıkması, söz gücünün ses etkisiyle birlikte kaynaşması... Bugüne kadar ne kadar değişik şiir anlayışı ortaya çıkarsa çıksın, vazgeçilmeyen iki değeri ortaya koyar: Şiir bir yandan dilin ortak kelimeleriyle iletilen bir anlam sanatıdır; bir yandan kelimelerdeki ses olanaklarını etkiyle yoğunlaştıran bir ahenk dikkatidir (Mutluay, 1979: 177).

Şiir sözcüğünün aslı Arapça “şi’r” , çoğulu “eş’âr”dır. Kök anlamı ise idraktır. Şiir nesnelerin, duygu, düşüncelerin yeniden adlandırılıp anlamlandırılmasıdır. Özgünlük ve dildeki özgürlük temel ilkelerindendir. Her edebiyatta zaman zaman akımlar oluşmuş, bu akımlar şüphesiz şairleri etkilemişlerdir. Etkilenme olsa da aslında her şiir, kendi şairinin bilinmeyene yolculuğudur. Temel alınan ilke, imge, konu ne olursa olsun, her şair kendine özgü şiirini yaratır. Bu nedenle bir şiiri bir diğerinin tekrarı saymak mümkün değildir. Öte yandan, şairin söyledikleri kadar sustukları da önemlidir. Şiirdeki her anlatım, bir bütünlük içerisinde okuyucuya şairin düşündüklerinden, hissettiklerinden fazlasını düşündürebilir.

Şiir, diğer edebiyat dallarından farklı olarak, soyutlamanın en üst dilidir. Şair bir edebiyatçı, söz ustasıdır. En ilkel toplumlardan bugüne toplumun sözcüsü, duyarlılıkların dile getiricisidir. Şairler, somut nesnelerle soyut bir dünya kurar ve biz o dünyayı yeniden kendimizce kurgularız. İşte bu, okurun şiiri algılayışıdır.

Günlük dilde kullanılan sıradan sözcükler bile şairin elinde işlenir, yoğrulur; alışıldan farklı bir sıralanışla şiire dökülür. Kelimeler ne denli tanıdık olursa olsun, bütünsellik içerisinde hiç de tanıdık olmayan anlamlara bürünebilirler.

Farklı edebî dönemlerde, farklı akımlar şiiri tanımlamaya yönelmişlerdir. Edebî bir tür olarak şiir araştırmalara konu olmuş, tanımlanıp tanımlanamayacağı konusunda tartışmalar yapılmıştır. “Şiir nedir?”, “Şiirin unsurları nelerdir?” gibi sorulara cevap aranmıştır. Şiirin tanımının yapılıp yapılamayacağı konusunda tartışmalar vardır. Tüm bunlar anlamlandırıldığında, şiirin farklı şekillerde tanımlanabileceği ortaya çıkar. Şiir, Türkçe sözlükte şöyle tanımlanmıştır:

Şiir: 1. Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, edebî anlatım biçimi, manzume, nazım. 2. Bir şairin, bir dönemin bu sanatı kullandığı özel biçim. 3. Düş gücüne, hayale, imgeye, gönle seslenen, anı, duygu, coşku uyandıran, etkileyen şey (TDK, 2009: 1867).

Her şair kendince bir şiir tanımı yapar. Şairlerin şiiri tanımlamak için söyledikleri bir takım özlü sözler şöyledir:

Örneğin; Veysel Çolak (Çolak, 2004: 79) şiiri: “Şiir yaşamın diyalektik toplamıdır.”

Sait Faik Abasıyanık (Çolak, 2004: 79) “Şiir olmayan yerde insan sevgisi de olmaz. İnsanı insana ancak şiir sevdirebilir. Şiir, insanı insana yaklaştıran şeydir.”

Nurullah Ataç (Çolak, 2004: 79) “Şair heceleri saymaz, söylediği mısra vezne uyuyor mu, uymuyor mu diye araştırmaz; söyler, söylediği söz kendiliğinden ölçülü olur, aksamaz.”

Yahya Kemal (Çolak, 2004: 79) “Şiir düşüncüyü duygu haline getirinceye kadar yoğurmaktır.” şeklinde ifade etmişlerdir.

Şiir için “esrarlı bir ahenk ve mâna sentezi” diyen Suut Kemal Yetkin (1969: 11) ise bu düşüncesini şöyle açıklamaktadır:

Şiir için esrarlı bir ahenk ve mâna sentezi dedim. Hiçbir formül bu ahenk ve mâna sentezinde âhengün ve mânânın, kalitelerini ve nisbetlerini tâyin edemez. Bazen günlerce, aylarca çalışan şairin kendisi de beklemediği bir anda bu âhenk ve mâna sentezini gerçekleştirdiği olur. Bu bakımdan insan ya şair doğar, ya doğmaz.

Şiirin tanımını yapmaya çalışmak, aslında okura bilgi vermez, bir şey öğretmez. Aslolan, şiirin ne olduğundan çok, şiirin okura yaşattıklarıdır. Bu konuda Melih Cevdet Anday, “Çıkar yol, şiiri tanımlamaktan vazgeçmektir. Tanım, akıl işidir, şiir ise akıl dışıdır.” der.

Şiir tanımlanabilseydi, her şiir birbirinin tekrarı olurdu. Oysa her şiir taşıdığı anlamlarla edebiyata bir renk, bir yenilik getirir. Bu nedenle her şair şiiri kendince tanımlar.

2. 3. Klâsik Şiir Nedir?

Osmanlı devleti, 13- 14. yüzyıllarda bir imparatorluk haline geldi. Klâsik Türk edebiyatı da dediğimiz dîvân edebiyatının başlangıcı kabaca bu döneme rastlar. 13. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışıyla son bulur. Bu durumu İlhan Genç (2010: 15) şöyle açıklar: “Osmanlılar, “Klâsik Dönem” olarak tanımlanan 1453- 1800 yılları arasındaki süreçte çok yüksek değerde kültür ve uygarlık düzeyine ulaşmış ve bu düzeyini zirve şâir/yazarları vasıtasıyla telif ettikleri klâsik eserleriyle de kanıtlamıştır.”

Mengi (2006:16) dîvân edebiyatı’nın 14.-19. yüzyıllar arası yetiştirdiği sanatçılar ve verdiği edebî ürünlerle altı yüz yıllık geçmişi olan, ancak bugün bizden uzakta kalmış bir edebiyat olarak bilindiğini söyler. Bu edebiyatımız kendi kültür dünyası içinde, kendi sanat anlayışına göre dönemini tamamladıktan sonra Türk Edebiyatı tarihindeki yerini almıştır. Tanzimat’tan günümüze değişik adlarla adlandırılmakla birlikte; bugün daha çok dîvân edebiyatı, eski Türk edebiyatı, klâsik Türk edebiyatı, klâsik edebiyat vb. adlarla tanınır ve bilinir.

Bu edebiyatta şiir ön plandadır. Şairler şiirlerini dîvân adını verdikleri kitapta topladıkları için bu şiire “dîvân şiiri” denmektedir. Dîvân şairleri, aydınlarca ve saray çevresince korunmuş; bu şairler iyi öğrenim gören, medreselerde yetişmiş, saray çevresine yakın kişilerden oluşmuştur.

“Divan edebiyatı, ekonomik güçlere sahip saray çevrelerinde gerekli İslamî eğitimden geçmiş aydınlar azınlığının yarattığı bir edebiyattır” (Mutluay, 1979: 16).

İran edebiyatından alınan Arap vezni, İran ve Arap edebiyatlarının nazım birimleri; yine bu edebiyatlardan alınan tarihî öğeler, efsaneler, mazmunlar eski edebiyatımızın temel unsurlarındandır.

Dîvân edebiyatında edebî sanatlara düşkünlük göze çarpar. Mükemmeli arayan bir anlayış hakimdir. Mutlak güzeli yaratma çabası ön plandadır.

Eski edebiyatımızda görülen edebî sanatlara düşkünlük onun önemli özelliklerinden biridir. Edebî sanatların yoğun biçimde kullanımı ise bu edebiyatın sanat anlayışıyla ilgili olduğu kadar dünya görüşü daha doğrusu kültür yapısıyla da yakından ilgilidir. Sanat anlayışına baktığımızda, bu dönem edebiyatında sanatın eksiksiz ve kusursuz olanı, yani “mutlak güzel”i yaratma amacına yönelik olduğunu görürüz (Mengi, 2000b: 19).

Meheddin İspir (2007: 313) şairlerin kendilerini yenileme gereksiniminin onları farklı söylemler bulmaya zorladıklarını dile getirir. Kendini iyi yetiştirmiş olan ilmi ve şairliğiyle kendine öz güveni tam olan dîvân şairlerinin belli kuralların ve kalıpların çerçevesi içinde şiirde öncü olabildiklerini söylerken; yeni tarz söyleyişlerin mucitliğini yapabildiklerini belirtir.

Dîvân edebiyatının uzun bir dönemi kapsadığı düşünülürse, bu dönemin Türk edebî tarihi açısından çok zengin bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki, edebiyatımızın diğer dallarını da etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Çağdaş şiir, sanılanın aksine dîvân ve halk şiirinden uzak değildir. Özellikle 2000’li yıllarda bazı Türk şairlerin gelenekten yararlandıkları bilinmektedir. 2000’li yıllarda etkisini gösteren “II. Yeni Şiiri”nde dîvân ve halk şiirinden izler bulmak mümkündür.

Şiirde kendilerince anlam yaratmaları, dîvân şairlerinin temel özelliklerindendir. Dîvân şiiri benzetmeden yola çıkarak mecaz sanatına ve hayâl imgelerine dayanmaktadır.

Klâsik şiirde dönem dönem tasavvufun etkileri de olmuştur. Birçok şair tasavvuf inancı çerçevesinde şiirlerinde manevîyata ağırlık vermiş, ilahî aşkı işlemişlerdir.

Tasavvufî aşk, maddeyi bırakıp ruha, hayırda ve güzellikte mücerret terkiât ve manevîye girer. Bu hâl kâl ile izah edilemez. Bu mutlak güzellik, görülen ve tasavvur edilebilen bütün güzelliklerin fevkindedir. Gaye, hakikî manasıyla gaye olunca yani 'erişilemez' bir hale gelince, heyecan, şevk, ıstırap daima aynı şiddeti ile devam eder (Tarlan, 2004: 26).

Dîvân şiirinde, şiirin en küçük, kafiyeli, vezinli iki mısradan oluşan birimi olan beyit kullanımı yaygındır. Her beyit kendi içinde anlam bütünlüğüne sahip olduğu gibi, ard arda gelince birbirini tamamlar. Anlam bu şiir için oldukça önemlidir. Şairler bu edebiyatta anlamı zorluyorlardı. Mehmet Çavuşoğlu'na göre:

Divan şiirinde her beyitte veya şiirde mânâ bulunması gerekiyordu. Ve divan şairleri de bîkr-i mânâ ve diğer bir deyişle söylenmemiş bir anlam, bir nükteli söz bulmayı, daha doğrusu var etmeyi amaç edinirlerdi. Bu amaca erişmek için kıvrak bir zekâ sahibi olmak, dili incelikleriyle bilmek ve nihayet mutlaka pek çok şiiri ezberde bulundurmak lâzımdır. Sonuncu şart şunun için önemliydi; hafızada pek çok şiir bulunduran ve çok şiir okumuş olan bir şair, başkalarının birikimlerinden, tecrübelerinden yararlanabilirdi (Çavuşoğlu, 1986: 3).

Meheddin İspir (2007: 315), dîvân şiirinin bir bütün olarak ele alındığında belli bir dili, ölçüsü, sanat anlayışı, anlatış biçimi, belli nazım şekilleri ve türleri olan, kurallarına göre işleyen bir edebiyat olduğunu savunur. Dîvân şairinin başarısı, bir nebze de olsa, dîvân şiirinin bütünlüğü içerisinde parçadaki güzelliği yakalamasına bağlıdır. Şairler parça güzelliğini yakalayabilmek için dilde ve anlamda derinleşmeye, var olandan hareketle yenileşmeye, anlam içinde anlam aramaya, söz içinde söz bulmaya, olağandan olağan dışına, gerçekten hayale yönelmektedirler. İspir'e göre bazen de düşsel dünyanın sonsuzluğundan nefes alıp gerçek yaşamın güzelliklerine indikleri olmuştur.

Dîvân edebiyatçıları çok okuyan, hafızayı zorlamaktan kaçınmayan kişilerdi. Öte yandan, birçok şiiri ezbere bilirlerdi. Klâsik şiire bu açıdan bakıldığında genç şairlere ve öğrencilere ilhâm kaynağı olabilir. Türkçe derslerinde öğrencilerden bir şiiri hafızada tutmaları istendiğinde, klâsik şiirin şairleri örnek gösterilebilir.

2. 4. Şiirde İmge Nedir?

İsim kökenli imge sözcüğün, sözlük anlamına baktığımızda Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde şöyle tanımlanır:

İmge: 1. Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hülya. 2. psikol. Duyu organlarının, dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, hayal,imaj. 3.psikol. Duyularla alınan bir uyaran söz konusu olmaksızın, bilinçte beliren nesne ve olaylar,hayal,imaj (TDK, 2009: 1076).

Vecihi Timuroğlu (1994:8) “İmge nedir?” sorusuna şöyle cevap vermektedir: “Kuşkusuz, gerçekliği, insan bilincinde yansıtma araçlarından biridir. Bilmenin bir aracıdır. Kavramlar ve imgeler her türlü görüngüde (fenomen) asal biçimde vardır. Yani biz, yaşamı, doğayı, toplumu ya kavramlarla ya da imgelerle yansıtıyoruz.”

İmge, günlük hayatımızda önemli işleve sahiptir. Basın, iletişim alanlarında, fotoğrafçılıkta, reklam dünyasında, edebiyatta, sinemada imgelerden yararlanılmaktadır. Sanatta kullanılan imgenin işlevi diğerlerinden farklıdır. Bu konudaki farklılığı Timuroğlu şöyle açıklanabilir:

- a) Sanatsal imge, yaşamın yaratıcı tipikleşmesidir.
- b)Görüngülerin asal nitelikleri varsayımsal (fictive) çizgiler içinde yükseltir.
- c)Coşkusalıdır (heyecan verici). Coşkusalılığı, kahramanlık duygularını yücelterek, dramsal gerilimle,trajedi öğeleriyle, yergici ifadeyle, içlilikle, duygusallıkla vb. sağlayabilir (Timuroğlu,1994:11).

Doğan Aksan (2005: 32) ise imgeyi şöyle tanımlar: “İmge, sanatçının çeşitli duygularla algıladığı özel, özgün bir görüntünün dile aktarılışıdır; bir betimleme değil, öznel bir yorumlama sayılabilir.”

Şiirde imge; sözcüklere kendi yorumumuzu katarak, onlara günlük dilde kullanılan anlamlar yükleyerek, zihinde bir hayal oluşturmaktır. Nesnelerin zihnimizde var olan çağrışımları dışında, yeni çağrışımlar yaratması imgeyle olur.

Şairin işi, imgeleri kullanarak yenilikler oluşturmaktır. Nesnelere yeni adlar, anlamlar, çağrışımlar verir. İmgeler gündelik dilin hakimiyetini kırar, sınırlarını

genişletir; konuşulan dilin yerine başka bir dil yaratır. Bu yeni dilin adı şiir dilidir ve bu dil imge sayesinde oluşur.

İmge şiiri anlamlandırma imkânı sağlayan temel ögedir. Bir şiiri anlamlandırmak için şiirdeki imgeleri çözmek gerekir. Şairin dile getirmeyip okuyucuya bıraktığı iç ses imgeyle anlaşılabilir. İmge çağrışımlardan yola çıkılarak oluşturulur. Bir şiirde tek bir imgeden söz etmek zordur. Genellikle birden fazla imge bir şiirde birarada bulunur, ancak bir şiirde bir imgenin ağır basması kaçınılmazdır. Öne çıkan imge, şiirin konusundan ziyade özünü oluşturur. Şiirin derinlerine inildikçe diğer imgelerin ön palana çıkan imgeyi kuşattığı, desteklediği görülür.

Çağrışımlar imgenin diğer bir yoludur. Benzer nesne ya da görüngülerin birbirini çağrıştırması kaçınılmazdır. Bu durum şiirlere de yansımıştır.

Bir imge yolu da çağrışımlardır. Bir görüngünün ya da nesnenin başka bir görüngüyü ya da nesneyi çağrıştırdığını biliyoruz. Ruhsalbilimin köklü yasalarındandır çağrışım yasaları. Örneğin, benzerler birbirini çağrışırlar. Birbirine çok benzeyen iki kardeşten birini görünce, zihnimiz öbürünü anımsar. Bu yasa, şiirde de geçerlidir. Şair, algıladığı görüngülerin benzerini zihninde yeniden üreterek yansıtır (Timuroğlu, 1994: 14).

Şiir dili, karmaşık ve kendine özgün bir yapıya sahiptir. Dîvân edebiyatı şairleri şiirlerinde özgün imgeler yaratıp kullanmışlardır. Şiir dilinde imge yaratma olanağı sınırsızdır. Divân edebiyatı şairleri bu sınırsızlığı zorlamışlardır.

Eski Türk şiirinde pek çok imge kullanılmış, her şair bu imgelere kendi yorumunu katmıştır. Bu çalışmada, dîvân şairlerinin deniz imgesini nasıl kullandıklarından hareketle, divân şiirinde denizin kullanımı örneklendirilmektedir.

2. 5. Şiir Öğretimi

Türkçe dersi kendine özgü amaçları, yöntem- teknikleri ve kullanılan araç gereçleriyle, ilköğretim için hedeflenen becerilerin geliştirilmesinde etkin rol oynar. Türkçe öğretiminin amaçları şöyle açıklanmaktadır:

İlköğretim okulunda Türkçe öğretiminin amacı, Milli Eğitimimizin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak öğrencileri

- a. Anlama gücünün geliştirilmesi
- b. Anlatım beceri ve alışkanlığının kazandırılması
- c. Dinleme ve okuma alışkanlık ve zevkinin verilmesi
- d. Sözcük dağarcığının zenginleştirilmesi
- e. Temel dilbilgisi kurallarının kavratılması
- f. Dil sevgi ve bilincinin uyandırılması

yönlerinden geliştirmek, onlara yardımcı olmak ve yol göstermektir (Kavcar ve diğer., 2004: 3).

İlköğretim öğrencileri bu amaçlar doğrultunda öğrenim görürlerse, anadilimizi doğru konuşur, anlar, yazar ve okurlar. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde şiir öğretiminin önemli payı vardır. Sözelimi, okuma alışkanlık ve zevkinin geliştirilmesinde şiirin payı yadsınamaz. Öğrenciye şiir türünün zengin örneklerini sunmak, bu açıdan gereklidir. Türk şiirinin güzel edebî örnekleriyle karşılaşan öğrencilerde, dil sevgi ve bilincinin uyandırılması mümkündür.

Şairler dile çok önem verir, dil bilincinin kazandırılmasında şiirlerini bir araç olarak görürler. Bu konuda 2008 Türkçe Öğretimi Kongresi'nde Altunyay şu ifadeleri kullanmıştır.

Dil, şairin önem atfettiği bir fenomen olmakla derinleşilen, derinleşildikçe titizlikle, bir kuyumcu gibi işlenen madde halini alır. Şair dediğimiz bilge dile o denli önem verir ki, dili bilinç işi olarak görür. Hakikaten şairde dil bilinci diğer edebî türlerin yazarlarına göre daha dorukta (Altunyay, 2008: 308).

Edebî değer taşıyan şiir örneklerinin okutulması da şiir öğretimi konusunda önemli bir husustur. “Türkçe dersinin amaçlarından bir başkası, öğrencilere edebî değer taşıyan şiirleri, bu şiirlerdeki düşünce ve duygu özelliklerini yansıttıkları biçimde yüksek sesle okuma becerisi kazandırmaktır” (Kavcar ve diğer., 2004: 45).

Öğrencilere kitap ve edebiyat sevgisi, şiirden yola çıkarak aşılanabilir. Bu amaçla, ilköğretim müfredat programının anlatım bölümünde “seçme şiir defteri tutma” konu olarak konulmuş, şiir okuma zevk ve alışkanlığı kazandırılmak amaçlanmıştır. Şiir öğretiminde bol örnek sunmak, öğrencileri şiir yazmaya yönlendirmek önemlidir.

Şiir öğretiminde zengin imgelerle bezenmiş örnekler kullanılmalıdır. Kurgusu yüksek imgelerle süslü şiirler öğrencileri şiir yazmaya iter.

Kaypak olanın, ifadesi zor olanın anlatımı olarak da vasıflandırabileceğimiz imge, kendimizi, kimliğimizi, ifade ederken başvurabileceğimiz imkânlardan biridir. Şiir okuyucusu bunun farkındadır. Kendini türlü yollardan ifade eden şairleri tanıdıkça, şiir okuyucusu da dili kullanma becerilerini geliştirecek, dili olduğu gibi görmeyecektir. Çünkü dil geçmişten günümüze değin işlenmiş, anlamları çeşitlenmiş ve gün geçtikçe de bu özelliklerini devam ettiren bir organizmadır. Şiir okuyucusu bir varlık olarak dille karşılaştıkça dil konusunda da farklı yaklaşımlara sahip olacaktır (Altunyay, 2008: 312).

Şiir öğretiminde Divân şiirinin yeri yadsınamaz. Zengin örnekleri, hayal gücüyle yoğrulmuş imgeleriyle bu şiir türü, şiir öğretimine katkı sağlayacaktır. Mengi (2006: 17) tek bir beyitten hatta mısradan yola çıkılarak, Dîvân şiirinin anlatım gücü ve anlam derinliği gösterilip; kelimelerin çağrışım zenginliğinin bunu sağlamadaki rolünün vurgulanabileceğini söyler. Bu tür kısa, özgün metin incelemeleriyle öğrencinin düşünme becerisini geliştirilip, yeni düşünce üretebileceği; öğrencilerin hayal gücünü, ufkunu genişleterek farklı dünya yaratabileceği ve dîvân edebiyatı şiirini seveceği görüşündedir.

Şiir öğretiminde olduğu gibi, dîvân şiiri öğretimi de içinde bazı sorunları barındırır. İspirli ve Gülbahçe (2009:635) “Gençlerimiz ve Divan Edebiyatı Öğretimi” adlı makalelerinde bu durum için çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Çözüm önerilerinden bazıları şöyledir:

- a. Ezberci değil, düşünen, düşündüklerini ifade edebilen kuşaklar yetiştirmek amacı ile işe başlamak,
- b. Eser merkezli bir yaklaşımın kullanılması,
- c. Veznin, bugün kullanılmayan kelimelerin, edebî sanatların, mazmun dünyasının ezberletilmesi, sınavlarda değerlendirme aracı olarak kullanılması yerine estetik değerlerin farkına vardırılması,
- d. Öğrencilere, divan edebiyatının çerçevesini çizerken, dili ağır, anlaşılmaması zor, vezni zor, edebî sanatları ağır, sanat serbestliği yok, diye başlayan ifadelerden kaçınılması (Böylesine karmaşık olduğu başından belirtilen konuya öğrencinin ısınması pek mümkün olmasa gerek.)

2. 6. Şiir Öğretiminde Deniz İmgesi

Türkçe eğitiminin aşamalarından biri edebiyat öğretimidir. Öğrenciler öncelikle kendi kültürünün oluşturduğu edebî ürünlerin en güzîde örneklerini tanımalı, edebiyatı bu yolla sevmelidir. Bu açıdan bakılırsa okullarımızdaki edebiyat öğretimine büyük görevler düşmektedir. Alemdar Yalçın'a (2006: 45) göre edebiyat öğretimi dilin en güzel örneklerini tanıma amacına yönelik bir öğretimdir. Öğrenci bu esnada dilin en güzel örnekleri ile karşılaşacak, onları anlayacak ve kendisi de dili aynı güzellikte kullanacaktır. Dili kullanmanın güzel sanatların bir dalı olduğu düşüncesi tarihin en eski dönemlerinden beri vardır. Bu yüzden edebiyat öğretimi dilin sanatlı ve etkili kullanımına yönelik bir eğitimidir.

Dilin sanatlı ve en etkili kullanımı hiç şüphesiz şiir türünde mümkündür. Öyleyse öğrenci şiir türünün en güzel örnekleriyle karşılaşmalıdır. Türk Edebiyatında şiir türünün en güzel örneklerinin verildiği alanlardan biri "Klâsik Türk Şiiri"dir. Gerek imgelerindeki etkileyicilik, gerekse sanatların kullanımındaki yaygınlık öğrenciyi yaratıcılığa teşvik edecektir.

Öğrencilerin başkalarının yardımı olmaksızın şiir seçip okuması, hatta yazabilmesi, estetik anlayışlarının gelişmesine bağlıdır. Estetik algının gelişmesi çok okuma, dilin güzel örneklerine ulaşma ve yaratıcı zekanın gelişimi ile ilişkilidir. Yaratıcılığın gelişmesi, şiir öğretiminde önemlidir. Başkalarının yardımı olmadan şiir yazabilmek için yaratıcılığın gelişmesi gerekir.

Divân edebiyatından seçilen deniz imgesi ile örülü beyitler öğrencilere tanıtılırsa, onlarda yaratıcı zekanın gelişmesine katkı sağlanacak, öğrenci dilinin güzel örnekleriyle karşılaşacaktır. Çünkü divân şiirinde yaratıcılık ve hayal gücü üst düzeyde kullanılır. Deniz imgesi de incelediğimiz divânlarda farklı tasavvurlara konu olmuştur.

Çalışmada ele alınan beyitler, deniz imgesinin klâsik şiirin şairlerinde uyandırdığı çağrışımlarla süslüdür. Şiir öğretiminde çağrışımlardan yararlanmak

gerekir. Œiir yazmaya başlamak, çağrışımları kullanma becerisine sahip olmakla mümkündür. Deniz imgesinin divân şairlerinde uyandırdığı çağrışımlar, öğrencilere ilham verecektir. Aynı zamanda estetik kaygıyla yazılmış bu şiirleri, beyitleri incelemek, öğrencilerin edebî zevkini geliştirecektir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3. 1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada şiirin ne olduğu açıklanmaya çalışılmış, şiirde imgenin kullanımı ile ilgili örnekler saptanmış ve belirlenen şairlerin divânları taranmıştır. Bu çalışmalar genel tarama modeli ile yürütülmüştür.

Şiiri anlamada etkili bir yöntem olan imge çözümlemesinden yola çıkılarak, divân şiirinin anlam yapısı incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmayı yaparken kullandığımız yöntem, uygun şiirler seçip bu şiirlerdeki deniz imgesini detaylı bir biçimde yorumlamak ve sınıflandırmak olmuştur.

Genel tarama modeli temelli araştırmada, klâsik şiirde deniz imgesinin kullanıldığı varsayılan bütün dîvânları incelemek mümkün değildi. Bu nedenle seçilen şairlerin dîvânları, antolojiler, kitaplar, süreli yayınlar... vb. taranarak, elde edilen bilgiler derlenip değerlendirilmiştir.

3. 2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini dîvânlar, seçilen dîvân şairleri ile ilgili kitaplar oluşturmaktadır.

Araştırmada bilinçli örneklem yöntemi kullanılarak on bir şair belirlenmiştir. Seçilen şairlerin şiirlerinden deniz imgesi ile kurulanların hepsi, araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Yüzyıllara göre eserleri değerlendirilerek çalışmanın örneklemini oluşturan şairler şunlardır: Ahmed Paşa, Necatî Bey, Şeyhî, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nev'î, Nef'î, Nâbî, Nedîm ve Şeyh Gâlib.

3. 3. Veri Toplama Araçları

Yöntem olarak doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Konu gereği seçilen şairlerin dîvânları, çalışmanın temel dokümanları olmuştur. Dîvânlarda deniz imgesi ile kurulu beyitler, fişleme tekniğiyle seçilmiş; benzer terimler benzer başlıklar altında sınıflandırılmıştır.

İncelenecek şairler önceden belirlenmiştir. Konu ile ilgili kaynaklar, çalışmalar, makaleler ve antolojilerden yararlanılmıştır. Seçilen kaynaklar aracılığıyla ulaşılan bilgiler çalışmada elde edilen bilgilerle birleştirilip sonuca varılmıştır.

3. 4. Veri Çözümleme Teknikleri

Belirlenen dîvânlardan fişlenen deniz imgesi ile örülü beyitler ve konuyla ilgili bilgiler, genel tarama yöntemiyle çözümlenmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

4. 1. Genel Olarak Deniz İmgesi

Dünya milletlerinin çoğunda yaratılışla ilgili efsaneler denizleri konu alır. Türk efsanelerine göre dünya önce sularla kaplıydı, hiçbir şey yokken denizler vardı. Abdülkerim Dinç'e (2001: 1) göre: "Türklerde deniz (tengiz) sözü, küçük ırmak ve göllerden büyük okyanuslara kadar verilen umûmi bir addır. Dünyanın yaratılışına dair iki Yakut efsanesinde de, her yeri kaplayan bir debiz (ocheanos), temel motifi meydana getirmektedir." Deniz ve deniz düşüncesi yazın hayatımıza zengin bir şekilde girmiştir.

Deniz, edebiyatımızda olduğu kadar halkın günlük yaşamında da önemli yer tutar. Türkülerde, atasözlerinde, deyimlerde denizden yararlanılır. Bu konuda Yazıcı şunları ifade etmiştir:

Türkülerimize katılarak sevdayı hırçın dalgalarla yücelten " Deniz dalgasız olmaz, gönül sevdasız olmaz." diyen duyarlı halkımız deniz imgesini atasözlerine de konuk etmiştir: "Denize düşen yılana sarılır." diyerek umursamazlığın dip sularına demir atmayı denemiş; "Denizde balığın pazarlığı olmaz." , "Deniz kenarında dalga eksik olmaz." atasözlerinde de denenmişliğin, yaşanmışlığın izini sürmüştür (Yazıcı, 2008: 307).

Deniz sözcüğünün simgeleşmesi muhtemelen eski devirlere dayanır. Deniz ile ilgili sözcükler ilk olarak destan türünde görülmektedir. Bugün denizle ilgili olarak sıkça kullandığımız sözcüklere destanlarda sıkça rastlanır.

Türk destanlarında denizle ilgili motifleri içeren söz biçimleri bulunmaktadır. Bugün kullandığımız deniz akıntısı, denizati, denizaltı, denizanası, deniz yıldızı, deniz mavisi gibi birleşik biçimlerin destanlar aracılığıyla kelime hazinemize katıldığını görmekteyiz. Ayrıca yine denizle ilgili pek çok deyimleşmiş anlatım da böylece şekillenmeye başlamıştır (Karabacak, 2008:19).

Deniz, içindeki balıkları ve zaman zaman oluşturduğu girdâbıyla edebiyatta yer alır. Sandal, gemi, kayıkla üzerinde gezinti yapılması ve sefer edilmesi de edebiyata konu olmuştur. Gerek deniz seferlerinde yaşanabilecek olumsuzluklar, gerekse girdâba yakalanıldığında kurtuluşun zor oluşu, denizin aynı zamanda tehlikeli olduğunu düşündürmüştür. Dîvân edebiyatında da denizin önemli yeri vardır. Aşkın deniz olarak ele alınırken âşığın yaşadığı zorluklar ve tehlikeler denizde yaşanan zorluklara benzetilir.

Klâsik edebiyatımızda deniz anlamında kullanılan sözcükler: bahr, bihâr, kulzüm, ummân, deryâ, yemm, muhît gibi sözcüklerdir. İskender Pala'ya (2007: 111) göre özellikle bahr, deryâ, ummân, yemm en çok kullanılan şeklidir. Deniz, her şeyden önce bir büyüklük, genişlik, sonsuzluk, derinlik, bolluk anlamlarını ifade etmekte ve bu yönüyle beyitlerde işlenmektedir. Deniz birçok yönüyle insanlara fayda sağlar. O, uçsuz, bucaksız, bitmez, tükenmez özelihtir. Bazen coşar, taşar, sınır tanımaz; bazen gark eder, helâk eder. İnci, mercân, sedef gibi kıymetli maddelerin kaynağı olan bir tabiat ögesidir.

Pala (2007: 111) eskilerin yedi denizin varlığına inandıklarını söyler. Bunlar: Bahr-i Muhît (Atlas Okyanusu), Bahr-i Sîn (Hint Okyanusu), Bahr-i Lut (Lut Gölü), Bahr-i Rûm (Akdeniz), Bahr-i Nitaş (Karadeniz) Bahr-i Kulzüm (Kızıldeniz, Şap Denizi) idi. Bunlardan Büyük Okyanus ve Kızıldeniz yerine Aral ve Taberiye göllerini önemli bulanlar olmaktadır.

Pala'ya (2007: 111) göre deniz çoğu zaman balıklar, gemilerin seyahatleri, kayıklar, girdaplar vs. özellikleriyle işlenirken; katre (damla) ile tezat sanatına konu olur. İncinin denizden çıkarılması dolayısıyla çok zaman inci ile birlikte kullanılan deniz, aynı zamanda âşığın içinde bulunduğu belâ yurdunu da belirtir. Bu durumda deniz sahilsizdir. Denize düşenin yılanı sarılması imajıyla âşık bu denizde, bir yılan

olarak gördüğü rakîbe veya sevgilinin saçına can atar. Tasavvufî edebiyatta deniz vahdeti, damlaları ve dalgaları kesreti simgeler. Hakikat ehli, Allah'ı bir deniz, kâinatı da dalgaları olarak görürler.

Bir âyet-i kerîmede “Eğer yerde bulunan ağaçlar kalem; ve deniz, ondan sonra yedi deniz daha ona yardım ederek mürekkeb olsa, yine Allah'ın kelimeleri tükenmez.” (Lokmân / 28) buyurulmaktadır.

Deniz, deryâ, ummân, katre sözcükleri tasavvufta da ele alınmıştır. Örneğin ummân sözcüğünün tasavvufa, ermişliğe karşılık olarak kullanıldığı olur. Ermişlik, bilgi, marifet tasavvufun vazgeçilmezlerindendir. Bu öğeler edebiyatta deryâ, ummân sözcükleriyle simgeleşir.

Tasavvuf edebiyatında vahdet-i vücut felsefesini konu alan şairlerin çoğu deniz mecazını kullanırlar. Bir bildiride tasavvuftaki deniz anlayışı üzerine şöyle denir:

Tasavvuf edebiyatında ariflerin, peygamberlerin miracına benzer tarzda ruhi seyrinin deryâ veya vadilerden geçilerek Hakk'ta Hakk olma imkanı ile sonuçlanmasının ifadesi yaygındır. Bu düşüncüyü dile getirmek hem insanın ussal olanağının kısıtlılığı, hem İslam dininin yasakları imkansız ettiğinden şairler şiirsel hayal gücüyle bu ruh halini ifadeye çalışmışlar. Bu mistik ruh halinin şairane ifadesinde “deniz” mecazı ve ona ilişkin anlayışlar işlev ve etkinlik açısından özellikle seçilmektedir (Şihîyeva, 2008: 227).

Deniz, sadece şiirlere ilham kaynağı veren bir manevîlik değil; aynı zamanda bazılarının geçim kaynağı, ekmek teknesidir. Balıkçılar rızkını denizden çıkarırlar.

Deniz aşkla, aşk denizle anlamlıdır. Sevgili tarif edilecekse denizsiz olmaz. Sevgilinin gözleridir deniz, saçları deniz kokar sevgilinin, dudağı deniz tuzundan, dişleri denizin incisinden nasibini almıştır.

Pektaş (2011: 714), sevgilinin saçının âşık için bir derbent olduğunu söyleyerek âşığın gözyaşlarının zaman zaman akarsuya döndüğünü savunur. Bunların dışında sevgili “bahr” ve “bahr-ı me'ânî” olarak anılmakta, sevgilinin inci

gibi dişleri için âşık göz yaşı denizine dalmaktadır. Sevgilinin ağzının suyu nehre ve denize benzetilerek onun hüsnü “deniz” ile anlatılır. Hızır, dudak, Çin ve anberden bahsedilirken de denizden söz edildiği gibi; sevgilinin alını Nîl nehri, beni ise nil-gûn olarak anlatılır.

4. 2. Denizle İlgili Terimler

Divân edebiyatında deniz ve denizcilikle ilgili sözcüklerin sözlük anlamları ve divân edebiyatındaki anlamları, denizle ilgili ve denizcilikle ilgili olarak iki başlık altında şöyle açıklanır:

Bahr: (bihâr, ebhâr, buhûr) deniz, büyük göl veya nehir. Divân edebiyatda aşk, gönül, gözyaşı... vs. münâsetdârdır.

Bahr-i Külzüm: Kızıldeniz

Bahr-i Ummân: Hind Okyanusu

Deryâ: Deniz

Deryâ-yı ahder: yeşil deniz

Deryâ-yı hâmile: inci çıkaran deniz

Deryâ-yı bend: liman

Deryâce: küçük deniz, göl

Deryâ-dil: kalbi deniz gibi geniş olan, gönlü büyük

Deryâ-nevâl: bahşişi deniz gibi çok olan.

Deryâ-neverd: denizde gezen

Emvâc: Dalgalar

Lücce: Engin su

Kulzüm: Deniz

Mevc: dalga

Ummân: ulu, büyük, engin deniz, okyanus

Yemm: deniz

Yemm-i bî-kenâre: engin deniz.

4. 3. Denizcilikle İlgili Terimler

Bâdbân: Yelken

Dürr: İnci

Fülk: Gemi, sandal, kayık

Fülk-i dil: Gönül gemisi

Fülk-i elfaz: Sözler gemisi

Fülk-i Nuh: Nûh'un gemisi

Gavvâs-ı Güher: dalgıç

Gemi: Divân edebiyatında aşığın vücuduna, sevgilinin kaşına, vs benzetilir.

Girdâb: Suların döndüğü ve çukurlaştığı yer, anafor, çevrinti, burgaç.

Kapudan: Kaptan

Keştî: Gemi

Lenger: Çapa

Levend: Deniz askeri

Lü'l: İnci

Mâhî: Balık

Mellâh: Denizci, kaptan

Mercân: Taşlaşmış yosun kütlesi

Sade: Sedef, inci kabuğu

Sâhil: Deniz kenarı

Sefîne: Gemi, vapur

Şinâver: Yüzücü

Zevrak: Sandal, kayık

4. 4. Denizcilikle İlgili Terkibler

ab-ı deryâ (deniz suyu)

‘azm-i deryâ (deniz kararı)

bahr-i adem (yokluk denizi)

bahr-i ahdar (yemyeşil deniz)

bahr-i ‘âlem (dünya denizi)

bahr-i ‘âmik (derin deniz)

bahr-i âsumân (gök-semâ denizi)

bahr-i atâ (bağışlama, bahşış denizi)

bahr-i ‘âzâm (büyük deniz)

bahr-i belâ (gam, keder denizi)

bahr-i bî-kerân (kenarsız deniz)

bahr-i bî-pâyân (kıyısız deniz)

bahr-i celâl (büyüklük, ululuk denizi)

bahr-ı cûd (cömertlik denizi)

bahr-i dem (kan denizi)

bahr-i derd (sıkıntı denizi)

bahr-ı ecel (ölüm denizi)

bahr-i efkâr (düşünceler denizi)

bahr-i eltâf (iyilik denizi)

bahr-i emel (ümit denizi)

bahr-i envâr (aydınlıklar denizi)

bahr-i eş‘âr (şiiirler denizi)

bahr-i eşk (göz yaşı denizi)

bahr-i fazîlet (iyi huy, erdem denizi)

bahr-i felek (gökyüzü denizi)

bahr-i fenâ (kötülük denizi)

bahr-i feyz (irfân denizi)

bahr-i firâk (ayrılık denizi)

bahr-i firkat (ayrılık denizi)

bahr-i gam (keder denizi)

bahr-i gazel (gazel denizi)
bahr-i gevher (cevher denizi)
bahr-i gussa (sıkıntı denizi)
bahr-i güher (cevher denizi)
bahr-i günâh (günah denizi)
bahr-i hakikât (gerçek denizi)
bahr-i hayâl (hayal denizi)
bahr-i hayret (şaşırtma denizi)
bahr-i hicrân (ayrılık denizi)
bahr-i hîle (aldatma denizi)
bahr-i hırmânı (ümitsizlik denizi)
bahr-i hüsn (güzellik denizi)
bahr-i ışk (aşk denizi)
bahr-i ihsân (bağış denizi)
bahr-i ikrâm (ikram denizi)
bahr-i ‘ilm (ilim denizi)
bahr-i kâmile (olgunluk denizi)
bahr-i kef (köpük denizi)
bahr-i kemâl (söz denizi)
bahr-i kerâmet (kerem denizi)
bahr-i kerem (cömertlik denizi)
bahr-i kulzüm (Kızıldeniz)
bahr-i lutf (hoşluk, güzellik denizi)
bahr-i ma‘âni (anlam denizi)
bahr-i ma‘rifet (marifet denizi)
bahr-i medh (övgü denizi)
bahr-i melâhat (güzellik denizi)
bahr-i melâl (sıkıntı denizi)
bahr-i mihnet (zahmet denizi)
bahr-i muhît (okyanus)
bahr-i nazm (şiiir denizi)
bahr-i nil-gûn (lacivert deniz)

- bahr-ı nusret** (ihsan denizi)
- bahr-i pür-huûş** (gürültü dolu deniz)
- bahr-i rahmet** (rahmet denizi)
- bahr-i revân** (akan deniz)
- bahr-i sefid** (Akdeniz)
- bahr-i sehâ** (lutûf denizi)
- bahr-i sehân** (bulut denizi)
- bahr-i sirişk** (gözyaşı denizi)
- bahr-i sim-âb** (gümüş deniz)
- bahr-i sühân** (söz denizi)
- bahr-i şevket** (büyüklük denizi)
- bahr-i ta'allûk** (bağlılık denizi)
- bahr-i ter** (yaş denizi)
- bahr-i vahdet** (vahdet-birlik-denizi)
- bahr-i 'ummân** (Arap yarımadasının güneyi ile İran'ın güneyi arasında kalan deniz)
- bahr-i zehhâr** (dalgalı denizi)
- bahr-i rahmet** (rahmet denizi)
- dâmen-i deryâ** (deniz eteği)
- derûn-i 'ummân** (okyanus içi)
- deryâ-yi atâ** (bağışlama denizi)
- deryâ-yi âteş** (ateş denizi)
- deryâ-yi a'zam** (büyük deniz)
- deryâ-yi bî-kenâr** (kenarsız deniz)
- deryâ-yi bî - pâyân** (kıyısız deniz)
- deryâ-yi eşk** (gözyaşı denizi)
- deryâ-yi fenâ** (kötülük denizi)
- deryâ-yi gam** (keder denizi)
- deryâ-yi himem** (emekler denizi)
- deryâ-yi himmet** (gayret denizi)
- deryâ-yi hûn** (kan denizi)
- deryâ-yi hüsn** (güzellik denizi)
- deryâ-yi ışk** (aşk denizi)

deryâ-yi ıztırab (ıztırap denizi)
deryâ-yi ‘ilm (ilim denizi)
deryâ-yi irfân (irfân denizi)
deryâ-yi keff (avuç denizi)
deryâ-yi kır (katran denizi)
deryâ-yi kudret (güç denizi)
deryâ-yi muhabbet (sevgi denizi)
deryâ-yi nûr (ışık denizi)
deryâ-yi pür-cüş (çoşma dolu deniz)
deryâ-yi rahmet (rahmet denizi)
deryâ-yi safâ (saflık denizi)
deryâ-yi tab’ (kabiliyet denizi)
deryâ-yi tufân (tufân denizi)
deryâ-yi ‘ummân (ummân denizi-açık deniz-okyanus)
deryâ-yi vahdet (birlik denizi)
deryâ-yi vücûd (vücut denizi)
deryâ-yi zerrât (zerreler denizi)
deryâ-yi deryâ (deniz ustası)
dest-i deryâ (deniz eli)
dürr-i deryâ (deniz incisi)
ehl-i deryâ (deniz ustası)
emvâc-ı deryâ (deniz dalgaları)
gavvâs-ı yem (deniz dalgıçı)
gevher-i deryâ (deniz cevheri)
gevher-i ‘ummân (deniz cevheri)
kulzüm-i aşk (aşk denizi)
kulzüm-i atâ (bağışlama denizi)
kulzüm-i gussa (keder denizi)
kulzüm-i himem (emekler denizi)
kulzüm-i hüsn (güzellik denizi)
kulzüm-i ihsân (ihsân denizi)
kulzüm-i nazm (şiiir denizi)

kulzüm-i zehhâr (dalgalı deniz)
leb-i deryâ (denizin dudağı) (sâhil)
leşker-i deryâ (deniz askeri)
lücce-i deryâ (engin deniz)
lücce-i ‘ummân (engin okyanus)
lû‘lû-i ‘ummân (okyanus incisi)
mahsûl-i bahr (deniz ürünü)
melik-i bahr (deniz sahibi)
mevce-i bahr (deniz dalgası)
meve-i deryâ (deniz dalgası)
mevc-i kulzüm (deniz dalgası)
miyân-i bahr (deniz ortası)
muhît-i aşk (aşk denizi)
muhît-i ‘âzâm (büyük deniz)
muhît-i ebr (bulut denizi)
muhît-i himmet (emek denizi)
muhît-i ma‘rifet (marifet denizi)
rûy-ı derya (deniz kıyısı)
sâhil-i bahr (deniz sahili)
sâhil-i deryâ (deniz kıyısı)
seyr-i deryâ (deniz gezintisi)
temevvüc-i deryâ (çok dalgalı deniz)
ummân-ı eşk (gözyaşı denizi)
ummânı kerem (cömertlik denizi)
yem-i aşk (aşk denizi)
yem-i âteş (ateş denizi)
yem-i bî-sâhil (kıyısız deniz)
yem-i dest (el denizi) avuç denizi
yem-i elfâz (nezaketler denizi)
yem-i endişe (düşünce denizi)
yem-i feyz (taşan deniz)
yem-i fûrkat (ayrılık denizi)

yem-i ışk (aşk denizi)

yem-i irfân (irfân denizi)

yem-i imkân (imkan denizi)

yem-i kerem (cömertlik denizi)

yem-i lutf (güzellik denizi)

yem-i ma‘den (kaynak denizi)

yem-i sim-âb (gümüş deniz)

4. 5. Deniz

Dîvân edebiyatında deniz sözcüğü yerine daha ziyade “bahr” ve “deryâ” kelimeleri kullanılır. Çalışmanın bu bölümümünde, incelenen dîvanlarda yer alan deniz sözcüğünü içeren beyitler yer almaktadır.

Aşk denizine düşen âşık, ayrılığa zor dayanır:

“Mahabbet içre giriftâr-ı hecr olan ‘âşık
Deñizlere düşüben tu’me-i neheng oldu”

Bâkî (G.489.6)

Divân edebiyatında tasavvuf anlayışını süren şairler, sevgiliyi aşma, ilâhi aşka kavuşma yolundadırlar. İşte bu Allah’a ulaşma fikri için deniz bir simgedir. Katre-deniz ilişkisi bunun örneklerindendir. Öte yandan, bütün akan suların denizde birleşmesi, Allah’a giden yolun ve mutlak varlığın bir olduğunu vurgulamak içindir:

“Atan ol **deniz**dir muhitü’l-cihât
Ki bir katresidir anun kâ’inât”

Ahmet Paşa (K 2.3)

Cömertlik denizi dîvan edebiyatında sıkça geçer:

“Cûdun **deniz**lerinden ağaç çıksa dikseler
Pirûze berg ola budağında simâr lâ’l”

Ahmet Paşa (K.12.30)

Sultan Süleyman’ın karaların ve denizlerin sultanı olarak bilinmesi şiirlere konu olur:

“Süleymân mesnedinden dîv-i güm-reh rağbetin kesdün
Denizde hâtem-i hükm-i Süleyman’dan haber verdüm”

Fuzûlî (G.158.4)

Denizin kulağı olarak düşünölen sedef, bazı beyitlerde ele alınır:

“Erse **deniz** kulağına sözün cevâhiri

Olur sadef içinde dür-i şâh-vâr âb”

Ahmet Paşa (K.36.46)

“Deryâya düşse katresi yâr ağzı yarının

Tuz yerine hemişe **deniz**den şeker çıkar”

Ahmet Paşa (G.67.3)

Gözyaşının deniz gibi taşması şairlerin yakındığı durumlardandır:

“Taştı yaşım **deniz** gibi sâhili vü kenârı yok

Mevc-i gam-ı zamânedenden fülk-i dilin karârı yok”

Ahmet Paşa (G.145.1)

Âşık öylesine çok gözyaşı akıtır ki, bu gözyaşları denizleri birbirine katıp, ırmaklar oluşturur:

“Yaşım biri birine katıptır **deniz**leri

Irmaklarda şu gözümün macerasıdır”

Hayâlî (G.89.2)

“Yaşım **deniz**lerinde açıktır sadef gibi

Sözün güherleri hevesinden kulacığım”

Ahmet Paşa (G.197.3)

“Döker pınar u **denizler** kaçan ki gözlerime

Hayâl-i serv-i hırâmân kametin görünür”

Şeyhî (G.73.5)

Şair kendini aşk denizinde seyahat halinde olan bir gemi gibi görür:

“Gemi gibi **deniz**de ser-gerdân

Yürürem bâd-bândan ayrıldım”

Ahmet Paşa (G.198.5)

Sevgilinin aşkına düşmek, kara saçlarının ağına tutulmak, sevgili için denizden çıkıp kâfirlerin ülkesine düşmek gibidir:

“Kara zülfünün ağına tutuldum mevc-i aşkından
Ne müşkil hâl olur düşmek **denizden** kâfîristâna”

Ahmet Paşa (G.264.5)

Denizin iyi yönlerinden, ululuğundan hareketle hünerli olmak, denize benzetilir:

“Hüner gûyâ **denizdir** mâlikî kilîk-i güher-pâşın
Kerem gûyâ sadefdir tab'-ı pâkin dürr-i şehvârî”

Nef'î (K.49.39)

Allah'ın denizleri el üstünde tuttuğu, ilk olarak onları yarattığı, denizlere önem verdiği düşünülür:

“Ne şereftir ki olduğıyün pâk
Eli üzre tutar **denizleri** hâk”

Hayâlî (G.293.1)

Deniz, bazen keder, tasa denizi de olur. Bu nedenle çekilen derdin, kederin büyüklüğü deniz kullanılarak anlatılır:

“Gussa **denizi** garkasını itmege halâs
Hak hâzır etti sebzeyi her yerde Hızır-vâr”

Necatî Beg (K.6.5)

Denizin sevgilinin güzelliğini işitip, kendi oluşturduğu incinin güzelliğini beğenmeyerek onu kıyıya bıraktığı düşünülür:

“Düşdü vâsf-ı dür-i dendânı ağızdan ağza
İşidüp saldı beyâbâna **deniz** gevherini”

Fuzûlî (G.274.4)

Gönül denize düşmüştür, bu benzetmeye karşılık hançer iyiliği başa kakarcasına eğilmiştir:

“**Deniz**de bir dile benzettiler elinde görüp
Eğilip etti bu teşbihe imtinân hançer”

Necatî Beg (K.7.22)

“Meded kılar**sa deniz**ler midâd olup cümle
Kenâre ermeye bu nâme bî-gerâne yazam”

Şeyhî (G.113.3)

Âşık bazen öylesine ağlar ki, gözleri deniz olur. Gönlü aşkın etkisi altında acı çekmektedir:

“Gönlüm hârâretinde usan ey dür-i yetim
Bu **gözlerim denizine** gel âşinalığ et”

Necatî Beg (G.31.5)

Deniz edebiyatta kadının güzelliğini simgeler. Dîvân şiirinde de sevgilinin yüzü, güzelliği sebebiyle denize benzetilir:

“Bahr-i sîm-âb yaşum zevrak-ı la’lîn çeşmüm
Gel **deniz yüzlerin** ol zevrak ile seyr eyle”

Bâkî (G.433.2)

“Mevc urur bahr-i hüsün fitne koparır hat u hâl
Bu **deniz yüzlerinin** kimse levendin yenemez”

Necatî Beg (G.212.3)

“Bağlanıp zülfüne diller düştü hüsnün mevcine
“K’edeler zincir ü zevrakla **deniz yüzünde** pül”

Ahmet Paşa (G.182.4)

Deniz sözcüğü bazı beyitlerde şeref denizi (kadrin denizi), bazılarında lutf denizi (hoşluk denizi), bazılarındaysa hayret denizi şeklinde kullanılmıştır:

“Rifatte şîşe-i feleğe seng-i ta'n atar
Kadrin denizi mevcinin içindeki habâb”

Şeyhî (K.12.24)

“Görmedi **lutfu denizinde** inâyet gevherin
Gözlerim gerçi dem-â-dem la'l ile mercân döker”

Şeyhî (G.59.8)

“**Hayret denizi** âlemi gark etdi Şeyhî'yâ
Kanı necat bulmağa hikmet sefinesi”

Şeyhî (G.184.8)

4. 6. Bahr

Bahr sözcüğü incelediğimiz şiirlerde sıkça kullanılmıştır. Farklı tasavvurlarla şiirlerde yer almıştır. Örneğin, ruhun ve bedeninin bir deniz olduğu, hayat içinde çalakalanıp durduğu hayâli vardır:

“Cân **bahri** taşıp güher getirdi
Dil gülşeni şâh-ı ter getirdi”

Şeyhî (G.174.1)

İnci isteyen denize âşina olmalıdır. Yani aşkı gerçek anlamda yaşamak isteyen kişi bir dalgıç edasıyla aşka dalmalı, kendini aşka adanmalıdır:

“Valsını bulmak dilerse aşka gavvâs ol yürü
Âşina ol **bahr** ile ey dürr-i şeh-vâr isteyen”

Ahmet Paşa (G.229.8)

“Safâ-yı meşrebi bir bahr-ı bî kerândır anın
O **bahr** içinde şinâh-ı neheng eder mehtâb”

Şeyh Galib (K.11.19)

“Mâhi sayd itmek için **bahre** salup kullâbın
Meh-i nev tutdı meger sâhil-i deryâda karâr”

Bâkî (K.25.9)

“Şöyledür keff-i güher-pâşî yemîn itmek olur
Ki ‘atâsından irer **bahre** gınâ kâne yesâr”

Bâkî (K.18.33)

Sevgilinin dişleri âşığı öylesine etkilemiştir ki, âşık bu dertle döktüğü gözyaşlarından oluşan denizde sefer etmektedir:

“Dişlerin derdinden etmiş kişi **bahr**ına sefer
Anun için Rûma dürdür armağanı çeşmimin”

Şeyhî (G.101.7)

Nûh tufânı, denizde yaşanmış olmasıyla şiirlerde yerini alır:

“Hasretinden sanemâ bağrımıza kan dökülür
San ki Nûh âfetidir **bahr**ına tûfân dökülür”

Şeyhî (G.68.1)

Deniz içinde tatlı su bulmak hoştur, burada tatlı sudan kasıt sevgilinin ağız suyu olsa gerek:

“Zihi nazm ü zihî ma'nâ-yı rengin
Ne hoşdur **bahr** içinde âb-ı şirin”

Necatî Beg (Mesnevî / 14)

“Denize âşinâ olmak isteyen, kenarı gözlememelidir. Kenardaki selâmeti gözleyen, hiçbir zaman denizle âşinâ olamaz. Vahdeti arzûlayan, dünyâ nimetlerine gözünü dikmemelidir. Aşk denizinin girbâbında ten gemisini yok etmelidir” (Sefercioğlu, 2001: 49).

“Gark olursa dönmezin girdâb-ı gamda fülk-i ten
Bahra olmaz âşinâ sûy-i selâmet gözleyen”

Nev'î (G.344.3)

“Gözüm yüzünden ayrı **bahr** etmez ise seylin
Bu gark-ı hûn evinden çıksın değil gözüm nem”

Şeyhî (K.8.32)

Âşığın gözlerinden dökülen yaşlar öylesine çoktur ki, bahre döner:

“Âb-ı çeşmüm **bahr** ider hâmûnı tugyân eylese
Sarsar-ı âhum tokınsa taglar hâmûn olur”

Bâkî (G.142.3)

“Âlem tutuşdu sûz-ı dilimden şerâr iken
Bahr oldu hûn-ı çeşm-i terim cûy-bâr iken”

Şeyh Galib (G.247.1)

Denizdeki kayıklar sahile vurur. Aşk deniz olarak düşünüldüğünde, gönül gamdan ötürü yorgun düşüp sahile vuran bir kayak gibidir:

“Bûs u kenârun özler ‘aşkuñ gamında diller
 Zevrakları bu **bahruñ** hep ol kenâre düşmüş”

Bâkî (G.216.3)

“Rismân-ı zer ile haşre dek ölçerse güneş
 Bulmaya devletin **bahrına** umk u sâhil”

Necatî Beg (K.14.19)

Denizin asker topluluğuna benzetildiği beyitler vardır:

“Ne **bahr**dır acebâ cünd-i bî-şümârın kim
 Adiduhüm keremâlin fu’âdühüm kecibâl”

Ahmet Paşa (K.22.21)

İki deniz arasında eşsiz, güzellikte olan, dünyayı aydınlatan güneşle karşılaştırılan yine sevgili olsa gerek:

“Bir gevher-i yektâdır iki **bahr** arasında
 Hurşîd-i cihan-tâb ile tartılsa sezâdır”

Nedîm (K.22.2)

Âşık-zerre tasavvuru dîvân şiirinde âşığın sevgilinin yanında zerre kadar değerinin olmayışıyla ilgilidir. Güneş, bu karşılaştırmada sıkça kullanılır. Sevgili güneş olarak düşünülür. Âşığın varlığı ya da yokluğu sevgiliyi (güneşi) zerre kadar etkilemez:

“Şemse noksân-ı zerreden ne keder
Bahre ihsân-ı katreden ne zarar”

Nev’î (K.27.18)

“Gönlüm elim berâberi **bahr** ile kân kanı”

Şeyhî (M. 5/3. 8)

“Keffin sehâda dökdü **bahr**ın yüzü suyunu

Ol gussadan erişti gamâma nâle vü gam”

Şeyhî (K.8.17)

Yaratıcının öylesine üstün vasıfları vardır ve bu vasıflar öylesine çoktur ki, denize benzetilir:

“Dest ber-dest durub pîş-geh-i câhında

Bahrden karta-i evsâfını etdüm îrâd”

Nâbî (K.2.88)

Yelken gibi aşk havasıyla denizlerde (aşk denizinde) seyreden âşığın, aslında bu durumdan bir şikâyeti yoktur:

“**Bahr**ler seyr eylesen mutlak ter olmaz dâmenün

Ger hevâ-yı ışk ile memlû isen yelken kimi”

Fuzûlî (G.276.10)

Deniz içinde azı dişî gibi dikkat çeken inci için, gözü yaşlı yetim benzetmesi dikkat çekicidir:

“Kadr ü şerefde sen güher-i kân-ı saltanat

Bahr içre dürr-i nâb gözi yaşlu bir yetîm”

Bâkî (G.334.3)

Kasidelerde övülen kişilerin özelliklerinin denizle kıyaslanması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur:

“Şeh-i şâhânı âlem Hân Selîm-i mâ’delet-bünyâd

Ki olur öğretin **bahr** ü sehâba tavr-ı in’âmı”

Şeyh Galib (K.18.6)

4. 6. 1. Bahr İle ilgili Tamlamalar

Bazı beyitlerde gözyaşı, gümüş su (bahr-i sîm-âb) tamlamasıyla anlatılır. Göz ise bu suda yüzen kayıktır:

“**Bahr-i sîm-âb** yaşum zevrak-ı la’lîn çeşmüm
Gel deniz yüzlerin ol zevrak ile seyr eyle”

Bâkî (G.433.2)

“Düşürdü **bahr-ı sîm-âb**a serâba
Beni çün-sîmyâ sîmâ-yı hüsnü”

Şeyh Galib (G.306.5)

“Böyle kalırsa güdâzende-i mihr eyler
Ma'den-i sîm olan yerleri **bahr-ı sîm-âb**”

Nef'î (K.32.7)

“Münevver sûret-i bedrin kemâhî
Hinâver **bahr-i sîmâb** içre mâhi”

Şeyh Galib (Mesnevî /10.7)

Kaş, kayık gibi hayal edilirken gözyaşı (gümüş su) üzerinde sefer etmektedir:

“**Bahr-ı simâbide** seyrân etmeye fülk-i hilal
Bezm-i mevcudatta gezdirmeye sağlar güneş”

Hayâlî (K.5.20)

Şevk denizinin kenarı bulunmaz; buna karşılık aşk denizinin de bir sonu olmaz:

“Ne râh-ı ışka nihayet ne **bahr-i şevke** kenar
Ne tende tâb ile kuvvet ne canda sabr u karâr”

Nev'î (G.135.1)

Kasidelerde övülen kişinin iyiliği bahr-i fazîlet (iyilik denizi) tamlamasıyla anlatılır:

“Şeref virmez dür ü gevher kemâl olmaz zer ü zîver
Hüner kesb it hüner **bahr-i fazîlet** kân-ı ‘irfan ol”

Bâkî (K.11.9)

Hayret denizi tamlaması da bazı beyitlerde bahr-i hayret şeklinde yer alır:

“Talup gavvâs-ı dil kaldı derûn-ı **bahr-i hayret**de

Sanur arayı arayı bulam ol dürr-i yek-tâyı”

Bâkî (K.15.8)

“**Bahr-i hayret**tedir sefîne-i iûh

Lenger-i lâ ilâhe illallâh”

Şeyhî (K.1.13)

Denizin, rengi itibariyle lacivert deniz (bahr-i nîl-gûn) olduğu beyitler de vardır:

“Hilâl- âsâ fûrûzân oldı **bahr-i nîl-gûn** üzre

Şafakdan dem urur âb-ı şarâb-âlûdı deryânun”

Bâkî (G.279.4)

Belâ, düşeni bir deniz gibi içine çeker. Bu özelliğiyle belâ denizi tamlaması kullanılır:

“Cûy-ı fenâyı halk birer ikişer geçer

Bahr-i belâdan ehl-i tecerrüd yüzer geçer”

Bâkî (G.134.1)

“Yaşumuz deryâlara döndürdi cevri-i rüzgâr

Hâliyâ ey mâh-rû **bahr-i belâ**ya mâliküz”

Bâkî (G.191.4)

Gönül, deniz olarak düşünülüp saflığı ve temizliği yönüyle ele alınır. İstırap çeken gönül denizi, bu sayede saflığa kavuşur.

Deniz temiz ve durgun olunca güneş suya akseder. Böylece güneşe ortak ikinci bir güneş ortaya çıkar. İstırap, döğünme demektir. Denizde çırpınma, dalgalanma anlamına gelir. Dalgalı denizde ikinci bir güneş görünmez. Tasavvufî anlamda durgun, hareketsiz bir hayat yalnız vucut ihtiyaçlarını gideren, bitkisel ve hayvansal bir hayattır. İstırap gönülde olur. Gönülün çırpınması, dalgalanması manevî mücadeledir. Kesretten kurtulma çabasıdır. Gönül aynası temizlenip saf olunca vahdetin yüzü akseder (İpekten, 2012: 65).

“Mihre isbât-ı şerîk eyler sükûn-i **bahr-i sâf**
İztirâb âyîne-i dîdâr-ı vahdetdir bana”

Şeyh Galib (G.2.4)

Bolluk denizi (bahr-i firâvân) tamlaması da kullanılmıştır:

“Cihân-ı himmetüñ **bahr-i firâvânı** Ferîdûn Beg
Ki üstine habâb olmuş anuñ ol kubbe-i ‘ulyâ”

Bâkî (K.27.14)

“**Bahr-i eltâf-ı kerem**dür kefi-gevhher-bahşı
N’ola gird-âb-sıfât olsa müdevver hâtem”

Bâkî (K.19.20)

Kimi beyitlerde, bahr-ı mihnet (eziyet denizi), bahr-i kâmil (olgunluk denizi), bahr-i sâfâ (sefa denizi), bahr-i temennâ (selamlama denizi) gibi tamlamalar kullanılmıştır:

“Gark oldu **bahr-ı mihnete** dil zevrakı meded
Ey Hızır-ı pey-huceste yetiş dil-rübâlığ et”

Necatî Beg (G.31.6)

“Akar su gibi irmege bir **bahr-i kâmile**
Seyr it basît-i hâkde seyyâh-ı ‘âlem ol”

Bâkî (G.289.4)

“Hezâr-rahne tenim döndü dâm-ı mâhiye
Henûz **bahr-i temennâya** salmadık gitdi”

Şeyh Galib (G.309. 4)

“Bir şûr var ki **bahr-ı safâsında** tâb’ımın
Âfâka nûr-ı aşk verir hâverân gibi”

Şeyh Galib (K.13.4)

İnsanoğlunun huyu da bir deniz gibidir. Her insanın yaratılış özelliklerinin farklı olması -deniz misali çokluğu- bahr-i tab' tamlamasının kullanılmasını düşündürmüştür:

“Bir senâ dürrin çıkardı **bahr-i tab**'ım mevci kim
Cân verir gavvâs olan ol dürr-i nâ-yâb üstüne”

Ahmet Paşa (G.16.37)

Âşık yaradılış özelliklerini (tabiatını) deniz olarak görür:

“Olunca ol nefesden **bahr-i tab**'um mevc-hîz-i şevk
Kalem Tevhîd-i Bârî lüccesinde oldu reh-peymâ”

Nâbî (K.1.97)

Bahr-i ter-dâmen (namussuz deniz) benzetmesi denizin inci için bütün fedakarlığı yapması, bütün güzelliğini ona vermesi, diğer ürünlerine onun kadar özen göstermemesi sebebiyledir:

“Dâmenün doldursa gerdun dürr ile tök ebr tek
Dürr için telh etme kâmun **bahr-i ter-dâmen** kimi”

Fuzûlî (G.276.6)

Sevgilinin saçlarının dalgaya benzetilmesi dîvân şiirinin belli başlı unsurlarındandır. Saçın kıvrımları denizdeki girdâba benzetilerek aşığı kendine çeker. Gönül saçın her düğümüne bağlıdır. Tıpkı bu girdâbda helâk olan bir insan gibidir:

“**Bahr-i ruh**ında mevc urur sünbül-i zülf-i tâbnâk
Her girihinde bin gönül beste vü teşne vü helâk”

Nev'î (G.238.1)

“Hindû-yı hatt-ı ârızıdur Ka'be zâ'iri

Bahr-ı ruhında benleri magrib Cezairi”

Nev'î (G.494.1)

Âşık, sevgilinin güzelliği karşısında yanan ateşi söndüremeyen bir denize düşmüştür:

“Bir **bahr-ı şu’le-zâre** düşüp sevk-i hüsn ile
Girmiş tamâm tavr-ı sivâyûşe mâhtâb”

Şeyh Galib (K.12.3)

Denizler aynı zamanda uçsuz, bucaksız, kenarsız oluşlarıyla şiirlerde yerini almıştır. Bu, aynı zamanda aşkın bitmek tükenmek bilmeyen ısrabını da anlatır:

“Fîrâk-ı dürr-i dendânuñla cârî gözlerüm yaşı
Bu **bahr-i bî-kerâna** ol dür-i nâ-yâb olur bâ’is”

Bâkî (G.29.4)

“Kefî şol ebr-i dür-feşândır kim
Katresin **bahr-ı bî-kerân** buldun”

Ahmet Paşa (K.24.16)

“Safâ-yı meşrebi bir **bahr-ı bî kerân**dır anın
O bahr içinde şînâh-ı neheng eder mehtâb”

Şeyh Galib (K.11.19)

“Adem diyârına tâbût zevrakın sürdün
Gözümün yaşını **bahr-i bî-kenar** ettin”

Necatî Beg (Mersiye / 6.2)

Deniz üzerindeki hava kabarcıkları bile şiirlere konu olmuştur:

“Sâkî kerâmet sende yâ bende
Bahrî habâba mihmân edersin”

Şeyh Galib (G.238.3)

Osmanlı devlet yönetimindeki sorunlardan biri de devlet memuriyetinin para ile satılabilmesiydi. Dönem itibariyle devletin borçlarının oluşu, Nâbî tarafından borç denizi şeklinde nitelendirilir:

“Mansıbı akçe ile almışdur
Bahr-ı deynün dibine dalmışdur”

Nâbî (G.)

“Nigehbân olsa pâs u hıfzı peydâ eylemek mümkün
Nihâl-i şu'leden gül âdem âb-ı **bahr-ı hulzemde**”

Nedîm (Kıt'a / 38. 5)

İstigna yani tokgözlülüğün bile denize benzetildiği olmuştur:
“Miyân-ı **bahr-i istignâdan** âhir
Gelürsin rûzgâr ile kenâra”

Bâkî (G.468.3)

Gök denizi (bahr-i sipihr), usanma denizi (bahr-i melâl), hayal denizi (bahr-i hayâl) gibi kullanımlara da rastlanmaktadır:

“Hem **bahr-i sipihr** anda habâb-ı güzerândır
Hem Hût-ı felekdir ana dil-teşne vü zam'â”

Ahmet Paşa (K.11.33)

“Zamâne âdemi cümle hurrem ü handân
Ve lîk olmuş idim ben garîk-i **bahr-i melâl**”

Hayâlî (K.10.5)

“Pâkize kelâmım ki dür-i **bahr-i hayâlim**
Âvîze-i guş-i dil-i yârân-ı safâdır”

Nef'î (K.34.43)

Bağışlama (atâ), deniz kadar yüce gönüllü insanların işidir. Bu sebeple kişilerin bağışlayıcılığı, denizle ilişkilendirilir:

“Menba'-ı **bahr-ı atâ** oldu ki benden feyz alır
Hem ulûm u hem ibâdet hem sehâ vü hem şifâ”

Ahmet Paşa (Tarih / 5.3)

Tasavufa göre mutlak varlıkla bir olma düşüncesi, denize âşina olmaktan geçer:

“Âşinâ-yı **bahr-ı tevhîd** olmak istersen eger
Kesret-i emvâca hayrân olma âb oldur ki ol”

Şeyh Galib (G.195.2)

Vefa da, insana verdiği hoşluk nedeniyle denize benzetilmiş, deniz kadar engin görülmüştür:

“Şeref-i zât ile mâşuk-ı gurûh-ı ervâh

Gevher-i **bahr-i vefâ** Hâzret-i Mevlânâdır”

Şeyh Galib (K.3.4)

İsyanlar, asilikler (ma’âsî) de deniz olarak tasavvur edilir:

“Sûz-ı derûn-ı sâ’im-i şûrîde-hâlden

Bî-reybdır ki **bahr-ı ma’âsî** sehâb olur”

Şeyh Galib (K. 25. 4)

Kavuşmanın deniz olarak yorumlandığı beyitler vardır. Denizle ilgili bazı tasavvufî mazmunlara göre âşık, ilahî aleme kavuşmak için aşk denizinde seyreder. Âşık, Allah’a kavuşmak için bu dünyadaki cismanî varlığından kurtularak belirli aşamalardan geçip ruhunu en üst mertebeye ulaştırmalıdır. En üst mertebeye ulaşma, ruhun bir balık gibi hayâl edilip deryâ-yı muhitte yüzmesi, vahdet deryâsına kavuşmasıdır:

“Gavvâs-ı rûh-ı kudsîyle **bahr-ı vahdete**

Dürr-i kelâm-ı Hakka lisânındır âşinâ”

Şeyhî (K.5.13)

“**Bahr-ı vahdetde** telâtum ger olur va’d ü va’îd

Kef-i efsûsdadır mevce-i dîd ü vâ-dîd”

Şeyh Galib (G.41.1)

Denizin üzerindeki ay ışığı her zaman edebiyata konu olmuştur:

“O rütbe **bahr-i mehtâb** oldu cûşân

Çemende murg u mâhî oldu yeksân”

Şeyh Galib (Mesnevî /10.8)

Gönlün su gibi akıcı oluşu âşığın sevgiliye duyduğu aşktandır. Âşığın gönlü tereddüt etmeden sevgiliye akıp gider. Sevgilinin bu aşka karşılık vermesi ancak bir lütuf olur. Sevgilinin lütfu da denize benzetilir.

Suyun akıcılık, görüntüleri aksettirme, temizlik ve akarsuların denizlere akma özellikleri, sevgiliye meyleden, akan, hiçbir kötülük taşımayan gönülün su ve akarsu (cûybâr) olarak tasavvuruna sebep olur. Bunun yanında âşığın gönlü su gibi alçaklardadır. Bu onun tevâzuunun bir ifâdesidir. Âşık için övülenin lutfu denizdir ve gönlünün ona akışının sebebi budur (Sefercioğlu, 2001: 287).

Âşığın gönlü, denize akan nehir misali sevgiliye akmaktadır. Çünkü sevgilinin lütfu denizdir:

“Su gibi aksa n'ola dil ayağım toprağına

Bahr-i lutf oldun olur deryaya mâ 'il cûybâr”

Nev'î (K.15.19)

Hoşluk, güzellik deniz olarak tasavvur edilir. Bahr-i lutf tamlamasının kullanımı bunun içindir:

“Cihân âsîlerîn gark etse rahmet

Kemâl-i **bahr-ı lutf**undan ne kemdir”

Şeyhî (G.33.4)

“Eder bir demde **bahr-i lutfu** ıftâ dûzah-ı hırsı

O rütbe müsta'iddir meşrebi cûd-ı firâvâna”

Şeyh Galib (K.33.19)

Gönlün heyecanlanması, ıstırap çekmesi denize benzetilir:

“O **bahr-i cezbede** kim gönlüm ıztırâba gelir

Güher derûn-ı sadefden çıkıp habâba gelir”

Şeyh Galib (G.50.1)

Aydınlık, ışıklı deniz hayâli şiirlerde rastlanan bir hayâldir. Denizin ışıkla da ilgisi vardır. Aşk denizine dalan parlaklık, temizlik bulur. Burada ruhu temizleme, kötülüklerden arınıp insan-ı kâmil olma özellikleri ön plana çıkar:

“Sâgar- ı habâb-ı mevce-i mehtâbdır bu şeb

Fânus **bahr-ı nûr**da girdâbdır bu şeb”

Şeyh Galib (G.18.1)

“İltifât etsin mi câm-ı ayş deryâ-nûş-ı aşk

Bunda bir pervâne **bahr-ı nûra** eyler itirâz”

Şeyh Galib (G. 145. 2)

Denizin kargaşası, hayatın kargaşasıyla kıyaslanarak şiirlere konu olur:

“Nigâhı Sûmenât-ı **bahr-ı âşûb**

Gözü mestânesi mihrâb-ı Keşmîr”

Şeyh Galib (G.48.2)

İyiliğin deniz, hatta denizdeki köpük gibi hayâl edildiği de olmuştur:

“Lutfu bir mertebe kim garhı eder gark-ı güher

Mevc-hîz olduğu dem **bahr-ı kefi ihsânı**”

Nef'î (K.4.13)

Endişe ve efkâr, insana verdiği sıkıntısıyla engin bir deniz düşüncesi yaratır:

“Benim ol nâdire gavvâs ki olsa ne kadar

Bahr-ı endişe amîk u dür-i ma'nâ kem-yâb”

Nef'î (K.32.62)

“Yine geldi hurûşa **bahr-i gevher-pâş-ı endişem**

Değildir bu kasîde bir dizi lü'lû-yı lâlâdır”

Nef'î (K.48.61)

“Bir ednâ mevci eyler dâmen-i eflâki pür-gevher

Getirse cûşa bâd-ı şevk-ı vasfın **bahr-i efkârı**”

Nef'î (K.49.49)

Sözler (suhan) kalabalık oluşları, içinde inci denecek güzellikte olanların bulunması nedeniyle deniz olarak düşünülür:

“Kalemim ol kadar şînâverdir
Tut ki **bahr-ı suhande** mâhıdır”

Nef’î (Kıt’a /1.4)

Cömertlik rüzgârıyla, düşünceler denizi kıyısı cevherle dolar. Düşüncelerin de çokluğu, derinliği itibarıyla denize benzetildiği olur:

“Pes **bahr-ı fikre** daldım u aldım ele kalem
Etti dilime nâtıka bu matla’ı hitâb”

Şeyhî (K.12.20)

Tasavufa göre Allah aşkı özde, insanın içindedir. Bunun bir denize benzetilmesi öz varlığın deniz olarak simgeleşmesindendir:

“Tende cânım pertev-i envâr-ı **bahr-i zâtdır**
Mâverâ-yi sûnetim fehm eylemek heyhâtdır”

Hayâlî (Muaşşer / 3.4)

“**Bahr-i zâta** se fînedir tevhîd
Pîri deryâ-şinas Nûhumdur”

Hayâlî (G.108.3)

“Vermezdi feyz-i gevher-i galtân-ı eşke dil
Bahr-ı kademde olmasa girdâb-âşinâ”

Şeyh Galib (G.12.3)

“Bât-ı şarâb idi **bahr-i arakda** mâhiler
Piyâlesi fişek-i mâhtâb-ı âlem-i âb”

Şeyh Galib (G.16.4)

Yalan er geç ortaya çıkar. Bir beyitte şair bu durumu “yalanın dibi yakın olur” şeklinde anlatırken, derin deniz (bahr-i âmîk) tamlamasından faydalanır:

“Nisbet etme eline özünü ey **bahr-i âmîk**
Bu yalanın dibi yakın olur olma gâfil”

Necatî Beg (K.14.20)

Deniz bitmek tükenmek bilmeyen bir deniz hayâlini uyandırır:

“Gonce-i aşkız ki bu hurşîd şebnemdir bize
Gevher-i şevkiz ki **bahr-ı bî-gerân** nemdir bize”

Şeyh Galib (G.279.1)

Deniz, aynı zamanda yemyeşil bir deniz (bahr-ı ahdar) düşüncesini çağrıştırır:

“Cûdun denizlerinden her kaire **bahr-ı ahdar**
Kadrin sarâyı içre bir kubbe çerh-i a'zam”

Şeyhî (K.8.3)

Hakikat denizinde vücudun sahip olduğu en önemli varlık gönlüdür:

“Dildür ol **bahr-i hakikat**den vücûdun mülkine
Şol derûnuñ ‘âleminde mevc uran deryâya bak”

Bâkî (G.239.2)

Ma’rifet, bilgi denizine dalmayan bu değerli incileri elde edemez:

“Olmayan gavvâs-ı **bahr-i ma’rifet** ârif degül
Kim sadef terkîb-i tendür lü’lü-i şehvâr söz”

Fuzûlî (G.117.6)

“Tutalum oldun bugün gavvâş-ı **bahr-i ma'rifet**

Yine senden kadr ile her mâli çok mellâh yeğ”

Nev’î (M.75.12)

4. 6. 2. Bahr u Ber (Deniz ve Kara)

Deniz ve kara (bahr ü ber) birarada kullanılır. Deniz ve karanın birlikte kullanımı ile genişlik kastedilir. Övülen kişinin gücünü belirtmek için deniz ve karalara hakim olduğu söylenir:

“Husrev-i rûy-ı zemin Hazret-i Sultân Ahmed
Âlemin pâdişehi **bahr u berin** hakânı”

Nedîm (K.20.21)

Dîvân şairleri, saray çevresine yakın oldukları için sık sık padişahlara kasideler sunmuşlardır. Bu kasidelerde sultanları kara ve denizlerin hükümdarları olarak göstermek adetleri vardır. Padişah-ı bahr ü ber kullanımı yaygındır:

“Padişah-ı **bahr ü ber** Sultân Süleymân Şâh kim
Bir kemîne çâkerin Cemşîd ü Hâkân eyledi”

Hayâlî (K.17.8)

“Huşk u ter ile kâni’ olan ‘ayş u nûşda
Dünyâ gamını pâdişeh-i **bahr u ber** çeker”

Bâkî (G.79.4)

“Pâdişâh-ı Marşrık u Mağrib Hıdîv-i **bahr ü ber**
Şehr-yâr-ı ‘Alem ü âdem Şeh-i ins ü perî”

Nâbî (K.4.31)

“Pâdişâh-ı **bahr ü berr** Sultân Selîm-i kâmkâr
Kâbza-i fermânının münkâdıdır sebû’n şidâd”

Şeyh Galib (Tarîh / 8.1)

“**Bahr ü ber** padişehi Hâzret-i Sultân Selîm
Ki odur cân-ı cihân ayn-ı zamân rûh-ı bilâd”

Şeyh Galib (Tarîh / 71.22)

“Kâm-kâr-ı heft-kişver pâdişâh-ı **bahr ü berr**
Dâd-güster dâver-i devlet-me’âb-ı rûzgâr”

Nef’î (K.17.16)

“Etme inende dide vü dilden şikâyeti
Kim cevri aşkı pâdişah-ı **bahr ü ber** çeker”

Necatî Beg (G.145.7)

Şair aynı zamanda sevgiliye seslenerek gönlünün sultanı olmasını ister. Bunu yaparken, sevgiliden kara ve denizlerin sultanı, padişahı olmasını ister:

“Gönlüme gözüme yaradın ey yüzü hûrşid
Şimden geri gel pâdişeh ol **bahr ü ber** üzre”

Necatî Beg (G.479.4)

“Bakıp geh sîne-i cânâne geh cam-ı mey-i nâbe
Dil-i dîvâne **berr ü bahre** sultân olduğun görsem”

Nefî (G.80.6)

Hükümdarlar için yine padişah sözcüğündekine benzer şekilde kara ve denizlerin hakimi olarak, sultan-ı bahr ü ber ifadesi kullanılır:

“Sensin ol kim hıl’at-i fermân-ı hükmün giymeden
Olmadı zer tîğ ile sultân-ı **bahr ü ber** güneş”

Ahmet Paşa (K.19.21)

“Bir başı vü bir kılıcı var gulâmındır senin
Gerçi oldu Hüsrevâ sultân-ı **bahr-i ber** güneş”

Hayâlî (K.5.18)

“Sultân-ı **berr ü bahr** Süleymân-ı ins ü can
K’alır şükûh-u düşmeni olup behâne tîğ”

Hayâlî (K.6.13)

“Sultân-ı **berr ü bahr** u Süleymân-ı şark u garb
Dârâ-yı dârgîr ü Ferîdûn-ı darb u harb”

Şeyhî (M.4.15)

Padişah, sultan ifadelerinin yanı sıra şehriyâr sözcüğü de kara ve denizlerin hükümdarı ifadesinde kullanılır:

“Şehriyâr-ı **bahr ü ber**-ferman-revâ-yı şark u garb
Kim yedi ıklîme dek hükmün nighbân eyledi”

Nedîm (K.26.11)

“Şehriyâr-ı **bahr u ber** sâhib-kırân-ı şark u garb
Husrev-i Cem-pâye Sultân Ahmed-i âlî-cenâb”

Nedîm (Kıt’a / 29.1)

“Pâdişâh-ı heft-kişver şehriyâr-ı **bahr u ber**
Ya’ni Sultân Ahmed-i Sâlis o İskender-siyer”

Nedîm (K.42.1)

Padişahı öven kasidelerde padişah, dünya üstündeki kara ve denizlerin sahibi olur:

“Fermân-dih-i küll dâd-ger-i ferd ü yegâne
Sultân-i cihân mâlik-i **bahr ü ber**-i âlem”

Nefî (K.24.13)

Padişahın fermanı, hem karada hem denizde geçerlidir:

“Sultân Murâd-ı tâcver fermân-revâ-yı **bahr u ber**
Sâhib-kırân-ı dâd-ger şâhenşeh-i ‘âlî-nazar”

Bâkî (G.78.6)

“Levh-i zeberced üstüne her ay başında bir
Yazıldığınca ey melik-i **bahr ü ber** nişân”

Necatî Beg (K.21.50)

“Vahş u tayr u ins ü cin tâbî oluban emrine
Berr ü bahr u mülk ü millet tâbî-i fermânıdır”

Şeyhî (K.9.26)

Gök ve yer, kara ve deniz zıtlıklarının kullanıldığı beyitler vardır:

“**Bahr ü berr**’ün gûyyâ sâhib-kırânıdır bu kasr
Bâşına teshîr içün âfâkı giymiş miğferi”

Nâbî (K.4.15)

“Ol şeh ki kefi himmeti hengâm-ı keremde
Dünyâyı ganî kânı tehî **bahr-ı ber** eyler”

Nefî (K.11.21)

Kahr rüzgârı bir eserse kara ve deniz yok olur, dağlar bile denize vuran dalgalar gibi birbirine vururlar:

“Esince bâd-ı kahrı **bahr u berr** yeksân olur zîrâ
Urur birbirine emvâc-ı deryâ gibi kûhsârı”

Nefî (K.14.38)

Kara ve deniz tezatının kullanıldığı beyitlere rastlanmaktadır:

“Zemâne halkı gibi olmuş idi âsûde

Vuhûş **berr ü** beyâbanda **bahr** içinde neheng”

Hayâlî (K.7.6)

Deniz ve karanın birbirine naz ettiği tasavvurunun yer aldığı bir beyit şöyledir:

“Mültekasında olur berr ile bahrün cilve-ger

Birbirine mâye-i nâz eyledi **bahr ü beri**”

Nâbî (K.4.3)

Kara ve denizin bir arada kullanıldığı diğer beyit örnekleri şöyledir:

“Gözüm yaşı tozunu **berr ü bahre** tuhf'iledir

Revân revendeye zâd-ı sefer dirîğ etme”

Şeyhî (G.158.5)

“Eyâdi-i keremüñ **berr ü bahre** şâmil ola

Niteki eyleye her cânibe şümûl-i şimâl”

Bâkî (K.21.33)

“Sevâd-ı dîde mülk-i dil senindir

Nen eksik pâdişahım **bahr ü berden**”

Necatî Beg (G.397.3)

At, beyitlerde kara ve deniz olarak düşünülür. Denizi de atı da zapt etmek zordur. Deniz coştığında önünde kimse duramaz, at kızdığında zaptı zordur. Bu konuda Nejat Sefercioğlu (2001: 400) şöyle diyor: “At tasavvurunda, karaların ve denizlerin dizgininin övülenin ellerine teslim ifâdesinden, deniz ve karaların bir at olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır.”

“Nitekim ola zâtı bâb-ı erkânun kapudânı

Müsellem ola destine zimâm-ı zabt-ı **bahr ü ber**”

Nev'î (K.17.30)

Askerler, hem karada hem denizde oluşlarıyla şiirlere konu olur:

“Dâver-i encüm-sipâh-ı **bahr ü ber** “

Nedîm (M.2.4)

4. 7. Deryâ

Deryâ sözcüğü, divân edebiyatında deniz kelimesinin karşılığı olarak en fazla kullanılan sözcüktür. Denizin enginliğini temsil eder. Bahr kelimesi gibi onun da farklı tasavvurlara konu edildiği olmuştur. Tasavvufun işlendiği beyitlerde ise deryâ, mutlak varlık olarak nitelendirilir.

Denizdeki kabarcığı bahr kelimesinin yanısıra deryâ kelimesiyle de ifade edilir:

“Ne revâdur fuzalâ kala kıbâb altında
Kim görüpdür k’ola **deryâyı** habâb içre nihân”

Bâkî (K.2.48)

Şiir anlamındaki derinlik itibariyle denize benzetilir. Deryâ kelimesi ise şiir denizinin büyüklüğünü ifade eder:

“Ne **deryâdur** bu şi’rûñ bahri yâ Rab
Ki andan kâ’inât olmuş güher-çîn”

Bâkî (K.4.12)

Kaşın gemiye benzetildiği beyitlerde, göz de dalga dolu bir deniz olur:

“Her gözüm pür-mevc bir **deryâdur** ol **deryâ** üzre
Her kaşumdur mevcden bir ser-nigûn olmuş gemi”

Fuzûlî (G.272.2)

Eserlerin çokluğu, denizin çokluğuyla eşleştirilebilir:

“Seherde hâtifi kudretten erdi cana hitâb
Ki yetme rahmet-i Rahmân eserlerin **deryâb**”

Şeyhî (K.15.1)

Askerlerin çokluğu bakımından deryâ olarak ifadesi söz konusudur:

“Nehengâsâ dil-âverler ‘adûyî yutdılar gitdi
‘Aceb **deryâ** imiş hakkâ bu leşker gâh-ı ‘Osmânî”

Bâkî (K.14.21)

Kasidelerde övgü söz konusudur. Bu durumda denizin büyüklüğünden söz etmek kaçınılmazdır:

“Nice **deryâ** diyemem keff-i güher-rîzine kim
Anda gavvâs-sıfat buldı güherler hâtem”

Bâkî (K.19.21)

Doğu karaların, batı denizlerin yoğun olduğu yer olarak düşünülüp doğudan batıya yerine, doğudan denize doğru ifadesi kullanılır:

“Kondu bir ‘Anka misâli âşiyân-ı devlet’e
Şarkdan **deryâ**’ya tahrîk eyledi bâl ü peri”

Nâbî (K. 4.6)

Şair, tabiatı gereği, kendini mânâ incileri saçan bir deniz olarak görür:

“Ta’bımdır o **deryâ**-yı güher- pâş-ı ma’anî
Kim sahibini ma’den-i lü’lü-yı ter”

Nef’î (K. 11.42)

İyiliklerin yazıldığı kitabın sayfaları deniz, bu sayanın satırları denizin dalgası olarak hayâl edilir:

“Nusha-i eltâfını tahrîr için dest-i sabâ
Safha-i **deryâ**ya çekmiş mevclerden mıstarı”

Nâbî (K.4.39)

İstanbul denizi ile şiiirlere konu olmuştur. Denizdeki tezatlıklarla bu şehirdeki tezatlıklar şiiirlere konu olur.

İstanbul şiiirlerde, hem civan bir delikanlı hem de nazenin bir hanımefendi olarak düşünülmüştür. Böylece bir tezatlık vardır. “Deniz de, bütün bu tezatlıkları kucaklayan anaç bir imgeye dönüşür beyitte. Evet, İstanbul bir şehir değildir Râsih’in 18. yüzyılda da belirttiği üzere. O, hanımları, beyleri, madamları, mösyöleri ile deniz misali kucaklanılası bir ince beldir (Aras, Susam, Koçak, 2008: 21).

“Eli ihsân u ‘atâ mevcin urur **deryâ**dur
Ne ‘aceb ger ola gark-ı zer ü zîver hâtem”

Bâkî (K.19.19)

“Dür ü mercân bulunurmuş turalım **deryâ**da
Bu kadar çîn-i cebîn satmağa erzende midir”

Nâbî (G.)

Denizler dünyayı kaplasa, şairin övdüğü gibisi dünyaya gelmez. Deniz sayesinde imkansız olan anlatılır:

“**Deryâ**lar itse ‘âlemi çeşm-i güher-feşân
Gelmez vücûda sencileyin dürr-i şâhvâr

Bâkî (M.1 / 4.6)

Kenarsız deniz tamlaması, çok istenilen, heves edilen bir şeye kavuşmak mümkün olmadığına kullanılır:

“Kuçmak degül garaz seni dîdârdur murâd
Deryâ-yı iştiyâk begüm bî-kenârdur”

Bâkî (G.90.3)

“Devamlı gamlı olması sebebiyle gözyaşı döken âşığın gözleri deryâ olarak tasavvur edilir. Gözyaşının su ile ilgisi, bolluğu ve devamlılığı bu tasavvura sebep olur. Gözyaşının "âlûde-dâmân" olarak vasıflandırılması, gönülden çıkıp deryâdan geçmesine bağlanır” (Sefercioğlu, 2001: 317).

“Eşkümün âlûde-dâmân olduğın ayb eylemen
N'eylesün dilden gelür bî-çâre **deryâ**dan geçer”

Nev'î (G.66.2)

Sefa meclisinde kadehlerin gelip gitmesi, denizdeki medd ü cezre (gel- git) benzetilir:

“Bezm-i safâya sâgar-ı sahbâ gelir gider
Gûyâ ki cezr ü medd ile **deryâ** gelir gider”

Nâbî (G.9.1)

Denizin bazı yerlerde, Kulzüm denizi misali coşması söz konusudur:

“Giryeden cûy-ı şirişküm sû-be-sû oldu revân
Yine Kulzüm gibi cûş itdi bu **deryâ** semt semt”

Bâkî (G.23.4)

Âşığın düşmanı çoktur, rakip düşman olarak görülür. Bu nedenle de gözyaşları denize, gözleriyse denizdeki iki kayığa döner:

“Âşıkuñ düşmeni çok bahre dönüpdür yaşı
İki zevrakdur iki dîdesi **deryâ** gözedür”

Bâkî (G.67.6)

Bazen denizi seyretmek de şiirlere konu olabilir:

“Seyr-i **deryâ**ya ne hacet dem-i sahrâ geldi
Gûyiyâ sahn-ı çemen şimdi yem-i ahdardur”

Bâkî (G.175.3)

Deniz sahiliyle beraber düşünülür. Sevgilinin ağzındaki sedef dişleri, denizin sahile bıraktığı sedefe nisbet eder gibidir:

“Ey dürr-i pâk agzuña nisbet senüñ sade f
Deryâ sevâhilinde yatur pâre-i hazef”

Bâkî (G.228.1)

Bak, gör ki, gönül şu kalp aleminde dalgalanan denizdir:

“Dildür ol bahr-i hakîkatden vücûdun mülkine
Şol derûnuñ ‘âleminde mevc uran **deryâ**ya bak”

Bâkî (G.239.2)

Şafakta deniz yüzeyinde oluşan kıvıllıklar da bazı tasavvurlara sebep olur:

“Hilâlâsâ fûrûzân oldu bahr-i nîl-gûn üzre
Şafakdan dem urur âb-ı şarâb-âlûdı **deryânun**”

Bâkî (G.279.4)

Âşığın sevgilinin derdinden içi yanar. Aşk ateşi onu öylesine yakmıştır ki, denizi içse içindeki yangın sönmez:

“Bir harâret bagladum tâb-ı teb-i ‘aşkuñla kim
Sûzumu def’ eylemez nûş eylesem **deryâ**yı ben”

Bâkî (G.381.3)

Sevgilinin dişleri denizdeki sedeften daha güzeldir. Şair sevgilinin inci dişlerinden ilham alarak şiir denizinde güzel örnekler vermiştir:

“Dür dişüñ vafında şi’rüm defterin gördi meger
Kim sadev mecmû’asını saldı **deryâ** koynına”

Bâkî (G.430.4)

Denizdeki önemli hadiselerden biri olan medd ü cezr (gel-git) şiirlere de konu olmuştur. Şairler medd ü cezri bir hayâl unsuru olarak kullanırlar:

“Bezm-i sâfaya sâgar-ı sahbâ gelür gider
Gûyâ ki cezr ü medd ile **deryâ** gelür gider”

Nabî (G.24.7)

Ümidin deniz olarak hayâli söz konusudur. İnsan, bazen ümitli bazen ümitsiz olabilir. Bu özellikleriyle ümit, tıpkı denizdeki medd ü cezri andırır:

“Nâbî taleb-i visâle kedd lâzımdır
Deryâ-yi ümüde cezr ü medd lâzımdır”

Nâbî (G.31.4)

Mehtapta denizi seyretmek her zaman güzeldir. Nitekim, bu durum dîvân şiirine de yansımıştır:

“Gör visâlüñ gicesi şevk-ı derûnın ‘âşikuñ
Seyr-i **deryâ** hûb olur cânâ şeb-i meh-tâbda”

Bâkî (G.442.3)

Sevgilinin aşkı öylesine büyüktür ki, âşığı bir nehrin denize doğru akması misali kendine çeker:

“Göñüllerini cihân halkınuñ senüñ ‘aşkuñ
Akıtdı kendüye **deryâ** niteki enhârı”

Bâkî (G.497.2)

“Kûh-sâra irse şu’le-i şemş-i heybeti
Deryalara atardı özin havfdan peleng”

Bâkî (Kıt’a / 5.1)

Övülen kişi ulu bir denize benzetilir. Örneğin padişahın övüldüğü bir kasidede Rum ülkesine akan denizin yüceliği, padişahın yüceliği ile kıyaslanır:

“Ne akdı Ruma bir ulu **deryâ** senin gibi
Ne âleme getirdi Buhârâ senin gibi”

Ahmet Paşa (K.6/4.1)

Sevgilinin yüzü deniz olarak düşünülür. Sevgilinin saçının hayâli, âşığı ona bağlayan önemli unsurlardandır:

“Çeşm-i Ahmed’de hayâl-i zülf ü ebrûn ey Nigâr
Bağlıdır zincir ile **deryâ** yüzünde pül gibi”

Ahmet Paşa (G.304.6)

Denizin ata benzetildiği örneklerden birinde, denizin at takımlarını çektiği hayâli vardır:

“Yel götürmüştür Süleymân tahtın ammâ şâhımız
Bir Süleymândır kim anun rahtını **deryâ** çeker”

Ahmet Paşa (Kıt’a / 30)

Mehtap deniz üzerinde, Sultân Selîm’e adeta şenlik düzenler. Denizin yüzeyindeki yansımalar güzel görüntüler oluşturur.

“Kudûm-i Hâzret-i Sultân Selîme **deryâda**
Hezâr şevk ile sûr-ı fişenk eder mehtâb”

Şeyh Galib (K.11.11)

Bir beyitte çölde seyahat etmek gibi denizde, gölde yüzmenin doğallığından bahsedilir:

“Seyâhat eylemiş sahrâ vü çölde
Sebihât eylemiş **deryâ** vü gölde”

Şeyh Galib (Mesnevî / 9.14)

Tasavvuf inancına göre Allah’la bir olmak için ona bir nebze daha yaklaşmak yeter. Bu, tıpkı çok susayana bir yudum suyun yetmesi gibidir. Bütün deniz içilemez, geçilemez, denerek Allah’ın büyüklüğü, sonsuzluğu dile getirilir:

“Yeter aşk-ı Hudâ’dan bir içim su
Bütün **deryâ** içilmez hem geçilmez”

Şeyh Galib (G.112.4)

“Denizin yemek olarak tasavvurunda da övüleni yüceltme arzusu yer alır. İlgi bolluk ve büyüklük yönünden kurulur” (Sefercioğlu, 2001: 400).

“İşret deminde yitmeye erbâb-ı bezmüne
Deryâlar olsalar meze-i hânuna yemek”

Nev’î (M.4.79)

Hava sıcak bir rüzgâr estirerek, denizleri seraba dönüştürecek etkiye sahiptir:

“Erdi bir gâyeteye te'sîr-i hevâ kim bir mûr
Bir dem-i germ ile eyleridi **deryâyı** serâb”

Nef’î (K.32.2)

Âşığın iki gözü de yaşlıdır; gözyaşları denizdeki su kadar suyla doludur:

“Hevâyî olduğundan meşreb-i erbâb-ı dil ekser
Dü didem ebr-i **deryâ**-bârdır çeşm-i kebûdundan”

Şeyh Galib (G.262.5)

“Âsafâ **deryâ**-kefâ sammah-ı Hâtem-masrafâ
Mübtenîdir tiynetin ifzâl u ihsân üstüne”

Nedîm (K.3.38)

“Bene benzeyen gözbebeği gözyaşı denizini geçip beyaz bir diyar olan sevgilinin yüzüne aksetmiş. Siyah olduğu için Hindû oluyor” (Tarlan, 2009: 565).

“Nedür dedüm ruh-ı sâfunda aks-i merdüm-i çeşmüm
Dedi gelmiş gemiyle Rûm’a **deryâ** kat’edüp Hindû”

Fuzûlî (G.231.5)

“Ser-pençesinin nâmı lisân-ı küremâda
Deryâ-yı himem kân-ı kerem bahr-ı 'atâdır”

Nedîm (K.22.20)

Hakir görülen karıncanın deryâya sermaye vermesi bir tezat unsurudur. Karınca ve deniz tezat oluşturacak şekilde düşünülür:

“Sensin o cihan-bahş ki imdâdın olursa
Deryâlara sermâye verir mûr-ı muhakkar”

Nedîm (K.33.7)

Dağlar bazen denizlerin hemen üzerindeymiş gibi görünür:

“Sonra fenn-i cerr-i eskâli bilen üstâdlar
Koydular ol kûhu **deryâ** üstüne bayrâmda”

Nedîm (Kıt’a /14.8)

“Heman ol demde ol kûh-ı girân-ı 'âlem-i heycân
Revân oldu misâl-i âb **deryâ**ya salâbetle”

Nedîm (Kıt’a /15.4)

İnci sedefte bulunur ve denize bahşedilmiş en büyük güzellik olarak şiirlere konu olur:

“Sehâb-i keffî kim bir feyz bahş etmişdi **deryâ**ya
Anun âsâridir ceyb-i sadefde gevher-i yektâ”

Nedîm (Kıt’a /50.5)

Sevgilinin inci dişlerinin benzeri denizde yoktur. Karada çimenlerde açan çiçekler bile öylesine güzel değildir:

“Yohsa bir dişleri dūr kâmeti serv olmayıcak
Ne biter sahn-ı çemenden ne çıkar **deryâdan**”

Nedîm (Kıt’a / 74.2)

Aşk ile yanmışlara, aşk denizinden içenlere bir yudum su yetmez. Aşkın deniz olarak tasavvuru ön plandadır:

“Şîr-mest-i aşka olmaz vâye sad rıtl-i girân
Neylesin bir cür'a-i nâ-çiz **deryâ**-keşlere”

Nedîm (Kıt’a / 78.2)

Güzelin gümüşe bulanmış bedeni, denize girdiği için öyledir:

“İşitdim dūr sade f pîrâhenin çak eyleyüp çıkmış
Meger ol dil-ber-i sîmin-beden **deryâya** girmiştir”

Nedîm (G.30.2)

Şairin yazdığı şiir, gönlü deniz gibi olanların derdine dermandır. Şiiri güzel sözlerle kurulmuş inci dizisi gibidir:

“Dürr-i nazmım gördü **deryalar** dilinde söylenir
Ey Hayâlî bende oldu lü’lü-i lâlâ bana”

Hayâlî (G.16.5)

Ateş ve deniz tezâtı şiirlere yansır. Aşk ateşi ile yanarı denizler söndüremez:

“Ateş-i aşkım ki **deryâlar** söyündürmez beni
Nokta-i dâğ-ı süveydâ dūd-mânımdır benim”

Nef’î (K.13.37)

Denizin dibi mercan ile doludur:

“Alevlendi dilinde âteş-i reşk-i ke f-i desti
Pür oldu şâh-i mercân ile sanman ka’r-ı **deryâyı**”

Nef’î (K.28.15)

Dağların yere geçmesi, denizin gökyüzüne çıkması farklı bir hayâldir:

“Çah-ı Bâbil gibi yere geçirir kûhsârı

Ebr-i tûfan gibi çarha çıkarır **deryâyı**”

Nef’î (K.45.14)

Mutlak varlığın deryâ olarak düşünüldüğü beyitlerde deryâyâ tapmak da olasıdır:

“Göz yaşı bahrinde oldum âşık-i sevdâ perest

Bir nehngem fâriğ-i dâm-ı cihân **deryâ** perest”

Hayâlî (G.34.1)

Denizin serâb olduğu bir beyit şöyledir:

“Feyz-i ihsân-ı kefin eyler kifâyet âleme

Akmasa ger çeşme-i mihr olsa **deryâlar** serâb”

Nef’î (K.61.20)

Halk nazarında da iki gözün deryâ olması tercih edilir. Âşık çok seviyorsa, aşkından döktüğü gözyaşları bunu anlatır:

“Başına her bir has u hâşâk ta'nından ne bâk

Merdüm-i âlî nazar iki gözüm **deryâ** gerek

Hayâlî (G.269.4)

Ben kara oluşuyla bilinir. Kara sözcüğü aynı zamanda kara parçası olarak da kullanılır. Öte yandan yanak dîvân şiirinde denizdir. Bir beyitte deniz sözcüğü hem yanak hem de deniz anlamıyla düşünülmüştür. Bu beyit yanakta benin bulunmaması, ya da denizde karanın görünmeyişi şeklinde iki anlamı da karşılar:

“Gözetme hâl ü hat ışk içre ümmid-i kenâr itme

Mahabbet özge **deryâdur** görünmez **karalar** dirler”

Nev’î (G.73.4)

Bir başka beyitte şair, denizin tuzunu da şiirine konu etmiştir. Sözelimi, Necatî Bey için denizdeki tuzun, güldeki rengin yok olması, sevgilinin dudağına duyulan istekten önemli değildir:

“Dostum lâ'lin temennâsı gönülden gitmeye

Gide gülden reng mülden şevk **deryâ**dan nemek

Necatî Beg (G.316.2)

Bilindiği üzere cimrilerin cennete girmesi mkansızdır. Bu nedenler şairler gözyaşı dökerken cömerttirler. Gözyaşlarını deryâ etmeyi umarlar:

“Gözüm visalin umar yaşın etmeden **derya**

Muhâldir ki gire cennete hasîs ü bahîl”

Şeyhî (G.111.3)

Tasavvuf anlayışını benimseyen şairler, ilâhi aşka kavuşmayı beklerler. Katre-deniz ilişkisinde âşık, Allah’a ulaşmak için uğraşır. Kendini onun denizinde bir katre olarak görür:

“Benem ol katre ki sahrâlara salmışdı sehâb

Erdi gün pertevi cezb eyledi **deryâ** bu gece”

Şeyhî (G.148.4)

Sevgili, gamzesi ve aşığa verdiği kuruntu ile denizin sabah rüzgârını estirmesine neden olur:

“Saldı **deryâ**ya sabâ hançer-i gamzen vehmin

Ki çıkarmaya dahi gevher-i nâsüfte sade”

Fuzûlî (G.144.4)

İnciyi nasıl delerlerse, aşığın bağı da aşktan öylesine delinmiştir. Ama âşık yine de kişiliğinden ödün vermemelidir:

“Güher tek kılma tağyîr-i tabî’at delseler bağrun

Karar et her hevâdan olma şûr-engîz **deryâ** tek”

Fuzûlî (G.157.6)

Deniz asker ilişkisi de dîvân edebiyatında karşılaşacağımız unsurlardandır. Askerlerin yürürken meydana getirdikleri ses ve görüntü şairlere denizi, denizin dalgalarını hatırlatır.

“Kılıç mâhilerine şest idermiş sîneyi a’dâ
Gören ol **leşkeri** dir bir aceb mevvâc **deryâdur**”

Nev’î (K.25.20)

Bir başka beyitte yine deniz - asker ilişkisi görülmektedir. Engin deniz, kalabalık gözyaşı askerleriyle savaşması için dalgaları tek tek gönderir:

“**Leşger**-i eşk-i firâvân ile ceng eylemeğe
Gönderür mevclerin **lücce-i ummân** saf saf”

Bâkî (G.229.3)

Halûk İpekten’e (2008:119) göre beyitteki deniz - asker ilişkisinde âşığın döktüğü gözyaşlarının seller ve akarsular gibi çok olduğu söyleniyor. Beyite göre deniz, bu bol bol akan yaşların kalabalık askeriyle savaşması için dalgalarını göndermiş. Eski savaşlarda ordular karşı karşıya saf saf dizilip savaşlardı. Seller ve akarsular denize akarken kıyıya vuran saf saf dalgalarla karşılaşılıyor, düşüncesi oluşturulmuş.

4. 7. 1. Deryâ ile İlgili Tamlamalar

Deryâ sözcüğü, bahr sözcüğünde olduğu gibi birçok tamlamada kullanılmıştır.

Deniz adamlarının geçiminin birçoğu karadan temin edilir. Gözbebeği, denizler gibi gözyaşları içinde olduğundan deniz adamıdır:

“Dem-â-dem merdüm-i çeşmüm içer kan zülf ü hâlünden
Belî ekser ma’âşî **ehl-i deryânun** karadandır”

Fuzûlî (G.69.2)

Âşık, aşk rüzgârı ile yol alan bir gemi gibidir. Saçları gece gibi olan, güzelliğini denizden alan sevgili ise onu helâk etmektedir:

“Ben ol fülk-i muhâlif- rûzigârem
Ki gark etti beni **deryâ-yî Leylî**”

Hayâlî (G.627.2)

Bazı beyitlerde henüz ayva tüyleri çıkmamış yüz, üzerinde kara parçası görünmeyen bir deniz olarak düşünülmüştür:

“Vehinde dahi hîç hat-ı ruhsâre görünmez
Deryâ-yı mahabbetde henüz kara görünmez”

Nev’î (G.1861)

Denizin çukur bir kase gibi düşünülmesi farklı tasavvurlardandır:

“Ebr-i ihsânından olup **kâse-i deryâ** tehi
Sofra-i dünyâyı tuttu kâse-i ihsân-ı ıyd”

Ahmet Paşa (K.34.25)

Şairler, bahr sözcüğünde kullanıldığı gibi, deryâ sözcüğünde de lacivert deniz tamlamasını kullanırlar:

“Şekl-i hilâl zevrak-ı zerrîn-i âsumân
Deryâ-yı nîlgûn gibi pür- lü'lü-yi hôşâb”

Şeyhî (K.12.5)

“Hem-vâre tâ ki zevrak-ı zerrîn-i mâh-ı nev
Deryâ-yı nîl-gûn-ı felekden ‘ubûr ide”

Bâkî (G.420.8)

“Bahr içre mâni bürc-i esedde hilâldir
Şol dem ki alsan ol keyf-i **deryâ-nişâna** tîğ”

Hayâlî (K.6.20)

Sevgilinin güzellikleri her baktığında bir ok gibi âşığın gözüne saplanır. Bu nedenle  şık için Musa'nın denizi ikiye bölmesine inanmak, kendi yaşıdığı aşk mucizesinin yanında hafif kalır:

“N vekin g r kim yarup e k m dutar göz perdesin
Ey diyen M s  as sı **kat’-ı deryâ** etmedi”

Fuzûlî (G.260.2)

Mehtab en iyi seyredildiğı yer denizdir. Deniz, parlaklığı ve yansıtıcılığıyla ayna görevi görür:

“Olaldan câm-ı s f-ı revzeni t bende kurtuldu
Niy z-ı pertev-i meh-t bdan ** y ne-i deryâ**”

Nedîm (K t’a / 42.24)

Denizin dibi de yüzeyi gibi güzelliklerle doludur. Kar’ı deryâ (denizin dibi) beyitlerde geçer:

“ ıkardı d r sade i çünki **ka’r-ı deryadan**
Komaz kemâl-i suhân sahibinde naks   fütur”

Nev’  (K.22.31)

“Verse tab’-ı  te e ger t b-ı kahrı takv yet
Ka’r-ı deryâda dil-i har dan eyler iltih b”

Nef’  (K.55.19)

Yeşil deniz kullanımı, bahr sözcüğünde olduğı gibi deryâ sözcüğünde de vardır:

“**Deryâ-yı ahdar** oldu  emen mevc urup yatur
Rûy-ı zem ni fasl-ı bahâr itdi yem yeşil”

Bâkî (G.287.3.)

“Bir  er gan-ı güher farz et bu sâhil-h neyi
Ol  er gan içre bir **deryâ-yı ahter**dir bu k h”

Şeyh Galib (K.23.3)

“Kanı ol dürr-i dil-efrûz-ı **sehâ deryâsı**
Kanı ol gevher-i nâ-yâb-ı mürüvvet kânı”

Bâkî (Mersiye / 2.1.7)

“**Deryâ-yı tab’-ı** pâk-i güher-rîz-i şâhdan
Lü’lû-yı fazl u dürr-i kerâmet sudûr ide”

Bâkî (G.420.9)

“Cân âyine-i hüsnün ile tûti-i nâtık
Dil ebr-i atâyân ile **deryâ-yi güher-zâ**”

Ahmet Paşa (K.11.59)

Bolluk, bereket yüklü deniz taşarcasına akar:
“Bu şâdırvânı icâd eyleyip **deryayı feyzinden**
Velâyetden nîşan gösterdi dervîşâna aşk olsun”

Şeyh Galib (K.13.3)

“**Deryâ-yı feyz-i** âlem-i envâr olur iyân
Sahn-ı çemende başlayıcak cûşe mâhtâb”

Şeyh Galib (K.12.2)

Sevgilinin yanağının denize benzetilişi kalıplaşmıştır:

“Fûlk’i melâhatı karaya attı rüzgâr
Deryâ-yı ârızunda tutaldan kenâr hat”

Nev’î (G.209.4)

Sevgilinin yüzü hep güzeldir. Sevgili yüzünün güzelliğini denizden almıştır:

“Bezm-i mey sâkî ile garka-i nûr olduLu şeb
Keff-i **deryâ-yı sabahât** idi câm-ı hurşîd”

Şeyh Galib (G.41.5)

Deniz kenarı tamlaması sıkça kullanılır:

“Nedir o kasr-ı mu'allâ **kenâr-ı deryâda**
Ki aks-i kubbesi olmuş nazîre-i gerdûn”

Nef’î (K.58.2)

“Deryûze-i arûsî-i **deryâ-yı mihrine**

Mecnûn mâh-ı nev gelir elde çanagı var”

Şeyh Galib (G.60.15)

Beyitlerde ayrıca, memleket denizi (deryâ-yı memleket), ıstırap denizi (deryâ-yı ıztırâb), güzellik denizi (deryâ-yı melâhat), hoşluk denizi (deryâ-yı letâfet) ve hasret denizi (deryâ-yı hasret) kullanımlarına rastlıyoruz:

“Olsa revâne sarsar-ı kahrın adû-yı mülk

Deryâ-yı memleketde ede has gibi kenâr

Necatî Beg (K.8.33)

“Sen şöyle bil ki cûşîş-i **deryâ-yı ıztırâb**

Cân-ı hamûle lenger-i kûh-ı giran verir”

Nedîm (K.4.67)

“Her bir bün-i mûyundan akar âb-ı letâfet

Deryâ-yı melâhatde şinâdan mı gelirsın”

Nâbî (G. 37.7)

“Her bir yere mûyundan akar âb-ı letâfet

Deryâ-yı letâfetde şinâdan mı gelürsün”

Nâbî (G. 48.8)

Âşık eğer vahdete ulaşmak istiyorsa, aşk denizine dalmalıdır:

“Beni tecrîd etdi sâhil-i **deryâ-yı vahdetden**

Acebdir vakt olur kim matlaba esbâb olur mâni”

Şeyh Galib (G.155.3)

“**Deryâ-dilân-ı aşkına** îsâr-ı gevher et”

Şeyh Galib (Müseddes / 8.7)

Denizin zaman zaman şarabı düşündürdüğü beyitler de yazılmıştır. Burada aşk- şarap, aşk-deniz ilişkisini hatırlamak gerekir:

“Safâdan uça da **deryâ-yı meyden** olmaz dûr

Bat-ı şarâb gibi murg-ı hâb-ı âlem-i âb”

Şeyh Galib (G.16.7)

Denizdeki inci değerlidir, denizden çıkınca bir düzen içinde dizilir. Şairin kendini bu düzene uymuş gibi hissettiği olur:

“**Deryâ-yı âb-ı gevher** içinde yuvarlanıp
Âhir nizâm-ı lü’lû-i meknûna uymuşum”

Şeyh Galib (G.206.2)

Aşkın fırtınaya benzetilmesi, deniz ile gönül arasındaki ilgi nedeniyledir. Gönül denizinde fırtınaya neden olan aşktır. Gönül bazı beyitlerde durgun deniz olarak nitelendirilebilir:

“Mâkiyân bir Beyzâ için şâd olup eyler hurûş
Ârifün **deryâ sıfat** kalbi hâmûş u pür-güher”

Nev’î (K.12.53)

“Biri **deryâ-yı şûr** u birisi deryâçe-i şîrîn
Bu kasr ol iki bahrin arasında gevher-i yektâ”

Nedîm (Kıt’a /36.25)

Çimenler de bazen denize benzetilir. Bu denizde ağaçlar donanma olarak hayâl edilirken, yelkenleri çiçek açmış gibidir. Çemen ve sümbül aynı zamanda dalga olarak da düşünülür:

“Gavta-engîz-i saf-ı seyl olup bâd-ı sabâ
Anberin mevc ile doldu yine **deryâ-yı çemen**”

Nedîm (G.114.2)

4. 7. 2. Leb-i Deryâ

Leb-i Deryâ, denizin dudağı yani denizin kara ile birleştiği kesim, bir anlamda sahil olarak düşünülür. Aşka düşen, kavuşmayı arzular. Denizin sahile kavuşması misali âşığın tek isteği sevdiğine, onun dudaklarına kavuşmaktır:

“Ey gönül sahn-i çemende **leb-i deryâ** faslın
Bir sanemle edegör kâm alasin dünyadan”

Nedîm (Kıt’a / 74.2)

“Dehânı pâkini gevherle memnû eylemiş gerdûn
Müşerref oldugiyçün hâk bûsiyle **leb-i deryâ**”

Şeyh Galib (K.35.7)

“Bu mısra'la Nedimâ bende tahrîr etdi târîhin

Leb-i deryâda pek oldu bu sâhil-hâne-i dil-cû (1135)

Nedîm (Kıt'a /40.9)

“Âşık, sevgilinin dudaklarının hayaliyle fikir denizine dalarak, türlü türlü güherler çıkarır. Bu bakımdan sevgilinin dudakları birtakım değerli taşların kaynağıdır” (Pektaş, 2011: 421)

“Görmemiş mislini hiç çeşm-i sefid-i asdâf

Bihterin gevher-i nâzm-ı **leb-i deryâ**dır bu”

Şeyh Galib (K.34.12)

Âşığın gönlü ayyâştır ve mest olmuştur. Bu durum sevgilinin dudağının kadehe ve şaraba, yanağının suya ve deryâya, yine dudağının kayık ve su kenarına benzetmesi ile gönülün sevgilinin dudağına ve yanağına olan düşkünlüğüne dayanır. Deniz veya su kenarlarında kurulmuş bir iştret meclisi hayalinde gönül ve göz, bu meclisi düzenleyen bir ayyâş olarak düşünülmektedir (Sefercioğlu, 2001: 294).

“Zevrak-ı cam u **leb-i deryâ** vü seyr-i cûybâr

Cümlesin tertîb iden ayyâşdur gönlüm gözüm”

Nev'î (G.302.4)

“Ederken suffa-ı sâhil-serâdan 'âlemi seyrân

Leb-i deryâda nâ-geh oldu bir câya nigeht-endâz”

Nedîm (Kıt'a /32.9)

“Mâcerâ-yı aşkı dilden sor ne bilsin çeşm-i ter

Olamaz zîrâ **leb-i deryâ** leb-i ızhâr-veş”

Şeyh Galib (G.135.4)

Dua, Allah’a kavuşmanın yolu, ibadetin incisidir. Sahil, denizin karayla buluştuğu yer durumundayken, tasavvufta yaratıcıya kavuşmanın simgelerindendir:

“**Leb-i deryâ**da gûyâ gevher-i nazm-ı duâdır bu”

Şeyh Galib (Kıt’a /14.2)

Leb-i deryânın sahil olarak ele alındığı bir beyit şöyledir:

“Şâne-i bâd-ı sâbâ’yı zülf-i mevc üzre görüb

Turasın açmış **leb-i deryâ**’da mânend-i perî”

Nâbî (K.4.13)

Âşık sevgiliye muhtaçtır. Sevgilinin hayat veren suyuna yalnız âşık değil deniz bile ihtiyaç duyar. Açık deniz bile olsa sahilde toprakları kupkuru kalmıştır:

“Âb-ı zülâl-i vasluna muhtâc tenhâ dil degül

Hâk üzre kalmış huşk-**leb deryâ**-yı ummân teşnedür”

Bâkî (G. 69.3)

“Dudak denizdir. Parlak inciye yani dişlere olan hasretinden dolayı âşığın gözü bu denize düşmüştür” (Pektaş, 2011: 452)

4. 7. 3. Yedi Deryâ

Eskiler yedi deniz olduğuna inanırlardı. Bu durum eski edebiyatımıza da yansımış, beyitlerde yedi deryâ, yedi bahr... vb kullanımlar yer almıştır:

“Zîr-i destindedir yedi iklîm

Taht-ı hükmündedir **yedi deryâ**”

Nedîm (K.40.3)

“Bahr-i şûra salsan ağzın yarının bir katrasın

Şübhesiz şîrîn olurdu **yedi deryâ** dostum”

Ahmet Paşa (G.215.4)

Yedi deniz kavramı üzerine tartışmalar, yorumlar yapılmıştır. Dîvân şiirinde sevgilinin dudağı yedi deniz olarak yorumlanır.

Yedi deniz kavramı üzerinde pek çok yorumlar yapılmıştır. “Heft Muhît”, “Heft Deryâ” adlarıyla zikredilen bu denizler Burhân-ı Kâtî’a göre “Çin Denizi, 2. Magrib Denizi (Atlantik), 3. Rum Denizi (Akdeniz), 4. Karadeniz, 5. Taberriye Denizi (Kızıldeniz), 6. Cürcan (Hazar) Denizi, 7. Fars Denizi (Basra Körfezi) şeklinde sıralanmaktadır. Bu kavramın Kur’an’daki “Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa ve yedi-misli-deniz de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah’ın sözleri bitmezdi.” mealindeki ayetteki ibarenin eski tefsirlerde yedi deniz olarak yorumlanmasından kaynaklanmış olması muhtemeldir. Sevgilinin dudağı kadeh, ağzının suyu yedi denizdir. Nokta gibi dudağa yedi denizin sığmasına şair anlam veremez (Pektaş, 2011: 414).

“Mûrçe bir katre su içre vücûdun gark eder

Teşne-diller var ki bir demde **yedi deryâ** çeker”

Hayâlî (G.79.3)

“Derd-i hicrandan ağlasam bahre

Yedi deryâyi kan görürdü semek”

Hayâlî (G.282.4)

Kur’an’da yedi deniz ifadesi geçmektedir. Yedi deniz birleşerek okyanusu oluşturur:

“Katrece himmet Necati bendeden men etme kim

Lutf-ı tab’ından hacildir **yedi deryâlar** bu gün”

Necatî Beg (K.1.3)

Âşığın çektikleri nedeniyle döktüğü gözyaşları yedi denizi dokuza çıkaracak kadar çoktur:

“Hecrin ile yer yüzünde ağladım şol denli kim

İki gözümçün dokuz oldu **yedi deryâ** bu gün”

Necatî Beg (G.428.5)

Öte yandan, âşığın içindeki yangın yedi denizi kurutmaya yeter:

“Kahrı oldu yanarsa **yedi bahrı** huşk eder”

Şeyhî (M. 4. 5)

“Bir habbe durur himmeti mi’yârına nüh-çarh
Bir katre durur cûdu yeminde **yedi derya**”

Ahmet Paşa (K.11.52)

4. 8. Bihâr

Deniz, büyüklüğü, derinliği ve tehlikelerle, sıkıntılarla dolu oluşu sebebiyle tasavvurlara konu olur. Bihâr eski edebiyatta bahr, bihâr, buhûr kelimeleriyle aynı anlamda olarak deniz karşılığında kullanılır. Kullanıldığı beyitlerde bahr, deryâ sözcüklerine benzer tasavvurlarda yer almıştır:

“İlmin kitâbı noktasıdır levh ile kalem
Feyzin **bihârı** katresidir arz ile semâ”

Ahmet Paşa (K.3.19)

“Dedim ki ey sefine-i sandûk-ı lutf-ı Rab
Gark-ı **bihâr**-ı rahmet ü müstevcib-i sevâb

Şeyhî (K.12.12)

“Teşbîh olurdu hulkuna tutsa cihânı müşğ
Temsîl olurdu keffine dökse **bihâr** lâ’l”

Ahmet Paşa (K.12.24)

Lütuf denizi, övülen kişiye yazılan kasidelerde bihâr sözcüğüyle de kullanılmıştır:

“Öyle sultân kim kenârında **bihâr**-ı lutfunun
Gonca-i nevreste-i deryâ-yı ahdardır bu kâh”

Şeyh Galib (K.23.15)

“Sehâ-yi nefsi firâkıyla kânı inledelim
Atâ-yi keffini anıp **bihârı** ağlatalım”

Necatî Beg (Terci’-i Bend /5.3)

“Verse ger ebre **bihâr**-ı keremi feyz müdâm
Dizilir sübha gibi rişte-i bârâna le'âl”

Nef'î (K.35.13)

“Zihî zâtun nihân ü ol nihandan mâ-sivâ peyda
Bihâr-ı sun'una emvâc peydâ ka'r nâ-peydâ”

Fuzûlî (G.4.1)

“Ale'l-husûs beni kim **buhûr**-ı nazmımla
Yürür memâlik içinde güher sefîneleri”

Ahmet Paşa (Kıt'a /26.2)

“Bahâr-ı gülşeni endîşe-i Firdevsî-i Tusî
Buhûr-efrûz-ı bezmi rûh-ı Attâr-ı Nişâbûrî”

Nef'î (K.35.13)

“Şemîm-i sünbül ü nesrînini yâd etse bir şâ'ir
Buhûr-ı anber ü kâfûr olur tâmâr-ı eş'ârı”

Nef'î (K.14.19)

“Ger olsa nûkhet-i ahlâkı gulde te'siri
Ederdi dûd-ı **buhûr** âh-ı andelîbânı”

Nef'î (K.31.37)

“Devâtı gâliyedân u **buhûr** olur kalemi
Benefşe-zâr-ı behişte döner sevâd-ı rakam”

Nef'î (K.37.23)

“Sabâ ger bulsa bûy-ı hulkun eyler
Buhûr-ı dâmen-i pür-çîn-i perçem”

Nef'î (K.48.31)

4. 9. Kulzüm

Kulzüm Rumca bir kelimedir. Halûk İpekten (2008: 88) kulzüm için büyük deniz, okyanus; Kızıldeniz; Süveyş denizi; Mekke ve Mısır arasında eski bir ülke tanımlamalarını kullanır.

Bâkî, bir beyitindeki kulzüm benzetmesinde, gözyaşının hem deryâ gibi çok olduğunu hem de kanlı olduğunu söylemek istiyor:

“Giryeden cûy-ı şirîşküm sû-be-sû oldı revân
Yine **Kulzüm** gibi cûş itdi bu deryâ semt semt”

Bâkî (G.23.4)

Kulzüm-i Hind eskiden Hint Okyanusu’na verilen isimdir, şiirlerde geçer:

“**Kulzüm-i Hindin** batırmağa gümüş zevrakların
Bâd-bân-ı nûr ile donattı fûlk-i zer güneş”

Ahmet Paşa (K.19.4)

Cömertlik denize benzetilirken kulzüm kelimesi de kullanılmıştır:

“Bahr-ı Ahzar ne durur **kûlzüm-i cûdunda** habâb
Katre-i feyzi nedir ebr-i dür-efşân-ı kerem”

Ahmet Paşa (K.20.7)

Coşkun deniz (kulzüm-i zehhâr) şiirlerde sıkça karşılaştığımız tamlamalardandır. Deniz tıpkı aşkın gönlü gibi coşkundur. Tasavvufta da yaratıcıya kavuşma arzusuna bağlı olarak bir gönül coşkunluğu söz konusudur:

“Bu medh redifinde söz açıp dedi sûsen
Götüre mi ol **kulzüm-i zehhârı** benefşe”

Ahmet Paşa (K.27.43)

“Gevher-i deryâ-yı re’y ü **kulzüm-i zahhar-ı cûd**
Subh-ı remze âftâb ü şâm-ı bezme nûr-ı mâh”

Şeyh Galib (K.23.2)

“Cûdunun katresidir **kulzüm-i zehhâr**-ı necât
Lûtfunun zerresidir ebr-i dür-efşân-ı kerem”

Ahmet Paşa (K.27.3.)

“Harita resmi gibi huşk u teng-sûretdir
Kef-i kerîmine nisbetle **kulzüm-i zehhâr**”

Nedîm (K.7.41)

“Olursa humbara-endâz o **kulzüm**-i şu’le
Hurûş-i mevc-i tereng-a-tereng eder mehtâb”

Şeyh Galib (K.11.29)

“Olmagla hâk-meşreb ü hôş-dil küşâdedir
Eyler şînâh **kulzüm**-i envâra âftâb”

Şeyh Galib (K.31.4)

“Nice müstagrak olmaz hayretle seyr eden ol ferşi
Düşer bir sîm ü zerden **kulzüm**-i bî-hadd ü pâyâna”

Şeyh Galib (K.33.13)

Hikmet denizinin güzelliklerinin her biri inci meydana getirecek niteliktedir:

“Havzlar kim sadef-i **kulzüm**-i hikmetdir hep
Eder ol ravzada her katresi bir dür îcâd”

Şeyh Galib (K.71.5)

“Her bir hâbâb-ı **kulzüm**-i dûzah be-dûş ola”

Şeyh Galib (Müseddes / 8.10)

“Nâvdân-ı hâme vafında olup gevher-nisar
Kulzüm-i lutfu beni gark ı hicâb etdi meded”

Şeyh Galib (Tahmîs / 13.30)

“Dûzah bahâr-ı hüsnüne bir gülistân senin
Kulzüm şerâr-ı aşkına bir katre kan senin”

Şeyh Galib (G.190.1)

“Dürûdu **kulzüm**-i feyz-i cenâb-ı pîre gider
Kemâl-i zâhir ü bâtındır ibtidâ-yı Merâm”

Şeyh Galib (G. 221. 3)

“Bu **kulzüm-i aşkın** eyleyemezdi akli ihâta mevcelerin
Sîkender açaydı keştî-i câm üstüne yelken âyîneden”

Şeyh Galib (G.250.5)

“Temevvüc etmeyince **kulzüm-i** tab'-ı dür-efsânım
Pür olmaz rûzgârın gevher-i kâmile dâmânı”

Nef'î (K.12.39)

Yaratıcıdan bahsedilirken kulzüm-i Yezdân ifadesi kullanılmıştır:

“Ya necât ehline oldun keştî-i Nûhun-Nebî
Sürmege ya çarhı mevc-i **kuzlüm-i Yezdân** mısın”

Hayâlî (K.20.2)

Kasideden alınan bir beyitte padişah cevher saçan denize benzetilerek övülür:

“Ummâna dür-nisâr durur dest-i Pâdişâh
Dil gibidir o **kulzûmi** gevher-feşâna tîğ”

Necatî Beg (K.11.14)

“Cigerüm kanını göz yaşına tökdün ey dil
Vara vara anı **Kulzüm** bunu Ceyhûn etdün”

Fuzûlî (G.149.2)

4. 10. Muhit

Muhit ifadesi bazı istisnalar olsa da genellikle hakk denizi olarak yorumlanır. Tasavvufa göre deryâ-yı muhit (okyanus) ile Allah, deryâ ile de en yüksek mertebe olan insan-ı kamil kastedilir. Bahr-ı muhit, ilâhi varlığın simgesi, bitmez tükenmez deryâdır.

O büyük, engin deniz, yüzene gayret ateşinden köpükler vurur:

“Bahtımı gör ki tahı-ı Süleymâna ermişem

Ursun **muhît** gayret odundan yüzene kef”

Şeyhî (M.3.9)

“Baksan kemâl-i bahrına kem-katredir **muhît**”

Şeyhî (M.4.7)

Büyük deniz, okyanus anlamında bahr-i muhit kullanımına sıkça rastlanmaktadır:

“Bir bezme mîr-i meclis olupdur göñül k’aña

Bahr-i muhît cür’a vü gerdûn piyâledür”

Bâkî (G.84.6)

“Kefin deryâsının emvâcı erdi çarh-ı gerdûna

Ne gam **bahr-i muhît**in reşkden var ise buhrânı”

Hayâlî (K.22.17)

“Himmetin deryâsıdır âlemde bir **bahr-ı muhît**

Kim bu yedi bürke-i yem bir nem-i bârânıdır”

Şeyhî (K.9.33)

“Olanlar lüce-i **bahr-i muhît** emvacına nâzir

Gözüm yaşına nisbet bir kuru efsânedir derler”

Hayâlî (G.186.3)

“Gözüm **bahr-i muhîti** ter düşürdü telh-kâm etti

Bu hûn-âlûde müjgan pençesini burdu mercânın”

Hayâlî (G.302.4)

Bir beyitte sabah rüzgarının sevgilinin yüzüne vurma sebebi, aşğın okyanus kadar engin aşkına dil uzatması olarak gösterilir:

“**Bahr-i muhît-i eşküme** ger dil uzatmasa

Deryâ yüzine urmaz idi bâd-ı subh kef”

Bâkî (G.228.2)

Hayâlî, aşkını okyanusa benzetir:

“Azm-i **Deryâ-yi Muhît** etti Hayâlî eşkim

Lâcerem pâk olan meşrebini pâke çeker”

Hayâlî (G.102.5)

“Ey kân-ı melâhat hazer et dîde-i terden

Deryâ-yı muhît ile nemekdân edemez bahs”

Şeyh Galib (G.28.2)

Başlangıçta dünyanın sulardan oluştuğu inancı eskiden yaygın bir inançtı. Bir beyitte kainatın büyük bir denizin ancak bir damlası olacağı kanısı hakimdir:

“Atan ol denizdir **muhîtü’l-cihât**

Ki bir katresidir anun kâ’inât”

Ahmet Paşa (K.2.3)

“Şikest itmişdi cismüm zevrakını rüzgâr ammâ

Beni gark itdi ol şâhun **muhît-i bahr-i ihsânı**”

Nev’î (K.45.18)

4. 11. Ummân

Büyük denizlere, okyanuslara edebiyatımızda ummân denir. Tasavvufta da ummân sözcüğünün önemli yeri vardır. Mutlak yaratıcı için kullanılan ummân simgesi, yaratıcıyla bir olma, ona dönme düşüncesinde sıkça tekrarlanır.

Ummân – katre tezatı sık kullanılır. Burada Allah’ın büyüklüğü ile insanoğlunun (katre olarak düşünülüp) küçüklüğü ve yaratıcının bir yansıması oluşu kastedilir. Damla ummândan çıkar. O zaman ummândan ayrı görünür fakat, yağmur hâlinde yağınca yine aslına döner:

“Miskîn Fuzûlî’yem ki sana dutmuşam yüzüm

Yâ bir kemîne katre ki **ummâna** yetmişem”

Fuzûlî (G.192.7)

“Sehâ resminde haddinden tecâvüz eylemez deryâ

Kef-i cûduñ taşırgatmaz kerem vaktinde ‘**ummânı**’

Bâkî (K.5.20)

Gözyaşı akıtan gözler, ummâna düşen ateş misali aşığın dertlerini dile getirir:
 “Düşdü âteş şimdi bir **ummâna** kim çeşmimdir ol
 Oldu deryâ-hîz o âteş-hâne çeşmimdir kim”

Şeyh Galib (G.194.1)

Ummân dîvân edebiyatında sıklıkla mutlak varlığın simgesidir ve ona kavuşma dilenir.

Ummandan bahseden herkes vahdet-i vücud görüş çizgisinde değildir. Allah ile evren üzerine düşünen birçok mutasavvıf, temelindeki birliği ve zaman bağlı ayrılığı anlatmak isteyen çoğu sufi, Umman simgesini kullanmıştır. Hatta vahdeti vücutçu olmayan birçok şairler bile bu remzi kullanır. Fakat onların umman remzinde damla denizde çok olmamakta, bilâkis değerli bir inci halini almaktadır. Doğu folklorunda Nisan yağmuru tam inci haline gelinceye dek istiridye içinde kalmaktadır. Yine tanrısal zatı, dinamik aşkla bir tutanlar, aşk ummanı remzini geliştirmişlerdir (Aydın, 2007; Turan ve Oral, 2008: s: 242’deki alıntı).

“Âhum yili çıkardı sipihri hevâlara
 Mânend-i gird-bâd ki ‘**ummâne** sarmaşur”

Bâkî (G.47.6)

Şairin gözyaşları ummâna döner, yaşı kadar ummânın da yaşı vardır:
 “Yaş anılsa merdüm-i çeşmim kadar görmüş geçer
 Gözlerim yaşınca **ummânın** da yaşı var imiş”

Hayâlî (G.226.3)

“Yaşım cûyu elin alıp ne var **ummana** ergürse
 Cihân gülzârının terkin uran haşaktır gönlüm”

Hayâlî (G.335.4)

“**Ummâna** dür-nisâr durur dest-i Pâdişâh
 Dil gibidir o kulzûmi gevher-feşâna tîğ”

Necatî Beg (K.11.14)

“Göz kırıp encüme târz etmege başlardı hâbâb
 Heb-çerâğ-ı keremin eylese **ummânı** çerâğ”

Şeyh Galib (K.14.37)

“Ederdi dâmen-i deşt ü cibâli pür-gevher
Nesîm-i lutfu getirse hurûşa **ummânî**

Nef’î (K.31.30)

“Şâh-ı mercân-veş eder dest-i duâmız pür-hûn
Herha der-sînededir **ummâna** kıyâs eylesin”

Şeyh Galib (G.254.3)

O cism-i kûh-ı peykerle o denli tîz-revdir kim
Geçer yel gibi bir âheste pertâb etse **ummânî**”

Nef’î (K.12.31)

“Nice ağlayamam kim acımaz yâr
İdersem yaşımı ey Bâkî ‘**umman**”

Bâkî (G.393.5)

Şairin bazen coşup ummâna dönmek istediği olur:

“Yâ-hû sadâsın gûş idüp hiddet şarâbın nûş idüp
Bir katra iken cûş idüp **ummân** olalum bir zaman”

Nev’î (G. 318. 2)

Hem maddî hem de ilâhi aşk denize benzetilir. Zorluklara göğüs geremeyecek kişinin âşık olmaması gerekir:

“Ey bana sen ağlamakla başa çıkmazsın diyen
Gözü yemeyen kişi **ummâna** olmaz âşinâ”

Necatî Beg (G. 17. 4)

“Seyl-i eşküm içre çeşm-i dür-feşân
Bâkîyâ gûyâ sadef ‘**ummanda**”

Bâkî (G. 476. 5)

Katre- umman tezatının konu olduğu beyitlerden birinde sevgilinin güzelliği denize, onun yanında sönük kalan güneşin güzelliği ise damlaya benzetilir:

“Bir denizdir hüsnü yârın katresidir âfitâb
Katrenin ne kadri vardır k’ede **ummân** ile bahs”

Ahmet Paşa (G. 22. 2)

Şair kendini ilahî aşk denizine ermiş bir damla olarak görür. Yine ummân-katre tezâtı dikkat çekmektedir:

“Bahtımı gör ki tahı-ı Süleymâna ermişem
Ursun muhîr gayret odundan yüzene kef
Bir katreyem bu za'file **ummâna** ermişem”
Şeyhî (M.3.10)

“Zerreves dil pençe-i mihr-i dırâhşânındadır
Cân u ten çün mevc dest-i kahr-ı '**ummân**ındadır”
Nedîm (G.20.1)

Gözyaşının ummâna dönmesi, âşğın sevgiliye kavuşamaması nedeniyledir. Sevgiliye kavuşamamak, aşk denizinin kenarına ulaşamamak olarak algılanır:

“Senin derdinden ey dilber yüreğim kan edip gittim
Kenâre gelmedin ey dür yaşım **ummân** edip gittim”
Şeyhî (G.115.1)

“Ansa ihsanını toprak savurur başına kan
Görse keff-i keremin lerze tutar **ummanı**”
Nef'î (K.4.34)

“Vasl ister isen ağlamadan kaçma Necâtî
Dür-dâne için derd ile **ummâna** girerler”
Necatî Beg (G.143.6)

Belâ, girdâb gibi düşünölüp, gönülün kayık olarak hayâl edildiği beyitlerde, gönül kayığının denize –aşka- salınması söz konusudur:

“Allâh oñara düşmeye gird-âb-ı belâyâ
‘Aşkunda gönül zevrakı '**ummâne** salındı”
Bâkî (G.510.6)

Aşkın yine deniz olarak ele alındığı varsayılırsa, şairin bazen aşka susadığını açıkça dile getirdiği görülür:

“Bu hasretten gözü yaşında Şeyhî
Sanasın garkadır **ummâna** teşne”

Şeyhî (G.162.6)

Deryâ-yı ummân tamlaması, ummân denizi ya da açık okyanus anlamında kullanılır:

“Bu âlî kasra keştî keştî gevheri nakl ederdi hep
Seped ber-dûş be-remz-i dûrîde **deryâ-yı ummândır**”

Şeyh Galib (K.22.9)

“Ko emvâc-ı belâ gelsün nasîbin rûzgâr alsun
Derûnuñ derdini keşf itme sen **deryâ-yı ‘ummân ol**”

Bâkî (K.11.4)

“Âteş-i sûz-ı firâkuñ bir harâret virdi kim
Nûş ider bir demde dil **deryâ-yı ‘ummânı** dürüst”

Bâkî (G.22.5)

“Âb-ı zülâl-i vasluña muhtâc tenhâ dil degül
Hâk üzre kalmış huşk-leb **deryâ-yı ‘ummân** teşnedür”

Bâkî (G.69.3)

Deniz, karaları birbirinden ayırma özelliğiyle kılıç olarak düşünülür. Buradan hareketle insanları da birbirinden ayırdığı hayâl edilir:

“Aşînâsından Sıtanbul’un kesildüm Nev’iyâ
Tig-i bürrân oldu bu **deryâ-yı ummân** arada”

Nev’î (G.451.5)

“Kesb ider derd ü gamuñ dil çeşm-i giryân harcanur
Cem’ ider **deryâ-yı ‘umman** ebr-i bârân harcanur”

Bâkî (Matla / 2)

“Yüzüne kefler urup yere sürüp acıttılar
Bilmezsin **deryâ-yı Ummânı** benim nem sandılar”

Necatî Beg (G.74.6)

Bahr-i ummân Arap yarımadasının güneyi ile İran'ın güneyi arasında kalan denizdir. Büyük ve önemli bir deniz oluşu bakımından beyitlerde sıkça kullanılmıştır:

“Şeref-i hidmetine yüz süre geldük gûyâ
Cûylar kim olalar tâlib-i **bahr-i ‘ummân**”

Bâkî (K.2.44)

“Çıkup yelkenlüler Rûmî siperden bâdbânlarla
Yine gösterdiler cûş u hurûş-ı **bahr-i ‘ummânı**”

Bâkî (K.14.20)

“Kâse sundukda sâkî-i keremi
Bahr-ı ummânı cûr’a-dân buldun”

Ahmet Paşa (K.24.17)

“Hırâsan ol hurûş-ı gayret ü tûfan hışmından
Eger hâmuş görürsen gâfil olma **bahr-ı ummânı**”

Şeyh Galib (Târih / 2.24)

“Buldu her bir şeyde zihnimegevher-i ma'ni-i hâs
Değme bir katre Necâtî **bahr-i 'ummândır** bana”

Necatî Beg (G.8.8)

“Eremedim serv-i kaddine döküp saçmag ile
Yaşımın gevherlerine **bahr-ı Ummân** acısın

Necatî Beg (G.420.5)

Cömertlik denizi (umman-ı kerem) özellikle kasidelerde cömertliğe dair övgünün büyüklüğünü anlatır:

“Ey muhît-i keremin katresi **umman-ı kerem**
Bâğ-ı cûd ebr-i kefinden dolu bârân-ı kerem”

Ahmet Paşa (K.20.1)

“Eğer olmasa Şehâ ebr-i kefinden himmet
Kanda bulurdu bu gevherleri **ummân-ı kerem**”

Necatî Beg (K.18.19)

“Bahr-ı cûdun nice şerh ola k'anun reşhasıdır
Hâsıl-ı kân-ı sehâ mâye-i **ummân-ı kerem**”

Ahmet Paşa (K.20.14)

“Umarım cürmümü gark etmeğe rahmet suyuna
Mevc-i ihsânın ile cûş ede **ummân-ı kerem**”

Ahmet Paşa (K.20.28)

“Matla’-ı şems-i hayâ mecma’-ı envâr-ı atâ
Menba-ı cûd u sehâ mâye-i **ummân-ı kerem**”

Ahmet Paşa (K.27.11)

“Dest-i sîmîninde sâkinin kadeh gören dedi
Zevrak-ı zerrînle zeyn olmuş **kerem ummânıdır**”

Ahmet Paşa (G.89.8)

“Silk-i manâyâ duâ-yı devletin nâzm etmege
Tâb’-ı Gâlib-veş meger **ummân-ı gevherdir** bu kâh”

Şeyh Galib (K.23.16)

Şair kendi şiirlerinin bulunduğu divânını inciye, hatta denize benzetir:

“Bir sadefdür dürr-i evsâfuñla dîvânum benüm
‘Ârif almış koynına **mânend-i ‘ummân** gizlemiş”

Bâkî (G.214.5)

“Bu **ummân-ı ata** bu cûş-i ihsana eyvellâh
Muvaffak oldu dünya böyle bir sultâna aşk olsun”

Şeyh Galib (Tarîh /13.7)

“Ey ki fazlın güheri mâye-i **ummân-ı atâ**
V’ey ki feyzin eseri dâne-i nîsan-ı kerem”

Şeyhî (K.11.10)

“Envâr-ı cûş-ı feyz ile **ummân-ı sînemin**
Esdâfî çarh u gevheri tûfân-bedûş olur”

Şeyh Galib (G.87.7)

“Ümîd-i katre-i cûd u kerem der-kârdır derken
Varıp cûy-ı katre **reşk-i ummân** oldu gitdikçe”

Şeyh Galib (G.294.3)

4. 12. Yemm

Yemm sözcüğü deniz, bahr, deryâ, ummân kelimeleriyle aynı anlamda ve beyitlerde benzer işlevlerde kullanılır.

“Ey ki bârân-ı atâyân ile **yem** bir katre
Vey ki mizân-ı vekârında cebel bir miskal”

Necatî Beg (K.16.22)

Deniz, aşk havasıyla o kadar coşmaya başlamıştır ki, deniz deniz üzerine dalgalardan asker çeker:

“Gelmiş hevâ-yı ‘ışk ile cûş u hurûşa kim
Emvâcından sipâh çeker **yem yem** üstüne”

Nâbî (G.45.6)

Padişahlara övgü için kasideler yazılır. Nâbî bir beyitinde padişahı överken, ona kaside söylemenin, denize bir yudum su dökmekten farksız olduğunu dile getirir:

“Medh için sâna kasîde deme’nün farkı mı var
Eylemekden bir içim sûyu nisâr-ı ser-i **yem**”

Nâbî (K.3.86)

“Şundan bir iki çekdirigörsün bize sâkî
Bî-zevrak-ı sahbâ geçilir mi **yem-i hasret**”

Nedîm (G.12.2)

“**Yem-i cûd**undan alsa mâye ger ebr-i zemistânî
Biterdi hâr-i huşk üzre şükûfe yerine dirhem”

Nef’î (K.39.24)

Denizden çıkan en değerli maden şüphesiz incidir:

“Feyz-i reşh-i kalemi mâye-i iksîr-i murâd
Bezl-i dest-i keremi mâhasal-i **ma'den ü yemm**”

Nef’î (K.41.24)

“Sahî sâhib-kırân-ı kişver-ârâ
Ki âh eyler elinden **ma'den ü yemm**”

Nef'î (K.48.23)

“Tahsili anın mâhasal-i daniş ü irfân
İtlâfı bunun mâ-melek-i **ma'den ü yemdir**”

Nef'î (K.59.27)

Deniz kenarı, bazı durumlarda inciye kavuşamaz. Yani sahil bazen inciden yoksun olabilir:

“Lutfu gösterse ger emvâce rüsûm-ı bezli
Kesret-i dürr ü güherden kem ola **sâhil-i yemm**”

Nef'î (K.51.29)

4. 13. Lücce

Lücce, sözlük anlamı itibariyle “engin su” demektir. Denizin anlatıldığı beyitlerde onun ululuğunu, büyüklüğünü göstermek adına “lücce” sözcüğü kullanılmıştır.

Şairin kendini engin denize hasret balık olarak gördüğü olur:

“Âb-ı hayât sohbet-i ahabbdan cüdâ
Mahîleriz ki **lücce-i deryâya** hasretiz”

Şeyh Galib (G.117.6)

Engin deniz ve onun dalgası kuşkusuz coşkulu olur. Âşığın gönlünde yatan aşk denizi hiç tükenmemelidir:

“Kapûdân-ı mükerrerem sıhr-ı efham kim semâhatde
Kef-i cûdundan alır feyz-i cûşu **lücce-i deryâ**”

Nedîm (K.51.6)

“Gam çekme keder geldüğüne nehr-i vücuda
Tek dilde yatan **lücce-i deryâ** turı tursun”

Nev'î (G.368.5)

Allah aşkının işlendiği beyitlerden birinde âşık, yaratıcının nefesiyle, onun aşkının arzusuyla engin denizlerde dalgalanmaktadır:

“Olunca ol nefesden bahr-i tab’um mevc-hîz-i şevk
Kalem Tevhîd-i **Bârî lüccesinde** oldu reh-peymâ”

Nâbî (K.1.97)

Lücce-i ummân engin okyanus demektir. Şair kimi zaman aşkını -engin okyanusu- sevgilinin kapısındaki dilenciye benzetirken kimi zaman kendini engin okyanusun bir damlası olarak görür:

“Mâh-ı nev aksini keçkûl edinip deryalar
Oldu kapında gedâ **lücce-i ummân**-şekil”

Hayâlî (K.8.19)

“Uyup hevâya terk-i diyâr eylesem nola
Bir katreyem ki **lücce-i ummân**dan el yudum”

Necatî Beg (G.371.4)

“Ben hem ol bâzil-i feyz-i suhanem Rumda kim
Reşha-i kiklim eder **lücce-i ummâna** kerem”

Hayâlî (K.15.14)

“Leşger-i eşk-i firâvân ile ceng itmek için
Gönderür mevclerin **lücce-i ‘ummân** saf saf”

Bâkî (G.229.3)

Kasidesinin büyüklüğünü anlatmak için lücce sözcüğünden yararlanan şairler vardır:

“Bu kasîdem **lücce-i bahr-ı hakâyık**dur benüm
Ka'r-ı ma'nâsında pür lûlû-yi esrar u 'îber”

Nev'î (K.12.77)

“Olanlar **lücce-i bahr-i muhît** emvacına nâzir
Gözüm yaşına nisbet bir kuru efsânedir derler”

Hayâlî (G.186.3)

“Bahr çalkandı aşağı yukarı olmadı

Lücce-i tab-i Hayâlîye bedel gevher-pâş”

Hayâlî (G.222.5)

Denizin hakikat denizi olarak tanımlandığı beyitlerden biri şöyledir:

“Ol **lücce-i Hakikat-i** pür-nûr-ı Vahdet’üz

Kim her taraf vücûd u âdem’dür kenârımız”

Nâbî (G.12.4)

4. 14. Gözyaşı Denizi

Gözyaşı dîvân edebiyatında sıkça söz edilen unsurlardan biridir. Âşığın döktüğü gözyaşı sevgilinin geçtiği yolları sular, çimene döndürür. Bu nedenle aşığın gözyaşı dökmesi kaçınılmazdır. Âşık öylesine gözyaşı döker ki, şiirlerde çokluk itibariyle gözyaşları denize benzetilir. Dökülen gözyaşları deryâ olur:

“Dür dışın derdi ile serv boyun hasretine

Dem ola kim **gözümün yaşını deryâ** göresin”

Ahmet Paşa (G.229.8)

“Ereli **deryâ** kulağına **gözümün yaşları**

Acıyıp yaşlar dökerler cümle deryâlar bize”

Ahmet Paşa (G.274.4)

Âşığın gözünden yaş eksik olmaz ve bu yaş onun abdâl olarak düşünülmesinin sebeplerindendir:

“**Yaşum deryalar** oldu Nev'iyâ abdâl-ı ışk oldum

O tıfl-ı nâzenînüm gel yabalı eylesün seyrân”

Nev'î (G.341.5)

“Âşıkuñ düşmeni çok **bahre dönüpdür** yaşı

İki zevrakdur iki dîdesi deryâ gözedür”

Bâkî (G.67.6)

Deniz, divân şiirinde çokluğu ve tuzluluğu ile aşığın gözyaşına benzetilir. Âşık o kadar ağlar ki, gözyaşları denize dönüşür. Âşığın gözyaşından dolayı dünyada Nûh tufanı olmuştur. Âşığın gözyaşı damla damla akıp ummân olur. Gözyaşı denizinde âşığın gözlerini görenler, onları deniz seferi yapan iki deniz askeri zannedebilirler. Âşığın ağlamasıyla oluşan gözyaşı denizi içinde âşığın inlemelerini duymak mümkündür.

Âşık gözyaşı denizinde aşka tapan olur ve kendini dünya tuzağına çekilmiş denize tapan timsaha benzetir. Öyle ki, okyanusun dalgalarını gören, aşığın gözyaşına kıyasla bunların birer efsâne olduğunu söyleyebilir. Âşığın gözyaşı denizi, okyanuslardan büyüktür.

Âşık yaş denizi içinde bile yanmaktadır. Gözyaşı döken âşık var oldukça güneş gemisi, gözyaşı denizinde gark olur. Gözyaşı denizinin coşması bütün rezilleri gark eder. Âşığın gözyaşı kıyısız bir denizdir. Güzellik gemisi kaptanının yani sevgilinin bu denizden sakınması istenir.

“**Gözlerüm yaşı** fenâ viridi dile ey Bâkî
‘Âlemi gark ider ol **bahr-i firâvân** dirler”

Bâkî (G.144.6)

“Nice ağlayamam kim acımaz yâr
İdersem **yaşımı** ey Bâkî ‘**umman**”

Bâkî (G.393.5)

“Ebr gibi giriben mâteme **dök göz yaşını**
Bahr-i eltâf-ı Hudâdan eger istersen nem”

Hayâlî (M.17.8)

“**Göz yaşı bahrine** düşeyin zevk bundandır
Sunma elin halâs için ey âşinâ bana”

Hayâlî (G.17.2)

Gözyaşı tasavvurunda bolluk önemli bir yer tutar. Âşığın gözyaşı tükenmez bir sudur. Âşık gözyaşı dökmekten sevgiliyi göremez, vuslata eremez. Döktüğü gözyaşları âşığın sahile varıp sevgiliye ulaşmasına engel olan bir denize dönüşür:

“**Göz yaşı bahrinde** oldum âşık-i sevdâ perest
Bir nehengem fâriğ-i dâm-ı cihân deryâ perest”

Hayâlî (G.34.1)

Gözyaşı ve deniz münasebetinde taşma özelliği söz konusudur. Âşık ne kadar çok gözyaşı dökerse, sel olan gözyaşının onu sevgiliye kavuşturması o kadar kolay olur. Gözyaşının tufan olması, taşması dîvân şiirinde geleneğin etkisinin bir göstergesidir:

“Taştı **yaşım deniz gibi** sâhili vü kenârı yok
Mevc-i gam-ı zamânenen fülk-i dilin karârı yok”

Ahmet Paşa (G.145.1)

Gözyaşları, denizleri birbirine katıp denizleri deryâ etmeleriyle şiirlere konu olur:

“**Yaşım** biri birine katıptır **denizleri**
Irmaklarda şu **gözümün** macerasıdır”

Hayâlî (G.89.2)

“Mercan lebini kan-ı melâhatde görelden
Göz yaşı ile bir nice **deryayı** büyüttük

Hayâlî (G.275.2)

“Da'iremde **göz yaşı** hâli değildir bir nefes
Şehr-i Kostantini çevre kuşadan **derya gibi**”

Necatî Beg (Mersiye)

“**Yaşlı gözümde** aks-i cemâlin gören sanır
Düşmüş **denizde** yenile İskender âyine”

Necatî Beg (G.513.4)

Aşk denizine dalmak ve mutlak yaratıcıya kavuşmak için bazı kapıların kişiye açılması şarttır. Dîvân edebiyatında ve tasavvuf inancında bu kapılardan biri gözyaşlarıdır. Şehadet Şihyeva (2008:231) bu konuda şöyle diyor:

Aşıkı onun cismi ile bağlılıktan kurtaran “kapı” ve araçlardan biriye onun gözünün yaşlarıdır: aşıkın çektiği gam ve mihnet onu cisminden ayırmaktadır. Divanda orta çağ şiirinde yaygın kalb (yürek) ve gözün şarap camına benzetilmesi motifinden hareketle gönül kanı ve gözyaşları arasında ilişki kurulmakta ve bu eşleşme “ bezm-i elest”teki camdan mülhem mecazlar olarak dikkati çekmektedir. Aşk gamı gönülde ateş yakarak gözden yaşlar akıtır. O gözyaşları deryaya dönüp aşıkı cisminin bağından ayırarak ruhun asıl vatani olan o “bahr-i muhit”e götürüyor.

“Gark olmadın **gözüm yaşı bahrına** fülk-i ten

Ey bâd-ı şurta gel bizi al bir yana çıkar”

Necatî Beg (G.78.2)

“Hecrin ile yer yüzünde **ağladım** şol denli kim

İki gözümçün dokuz oldu yedi **deryâ** bu gün”

Necatî Beg (G.428.5)

Üstelik âşığın döktüğü gözyaşları bazen kanlı gözyaşlarıdır:

“Bîgânelik gamından **akan** kanlı **yaş** için

Deryâ-yı havfa garka varan âşinâ hakı”

Şeyhî (K.4.4)

Âşığın gözyaşı adeta sel olur. Gözyaşının büyüklüğünü anlatılırken dalga sözcüğü kullanılır:

“Bozma ey mevc **gözüm yaşı** habâbın ki bu seyl

Koymadı hiç imâret bu binâdan gayrı”

Fuzûlî (G.266.6)

Şairler gözlerinin hep deniz gibi gözyaşı döktüğünü anlatırlar:

“**Döker** pınar u **denizler** kaçan ki **gözlerime**

Hayâl-i serv-i hırâmân kametin görünür”

Şeyhî (G.169.5)

Âşık gözyaşları deryâ olmadan sevgiliye kavuşmayı umar:

“**Gözüm** visalin umar **yaşın** etmeden **derya**

Muhâldir ki gire cennete hasîs ü bahîl”

Şeyhî (G.111.3)

Âşığın isteği denizlerin kendi gözyaşlarının çokluğuna nisbet etmemesidir:

“Bahr-i Kulzüm **yaşıma** kendiyi nisbet etmesin

Katre-i bârân ne mümkün dem ura **deryâ** ile”

Hayâlî (G.528.2)

“**Gözüm** yaşı tozunu berr ü **bahre** tuhfîledir

Revân revendeye zâd-ı sefer dirîğ etme”

Şeyhî (G.18.5)

Âşık derdini anlatırken yaşımı (gözyaşımı) ummâna döndürdün ifadesini sıkça kullanır. Böylece ne çok gözyaşı döktüğünü anlatmak ister:

“Senin derdinden ey dilber yüreğim kan edip gittim

Kenâre gelmedin ey dür **yaşım ummân** edip gittim”

Şeyhî (G.115.1)

Sevgiliye duyulan hasretten ötürü gözyaşları ummân olur:

“Bu hasretten **gözü** **yaşında** Şeyhî

Sanasın garkadır **ummâna** teşne”

Şeyhî (G.162.6)

“**Yaşım ummânın** âl ile kızıl kanlara boyadın

Yaradın gönlüme vallâhi ey gam yüzün ağ olsun”

Necatî Beg (G.414.2)

Denizdeki su, ancak sevgiliye akıtılan yaşlar kadar olabilir. Gözyaşlarının çokluğu böylece mübalağa edilir:

“Yaş anılsa merdüm-i çeşmim kadar görmüş geçer

Gözlerim **yaşınca ummânın** da yaşı var imiş”

Hayâlî (G.226.3)

4. 15. Gönül Denizi

Gönlün bir denize benzetilişi aslında aşk sebebiyledir. Hem Allah aşkıyla yanan hem de sevgiliye aşkından yanan âşık öylesine çok sever ki, gönlü deniz kadar engin ve sevgiye açıktır.

Gönül ile deniz arasında kurulan ilginin sebebi, görünüşte sâkin ancak kolayca coşup kabarma özellikleridir. Âşığın deniz olarak tasavvur edilen gönlünün kabarıp taşmasına sebep olan aşk ve sevgilinin cevri ü cefâsıdır. Rûzgâr kelimesinin zaman ve yer anlamları bu tasavvurda önemlidir (Sefercioğlu, 2001: 287).

“Rûzgârın gamı **deryâ-yı dile** virdi sükûn

Kad-i dil-cûsını amma göricek çağlaruz”

Nev’î (G.185.4)

Deryâ-dil sözcüğü gönlü deniz kadar engin, yüce, geniş olanlar için de kullanılır:

“Ne idi olmağa **deryâ-dil** olup ehl-i sükûn

Rûzgâr eylemese sînemüzi çâk bizüm”

Nev’î (G.305.4)

Gönül Allah aşkını taşıdığı için deryâ, muhit, bahr gibi deniz terimleriyle beraber anılır:

“Hudâvend-i cihân sultân-ı ‘âdil şâh-ı **deryâ-dil**

Ser-efrâz u serîr-efrûz-ı tâc u taht-ı sultânî”

Bâkî (K.5.7)

Âşığın gönlündeki kalp deniz olarak nitelendirilir. Bu hayâl ilahî aşkın büyüklüğünü simgeler. Âşığın gönlündeki ilâhî aşk, deniz kadar büyük, deniz kadar engindir:

“Bırakmak kayd-ı sûdu hûş-nişîn-i sâhil olmakdır

Havâ-yı nefis-i şûmûn çâresi **deryâ-dil** olmakdır”

Şeyh Galib (G.91.1)

“Padişâh-ı dâd-ger **derya dil** ü vâlâ Güher
Kim nem-i hulkundan eyler sebzeler izhâr gül”

Necatî Beg (K.15.18)

Aşkın fırtınaya benzetilmesi, deniz ile gönül arasındaki ilgi nedeniyledir. Gönül denizinde fırtınaya neden olan aşktır. Bazı beyitlerde gönül, durgun deniz olarak nitelendirilir:

“Rûzigâr etti belâ mevcini çeşmimde ayan
Acılıklar çeker ol kimse ki **deryâ-dil** olur”

Hayâlî (G.48.2)

4. 16. Güzellik Denizi

Denizin güzellik olarak düşünülmesi dîvân şiirinde sevgilinin yüzünün güzelliğindendir. Sevgilinin yüzü, yanağı suyun güzelliğinden esinlenilerek yaratılmıştır. Öte yandan, yüzdeki diğer güzellikler de denizdeki güzelliklere eş değerdir. Benler denizi çevreleyen ada, kara parçası, ayva tüyleri de yine kayık gibi denize ait unsurlarla kıyaslanır. Saçlar çapa, dalga gibi hayâl edilir. Sevgilinin yüzündeki kırıksıklıklar bile deniz imgesinden nasibini alır. Onlar da günlük yaşamın sıkıntılarına denk düşen, denizdeki girdâb olarak hayâl edilir. Nasıl ki rûzgâr denizde kayığı bir kenara savurursa, şiirlerde de zaman anlamıyla kullanılarak sevgilinin yüzünü kırıstırıp güzelliğini bir kenara atar.

“**Hüsn deryâsında** canlar mevc urur mâhi gibi
Her taraftan ağ atar bu kâkül-i pîçân ana”

Ahmet Paşa (G.3.5)

“Gösterdi gâh zülfî karasın gehî kaşın
Deryâ-yı hüsn-i dûst ‘ayân itdi cezr ü med

Bâkî (G.43.3)

“Etmeyince **hüsnü deryâsına** dil-dârın sefer
Etmedi dükkânını pür lülü-yi hoş-âb göz”

Ahmet Paşa (G.122.5)

“Nice devr eyleye dil zevrakı **hüsnü denizin**
Ki izârındaki zincir-i dü-tadan geçmez”

Ahmet Paşa (G.110.4)

Deniz sevgilinin yüzüne benzetilir. Âşık bu denize ancak gözyaşı seli ile varır. Çünkü çöp ve süprüntüler ancak su seli ile denize ulaşabilirler. Sevgilinin yüz güzelliği, ışıktan sonsuz bir denizdir öyle ki ay, güneş ve yıldız bu denizde üç tane su kabarcığı gibidir. Güzellik denizinde kaşlar iki kayıktır. Güzellik denizinde sevgilinin dişi inci, dudağı mercân, zülfü timsah kaşları ise dalgaya benzetilir. Ayrıca sevgilinin alnındaki kırışıklık denizin dalgalarına benzetilir. Deniz, aynı zamanda tuzluluğundan dolayı sevgilinin dudağındaki lezzettir.

“Mevc urur bahr-i hüsn fitne koparır hat u hâl
Bu **deniz yüzlerinin** kimse levendin yenemez”

Necatî Beg (G.212.3)

Güzelliği deniz olarak düşünülüp yanağa da güneşe benzetildiği olur. Güneş, sıcaklığı ile suyu buharlaştırır. Bu durum yüz için hayâl edilirse, yanakta buhar olmuş belli belirsiz ayva tüyleri buharlaşan suyun yerini alır:

“Mihr-i rûyun tâb-nâk olmuş bulup hadd-i kemâl
Hat değüldür zâhir oldu **bahr-i hüsnünden** buhâr”

Nev'î (G.148.2)

Mehmet Pektaş’a (2011: 648) göre hüsn, denize benzetilmiştir. Deniz, şairler tarafından sık sık enginlik ve sonsuzluk ifadesi olarak kullanılır. Hüsn denize benzetilerek, güzelliğin sonsuzluğu, sınırlarının çizilemeyecek oluşu anlatılmak istenmiştir. Âşığın isteği, bu denizden yalnızca bir damla alıp susuzluğunu gidermektir.

“Görünce **hüsn denizinde** hattının karasın
Necât sâhili sandım kenâra benzettim”

Necatî Beg (G.370.3)

Şiirlerde sevgili öylesine güzeldir ki, güzelliği denize benzetilerek abartılır. Güzelliğinden söz etmek, ancak denizin damlasından söz etmektir:

“Bir **denizdir hüsnü** yârın katresidir âfitâb
Katrenin ne kadri vardır k’ede ummân ile bahs”

Ahmet Paşa (G.22.2)

“Ayva tüylerinin buhara, yanağın güneşe, dişlerin inciye, ayva tüylerinin kayığa ve saçın çapaya benzetilmesi ile yanak-su münâsebeti güzelliğin deniz olarak tasavvuruna sebep olur” (Sefercioğlu, 2001: 127).

Yanaktaki saflığı, berraklığı, parlaklığı ve şeffaflığı belirtmek maksadıyla birtakım teşbihler yapılmıştır. Yanak-su ve yanak- ayna teşbihleri buradan hareketle kullanılır:

“Mihr-i rûyun tâb-nâk olmuş bulup hadd-i kemâl
Hat de güldür zâhir oldu **bahr-i hüsnünden** buhâr”

Nev’î (G.148.2)

“Çeşme-i billûrdan yâkut-ı nâb olsun revân
Bahr-i hüsnün dilberin pür dürr ü mercân eylesin”

Hayâlî (G.390.3)

4. 17. Aşk Denizi

Aşk denizi, aşığın içindeki aşk ateşini söndürmede yetersiz kalır. Âşığın tenini, vücudunu hareket ettiren candır. Can, gemiyi yürüten rüzgâra benzetilir. Aşk denizinde kalan âşık, can rüzgârının ten gemisini yokluk sahiline atmasını ister. Yani maddeden kurtularak ilahî aşka ermek arzu edilir:

“Çılmak diler sefîne-i ten cünbiş eyle cân
Deryâ-yi ıskdan ki ademdir kenâresi”

Fuzûlî (G.280.4)

“Oldı **deryâ-yı eşküme** nisbet
Günbed-i çarh-ı nîl-reng habâb”

Bâkî (G.19.5)

“Dalmasın **deryâ-yı aşka** etmeyen serden cüdâ
Aklı destârından evvel sâhil-i tedbîrde”

Nedîm (G.139.5)

Aşkın dibi olmayan denize benzetilişi tamamen tasavvufîdir. Dipsiz, sonsuz ilahî aşk denizine dalan âşık, mutlak varlığı er ya da geç bulacak, Allah’a kavuşacaktır:

“Hevâ-yı aşk ile **deryâ-yı eşkim** cûşa geldikçe
Kibâb-ı nüh-felek anda görünür bir habâb âsâ”

Nef’î (G.7/1.2)

“**Aşkuñuñ deryâsına** nisbet vücûd-ı kâ’inât
Mevc-i bahr-i bî-kerân üzre bir avuç hâr u has”

Bâkî (G.211.3)

“Aşkın deniz, gözyaşlarının gevher oluşu, sadef tasavvuruna sebep olurken, gözün devamlı nemli oluşu da Hz. Ya’kûb’a benzetilmesine sebep olur” (Sefercioğlu, 2001: 318).

“Âşıkun [eşk ile] bu dîde-i gam-dîdeleri
İşk deryâsının oldı sadef-i pür-güheri”

Nev’î (G.548.1)

Denizde tehlike ile karşı karşıya kalan insanın çaresizliği ile aşka tutulan âşığın çaresizliği arasında benzerlik kurulur. Kastedilen aşk, çoğunlukla ilâhî aşktır.

“Yâd-ı miyânın ile yaşım cihânı tuttu
Deryâ-yi aşka düşdüm hergiz kenâra yer yok”

Hayâlî (G.247.4)

“Üstühandan mevcler olmazdı pehlûm üzre nakş
Bu dil-i pür-sûr-u pür şevk olmasa **deryâ-yi aşk**”

Hayâlî (G.259.2)

“Aşk denizine düşünce maddî ve fânî lezzetleri unutmak lâzımdır. Aşk denizine düşmek bir idrak işidir; hakikâtı görebilmek işidir” (Tarlan, 2009: 133).

“**Bahr-i ışka** düşdüm ey dil lezzet-i cânı unut
Bâliğ oldun gel rahimden içdüğün kanı unut”

Fuzûlî (G.42.1)

“Keştîde bâdbân u su içre sadef degül
Emvâc-ı **bahr-i eşküme** deryâ kulak çeker”

Bâkî (G.153.6)

“Sipihre **bahr-i eşkümden** şinaverlik ben öğrettim
Nigara mihr ü mahı göğsüme iki kabag ettim”

Hayâlî (G.358.4)

Bahr-ı aşk ifadesinin çoğunlukla gözyaşı denizi anlamında kullanıldığı görölmektedir. Aşk denizi olarak da algılanabilir. Girdâb, denizdeki sıkıntıyı temsil ederken günlük hayattaki dünyevî zevklerin karşılığıdır:

“**Bahr-i ‘aşk** içre şinâver geçinenler ne bilür
Düşmese çâh-ı zenahdânuña gird-âb nedür”

Bâkî (G.172.4)

“Dilerlerse dür-i dendân-ı la’l-i dil-beri ey dil
Revâdur âşinâlar **bahr-i ‘aşka** talalar yir yir”

Bâkî (G.190.2)

Şairin etrafındaki aşk denizinin coşup kabardığını gören Ferhat, canını kurtarmak için kaçıp bir dağa çıkmış gibi düşünölür:

“Görüp mühlik benüm çevremde **bahr-i ışk** tuğyânın
Kaçup bir dağa çıhdı Kûh-ken kurtarmağa cânın”

Fuzûlî (G.217.1)

Sevgiliden gözyaşı denizinin dalgalarını seyredip sahile gelmesi istenir:

“Rahm eyle âb-ı dîde-i gevher-nisâre gel
Emvâc-ı **bahr-i eşkümi** seyr it kenâre gel”

Bâkî (G.303.1)

“Hâtır kenâre mâ’il iken **bahr-i ‘aşkda**
Gird-âba saldı fûlk-i dili rüzgâr ise”

Bâkî (G.441.3)

Aşk denizinde gözyaşları içinde seyahat eden aşığın gönlü, sevgilinin dudağının hayâlini burada bulur:

“Buldu gönül **bahr-ı eşkimde** hayâl-i lâ’lini
Hoş müeyyeser oldu ol gavvâsa bu engüşterîn”

Ahmet Paşa (K.23.15)

“**Bahr-ı eşkimde** gözüm zevrakı bulmazdı necât
Yetişip Hızr-ı hatın eylemese yârlığı”

Ahmet Paşa (K.28.4)

Gönül gemisini aşk denizine salmak gerekir. Kişi ölümle karşılaşmadan aşk okyanusuna âşina olmalı, aşkı tatmalıdır:

“**Bahr-ı aşkında** çekip almağa gönlüm zevrakın
Dest-i cevrinle ham-ı zülfünü çengâl eyledin”

Ahmet Paşa (G.148.2)

“Ârâmımız semâ iledir rûzgârda
Girdâb-ı **bahr-ı aşka** batan Mevlevîleriz”

Şeyh Galib (Tahmîs / 7.15)

Aşk gevher gönül ise madenidir:
“Sâha-i mir’ât-ı kalb-i safdır cevâlângehi
Gevher-i galtân-ı **bahr-i aşk-ı** Monlâdır semâ”

Şeyh Galib (G.153.8)

“Kâse-i ser kim yolunda garka-i hûnâb olur
Bahr-ı aşka geh habâb olur o geh girdâb olur”

Nef’î (G.34.1)

Şair, gözyaşı denizindedir. Ettiği ahlarının dumanı her gece sahilden görülür:

“Kenâr-ı **bahr-ı eşkimde** od eder her gece ahım
Esir olup belâlarda giriftâr olmasın kimse”

Necatî Beg (G.538.3)

Gözyaşı aşk denizinin incisidir. Fakat bu öyle bir incidir ki, ona sahip olacak kişi Allah'ın lûtfuna nâil olur:

“Gevheridür **ışk bahr**ınun Fuzûlî âb-ı çeşm
Lîk bir gevher ki lûtf-ı Hak anadur müşterî”

Fuzûlî (G.252.7)

4. 18. Gam Denizi

Gam sözcüğünün deniz ile birlikte kullanılması, âşığın sürekli gamlı olmasından kaynaklanır. Gönül adeta gam denizine batmış bir gemidir. Şarap kadehi de kayık olarak tasvir edilir. Buna bağlı olarak da aşk derdi çeken âşığın gamdan ötürü şarap kayığına sığınması olasıdır.

“Bâkî-sıfat virdüñ elem itdün gözüm yaşını yem
Kılduñ garîk-i **bahr-i gam** deryâlara salduñ beni”

Bâkî (G.531.5)

“Bir **bahr-ı gam**da urmadayız dest ü pâý kim
Keştîsi yok kenâresi yok nâhudâsı yok”

Nâbî (beyit)

Gam öylesine derinden sarar ki aşığı, bu denizi geçmek için şarap kayığı gibi bir gemi lazımdır:

“Geçmege **bahr-i gam**dan ey sâkî
Zevrak-ı mey gibi sefîne gerek”

Bâkî (G.282.2)

Bahr-ı gamda zevrak-ı câm-ı şarâbı can umar
Derde düşse âşinâdan aşinâ dermân umar”

Nev'î (G.96.1)

Aşığı gam denizinden kurtaracak olan sahile ulaşma yani sevgiliye kavuşmadır:

“Kurtulam gamdan derem kûyunda ammâ bilmezem
Kurtarur mı **bahr-i gam** mevcinden ol sâhil meni”

Fuzûlî (G.277.8)

“**Bahr-ı gamda** görmedi mihrinden akan göz yaşın
Pes neden dermiş Atâyî k’oldu dür-perver güneş”

Ahmet Paşa (K.19.57)

“Hezâr **bahr-i gama** gavta-hâr olur fukrâ
Kenâr-ı nânını bir zâda bandırıncaya dek”

Nâbî (G.24.7)

“Bir günki dalup **bahr-ı gâma** firkete gittim”

Şeyh Galib (Müseddes /1.25)

“Teşnedür dil **bahr-i gamda** okların pey kânına
Ağz açmış bir sadefdür katra-i nîsân umar”

Nev’î (G.96.4)

Şair kendini gam denizi, sevgiliye de bu denizdeki biricik inci gibi görür.
Gam çekmek âşığın kaderidir.:

“Giryân isek ey dil n’ola cânâne bizümdür

Bahr-ı gamuz ol gevher-i yek-dâne bizimdür”

Nâbî (G.3.1.)

Gam denizini geçmek için şarap şişesi gibi bir gemi gerekir. Bu yüzden gam denizinde sakîden yardımcı olması istenir. Gam denizinde gül ve serviden imdat umulmaz. Çünkü onlar bu denizde çalı ve süprüntü gibi kalır. Bu denizin kıyısı ve kurtuluş çaresi yoktur. Gam denizinde görünen gözyaşı kabarcığı değil, gözün gemisi ve ona yelken olan candır. Bu sonsuz gam denizi kıyısına ancak sabırla ulaşılır. Gam denizinde kadehler kayık olup, sakî bunun kaptanıdır. Aslında bu deniz öyle bir denizdir ki, onun kıyısına ancak ecel dalgası ile varılır. Gam denizi öyle bir denizdir ki, ona düşen yılana sarılır.

“Ey ki **deryâ-yı gam-ı** ‘aşkuña yok hîç kenâr
Bûse lutf eyle hele bârî kenâr olmayıcak”

Bâkî (G.233.2)

“Bana çün âşüftelik ergürdü devr-i rûzigâr
Bahr-i gamsın eyledin mevc-i hilâli âşikâr
 Fülk-i cismim eyledin ol mevc birle bîkarar
 Neyledin ey çarh-ı hûnî neyledin kan eyledin”

Hayâlî (Murabba / 2)

“**Gam denizinde** kalıp zülfünü sevdâ kılarım
 Gark olurken sunarım mâra elimden ne gelir”

Ahmet Paşa (G.58.3)

“Sarmaşır zülfüne dil **gam denizinde** ki garîk
 Yapışır bulduğuna olur ise mâr dahi”

Ahmet Paşa (G.301.7)

“Gönül bir kayığa, gam denize, aşk da rüzgâra teşbîh edilmiş. Bu rüzgâr gönül kayığını elbet kıyıya ataca, gam denizinde çalkalanmaktan kurtaracaktır” (İpekten, 2008:107).

“Dil zevrakını **lücce-i gamdan** hevâ-yı aşk
 Elbette bir kenâra atar rüzgârdur”

Bâkî (G.152. 6)

4. 19. Cûd Denizi (Cömertlik Denizi)

Deniz büyük ve geniştir. Bu özellikleriyle deniz özellikle de kasidelerde övülen kişinin cömertliğini temsil eder. Hatta bu cömertliğin yanında deniz, küçük bir damladır. Cömertlik denizi öyle bir denizdir ki, onun bir kabarcığı gökyüzüne, bir damlası güneşe benzer. Öyle ki, cömertlik denizinden bir damla alan nisan bulutu dünya üzerine daima cevher yağdırır. Hatta denizler, cömertlik denizinden sabah rüzgarı ile damlamış damlalardan oluşur.

“**Bahr-ı cûd**undan felek fülkün cevâhir doldurup
 Düzedir şekl-i hilâlîden gümüş lenger güneş”

Ahmet Paşa (K.19.47)

“**Bahr-ı cûd**un nice şerh ola k’anun reşhasıdır
Hâsıl-ı kân-ı sehâ mâye-i ummân-ı kerem”

Ahmet Paşa (K.20.14)

“**Bahr-i cûd**unda atâ zevrakını yelken urup
Bâd-ı lûtfunla bu gün gezdirir uş anı kerem”

Ahmet Paşa (K.27.19)

“Bilir kim bir çekîde katredir **deryâ-yı cûd**undan
Gören enfâs-ı bâd-ı subh ile cûşende deryâyı”

Nedîm (K.9.23)

“Ne hâkım ben ki nâ-şüste kalam **deryâ-yı cûd**unda
Habâb-ı nüh-felek hîçe sayılmaz yâ Resûllellâh”

Şeyh Galib (G.273.3)

“Âvâre bir âşık olan Mecnûn’un başındakini kuş yuvası zannetmeyin. Cünûn denizinin su kuyusu, girdâbı çerçöp toplamış, bir araya getirmiş” (Tarlan, 2009: 554).

“Kuş yuvası sanma im ser-geşte Mecnûn başına
Hâr u has cem’ eylemiş girdâb-ı **deryâ-yı cûd**un”

Fuzûlî (G.226.4)

“**Cûdun denizlerinden** her kaire bahr-ı ahdar
Kadrin sarâyı içre bir kubbe çerh-i a'zam

Şeyhî (K.8.3)

“**Cûdun denizlerinden** erişse sehâb-ı lûtf
Uzatmaz idi gayra yed-i iftikâr serv”

Necatî Beg (K.21.36)

“Bir **bahr-i cûd**dur ki eger imtihan için
Suya elin sokarsa olur dür-nisar ab”

Ahmet Paşa (G.36.35)

“Ol **bahr-ı cûd**a câriye olmâk murâd edip
Mengûş edîndi halka-i girdâbı selsebîl”

Şeyh Galib (K.21.23)

Kasidelerde padişahların cömertliklerinin denize benzetildiği diğer beyitler şöyledir:

“İsfendiyâr-ı ma’reke Şeh Mustafâ dirîğ
Deryâ-yi cûd u ma’din-i sıdk u-safâ dirîğ”

Ahmet Paşa (K.29/ 2.12)

“Nusrat arûsu hüsnîne behcet bağışlayan
Deryâ-yi cûd gevheri Şeh Mustafâ kani”

Ahmet Paşa (K.29/4.12.9)

4. 20. İlim Denizi

İlim, bilgilerin derinliği, enginliği bakımından şairlere deniz çağrışımını yapar.

“Gevheri galtânlarından add olup mihr-i Münîr
Düşse bir gün fûshat-ı **irfânının deryâsına**”

Şeyh Galib (K.27.11)

“Kılup **deryâ-yı irfân** mevc-i mevzûn
Dogar mânend-i gevher tıfl-ı mazmûn”

Şeyh Galib (K.37.1)

“Bir güherdür söz aña tab’-ı şerîfündür kân
‘İlm bir bahrdurur sen aña dürr-i şehvâr”

Bâkî (K.25.33)

“Gârik-i **bahr-i irfân** ol da Gâlib
İçip deryâya dön mânend-i girdâb”

Şeyh Galib (G.15.7)

“**Deryâ-yı ‘ilme** dür gibi gavyâs olanlara
Viridi zamâne hidmeti silkinde intizâm”

Bâkî (K.23.23)

Her şeyi bildiğini sanmak inan için yapılacak en büyük gaflettir. İlim sahili olmayan bir denizdir; insanın bu denizde öğrenecekleri tükenmez. Kendini âlim sanıp bilgiye gerek duymayanlar en büyük cahillerdir:

“**Bahrinün** katresidür kimde ki var cevher-i ‘**ilm**

Mihrinün zerresidür kimde kivar nûr –i reşâd”

Nâbî (K.2.48)

“Sükker-i sekr ile şîrîn olmuş ol **bahr-i ulûm**”

Şeyh Galib (Tercî-i Bend / 5. 20)

4. 21. Kerem Denizi

Kerem denizi olarak adlandırılan deniz, büyüklük, bolluk, zenginlik yönleriyle şiirlerde geçer. Özellikle de kasidelerde övülen kişinin büyüklüğünü, cömertliğini anlatmak üzere deniz adeta bir mukayese unsurudur.

“Sen Gâlib’in mevlâsısın sermâye-i ihyâsısın

Lutfu **kerem deryâsısın** ya Hâzret-i Monlâ-yı Rûm

Şeyh Galib (K.5.7)

Övülenin üstün özellikleri yanında deniz bir damla olarak düşünülür. Ummân-ı kerem, bahr-ı kerem şeklindeki ifadelerle üstün özellikler anlatılır:

“Eğer olmasa Şehâ ebr-i kefinden himmet

Kanda bulurdu bu gevherleri **ummân-ı kerem**”

Necatî Beg (K.18.19)

“Nice cûş etse deniz taşraya salmaz güheri

Sürme hışm ile kapından beni **ummân-ı kerem**”

Necatî Beg (K.18.29)

“Su batırmaz utanır kendi mürebbâlarını

Beni n’için batıra gussaya **ummân-ı kerem**”

Ahmet Paşa (K.27.32)

“Mihir keştî mâh sandâl âsumân **bahr-ı kerem**

Nakl ederler nimet-i Yezdânı yekser rûz u şeb”

Şeyh Galib (K.1.5)

“Çok keştî-i ‘isyânı çeker sâhil-i ‘afve

Bahr-i kerem’ün mevc-i ‘atâsın ne bilürsin”

Nâbî (G.36.4)

Cömertlik, bolluk denizinin yanı sıra, bu denizin dalgası da beyitlerde kullanılır:

“Ebr-i kilki sade-i keffini pür-gevher eder

Vasf-ı **bahr-ı kerem**in her kim ederse terkîm”

Nef’î (K.8.33)

“Etse n’ola a’lâya vü ednâya tekerrüm

Hem **bahr-i kerem**dir kefi hem ebr-i atâdır”

Nef’î (K.34.28)

“Yakıp seni bu havf odu küllî kül edeydi

Bahr-ı kereme cânının olmasa ricâsı”

Şeyhî (K.6.31)

“Âsmân-ı azamet âlem-i cûd u himmet

Bahr-ı mevvâc-ı kerem ebr-i güher-pâş-i himem”

Nef’î (K.41.15)

“Bahr eder mi kâ’inâtı gark-ı **emvâc-ı kerem**

Ebr ise dâ’im cevâhir-pâş u gevher-zâ mıdır”

Nef’î (K.7.23)

“**Kerem** bir gevher-i nâ-yâbdır **deryâsıdır** desti

Atâ bir cûybar-ı mekremetdir ceybidir sahrâ”

Şeyh Galib (Tarîh / 1.19)

“Ey **muhît-i kerem**in katresi umman-ı kerem

Bâğ-ı cûd ebr-i kefinden dolu bârân-ı kerem”

Ahmet Paşa (K.20.1)

Cömertlikler denizi (bahr-i mekârim) kullanımına da rastlanır:

“O rütbe garka-ı **bahr-i mekârim** etdin kim

Te'âkub-ı keremin kıldı bendeni ebkem”

Nedîm (K.25.35)

“Feyz bir **bahr-ı kerâmet**dir sözüm dür-dânesi”

Şeyh Galib (Tercî-i Bend / 11.2)

4. 22. Rahmet Denizi

Âşığın nutlak yaratıcıya duyduğu sevgi ne kadar çoksa, onun kullarına rahmeti de o denli çoktur:

“Gark ider ‘âlemleri bir katre âb-ı magfîret

Var kıyâs it vüs’at-i **deryâ-yı rahmet** neydüğün”

Bâkî (G.348.6)

“Ya **bâhr-ı rahmet-i** Hakdır ki lutfu mevcîyle’der

Nisâr-ı gevher-i şeh-vâr Şeyh Tâc-üd-din”

Ahmet Paşa (K.10.9)

“Zihî cevâhir-i ihsân-ı ‘âma ma’din-i hâs

Dür-i şefâ’at için **bahr-i rahmete** gavvâs”

Fuzûlî (G.133.1)

4. 23. Ma’na Denizi (Anlam Denizi)

Dîvân şiirinde şairlerin amacı en güzel sözü söyleyip en iyi anlama ulaşabilmektir. Bu nedenle, şiirlerini anlam yüklü yazarlar. Gazeller bin mânâ yüklü denizdir. Şiirlerin anlam derinliğinde esrar incisi ve ibret bulunur.

“Nefî’nün oldı **bahr-i ma’ânî** gazelleri

Elfâz-ı âşinâ güher-i âbdârdur”

Nev’î (G.71.5)

“Dilim kân-ı ma'ârifdir hayâlim **bahr-ı ma'nâ**dır
O bahrin her kasîdem bir dizi lû'lû-yı şehvârı”

Nef'î (K.14.50)

“Zühd-i huşk u davî-i huşk u dimâg-ı huşkunu
Bahr-ı manâ sanma ey zâhid serâb oldur ki ol”

Şeyh Galib (G.195.6)

“Sen bilsen olur kim dür ü gevherle hazînen
Deryâ-yı ma'ânî gibi bî-hadd ü kerândır”

Nef'î (K.10.50)

“Oldum o kadar teşne o vâdîde ki şimdi
Deryâ-yı ma'ânî bana bir katre-i nemdir”

Nef'î (K.59.37)

“Oldum güher-i feyz ile **deryâ-yı ma'ânî**
İrâb u hurûf-ı suhenim hâr u hasımdır”

Nef'î (G.39.3)

“Tab'ımdır o **deryâ-yı güher-pâş-ı ma'ânî**
Kim sâhilini ma'den-i lû'lû-yı ter eyler”

Nef'î (K.11.42)

4. 24. Şiir Denizi

Şiirin denize benzetilişi inci kaynaklıdır. Denizdeki incinini değeri, şiirdeki güzel sözlere eştir. Manzume ile şiir dizisi arasında ilgi kurulur. Aşk, bu incileri -şairin içindeki aşk kaynaklı duyguları- dile getiren, denize atan dalgadır:

“**Bahr-i nazm** içre bu gün dürr-i girân-mâye iken
Hâk-i zilletde kalupdur nitekim gevher-i kân”

Bâkî (K.2.38)

“O dürr-i vasf iderin karşı **bahr-i nazmumda**
Sözüm güherlerine ser-fürû ider gavvâs”

Bâkî (G.220.4)

“**Bahr-i nazm**umda her dür-i nâyâb
Mevc-i ışkunla tutdı semt-i kenâr”

Nev’î (M.6.51)

şairler sözlerini denizin incisinden değerli görürler.

“Kenâr-ı **bahr-i nazm**a yine dürler dizmiş ey
Bâkî Sütûr-ı defter-i şi’rûñ meger emvâc-ı deryâdur”

Bâkî (G.52.5)

“Re’îs-i **bahr-i nazm** olduñ bu gün ‘âlemde ey Bâkî
Gazel demek senüñ tab’-ı dür-efşânuñda kalmışdur”

Bâkî (G.165.5)

şair, aynı zamanda şiir denizinde bir yüzücüdür, dünyanın eteğini inciyle (sözle) doldurur. Öyle ki, güzel sözler şiir denizini lezzetli yapar. şiir denizine tatlı suyun aktığı sanılır. şiir denizinde faydalı, kısaltılmış söz, inci ve cevher gibi değerlidir. Bu deniz, deniz dalgaları gibi birbiri ardından gelen satırlardan oluşur. şairin kabiliyet denizinden taşan söz meziyetleri coşmaya başlayınca okyanus dalgaları buna ancak dalga kıran olur. Kalemın dalgıca, şairin denize benzetildiğı beyitlerde, dalgıç kalemi daldıkça dizi incisi çıkarır:

“**Bahr-i nazm** içre Hayâlî göricek dürr-i yetîm
Verdi fer terbiyet-i mihri ile şâh sana”

Hayâlî (G.16.5)

şiir denizinde yüzücü olmak şairlerin amacıdır:

“Pür eder dürle devrân dâmenini
Çü **bahr-i nazm**da ola şinâver”

Necatî Beg (K.10.11)

“Ser-nigûn olsun Hayâlî ol kim ol gavvas-vâr
Bahr-i nazmın seyr ederken bulmaz ol deryâdadır”

Hayâlî (G.82.5)

“Denizin şiir olarak tasavvuru ise, güzel sözün inci oluşu ve manzûme ile inci dizisi arasındaki ilgiye dayanır. Aşk bu incileri sahile atan dalga, akıl süvâri, gönül gemi ve zamanın şaire verdiğı değer, imkânlar rüzgârıdır” (Sefercioğlu, 2001: 398).

“Akl olup dil sefinesine süvâr
Muttasıl kılsa **bahr-i nazma** sefer”

Nev’î (K.27.8)

“**Bahr-i eş’âr** yiter urdı sûtûr emvâcın
Demidür k’ide du’â dürlerini zîb-i kenâr”

Bâkî (K.18.52)

“Necâtî **bahr-i eş’âr**ın nedendir pür-güher bu hod
Selâsette letâfette hemânâ bir akar sudur”

Necatî Beg (G.191.7)

“Ne **bahr-ı şerhine** anun bulundu vasf u kıyâs
Ne zât-ı pâkine hergîz göründü şibh ü misâl”

Şeyhî (K.3.7)

“Dürleri medhinde **nazmım bahrdır** lû'lü-nisâr
Şa’rı sevdâsında şî’rim âleme ânber saçar”

Şeyhî (G.20.7)

Şiirlerdeki mecazın derinliğini anlayanlar, altında hakikat incisiyle dolu derin bir denizin varlığını da kavrayabilirler:

“Bu **emvâc-ı mecâzın** ka’rına reh-yâb olan anlar
Ki var tahtında pür dürr-i hakikat jerf bir deryâ”

Nâbî (K.1.24)

Nazım aynı zamanda engin bir denizdir ki, içi hazine doludur:

“Ale’l-husûs beni kim **buhûr-ı nazmımla**
Yürür memâlik içinde güher seffineleri”

Ahmet Paşa (Kıt’a / 26.2)

4. 25. Coşkulu Deniz

Aşığın amacı vahdete ulaşmaktır. Bunun yolu, aşk şarabını içip, deryâlar gibi coşmaktan geçer.

“Zâhidâ uyma asâ-yı zühde a’mâlar gibi
İç şarâbı aç gözün **cûş eyle deryâlar** gibi”

Nev’î (G.468.1)

“Geldüğince bir dūr-i pākîze arz eyler sana
Hâtır-ı Nev’î dahi **pūr-cûş bir deryâ** geçer”

Nev’î (G.143.5)

“Âşinâyân-ı selâmet Gâlib
Bahr-i pūr-cûşdan olmaz mahzûz”

Şeyh Galib (G.152.6)

“Nice **cûş etse deniz** taşraya salmaz güheri
Sürme hışm ile kapından beni ummân-ı kerem”

Necatî Beg (K.18.29)

Âşık kendini coşmuş bir denize benzetir. Çünkü, içinde sevgilinin aşkından coşmuş bir gönül taşımaktadır:

“Kılmasun âyîneni seng-i melâmet münkesir
Ta 'ne taşın atsalar **cûş eyle deryâlar gibi**”

Nev’î (G.541.2)

“Üstühân-ı sineden emvâc peydâ ettiler
Her rıyâzet ehli bir **derya-yi pūr-cûş** oldular”

Hayâlî (G.49.2)

Kasidelerin padişahlara yazılanları, övgülere nail olur. Şairin sunduğu kaside padişah tarafından beğenilirse, şair coşkun bir denize döner:

“Şimdi ammâ böyle **deryâlar gibi cûş** etdiren
İltifât-ı pâdişâh-ı nüktedânımdır benim”

Nef’î (K.9.36)

4. 26. Bahr u Kân, Deryâ vü Kân

Dîvân edebiyatında âşığın döktüğü gözyaşının en önemli özelliklerinden biri kanlı oluşu ve dökülüp saçılmasıdır. Kan denizinde vücudun köhne bir kayık olması söz konusudur:

“Bahşende-i yegâne ki bir mûrun istese
Dest ü diline havsala-ı **bahr u kân** verir”

Nedîm (K.4.34)

“Re'y pâkin gibi gevher-pâre-I şeffâf u sâf
Gelmemiştir 'âlemin âgûş-I **bahr ü kân**ına”

Nedîm (K.21.34)

“Dili dürr-i ma'ârifden kefi bezl-i 'avârifden
Dem-â-dem eyler isbât-ı fazîlet **bahr u kân** üzre”

Bâkî (K. 8.10)

Nef'î bir beyitinde, Mehmet Çavuşoğlu'na göre şöyle demek istiyor:“Benim söz ipliğine dizilmiş olan incilerimin (güzel manalarımın) bir tanesini, deniz ürünü olan incilerin ve maden ocaklarının ürünü olan elmas, yakut ve benzeri kıymetli taşların karşılığında veren bedava vermiş olur” (Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, 1991: 94).

“Bir dânesini gevher-i silk-i kelâmın
Mahsûl-ı **bahr ü kân**ı veren râygân verir”

Nef'î (K.5.8)

“Harc kim bî-dahl ola mevcûd olan nâ-bûd olur
Olsa mâlûn fî'l-mesel mahsûl-i **bahr u kân** eger”

Bâkî (G.13.7)

“Şükr-i pa-bûsın eda etmez eger gösgötürü
Verse şükrâne zemîn hâsıl-ı **bahr u kân**ı”

Nef'î (K.4.11)

Maden ocaklarının ve denizlerin ürünü, kasidelerde övülen kişinin cömertliğiyle dünyaya bağışlanır:

“Hurşîd-i zer-feşân ki kefi feyz-i cûd ile
Dehre gına-yı mâ-hasal-ı **bahr u kân** verir”

Nef'î (K.5.29)

“Değil bârân u mevc ifrât-ı ihsân-ı dil ü desti
Eder lerzân u giryân ebri **bahr u bahri kân** üzre”

Nef'î (K.6.22)

“Katup seyl-i sirişkin **bahr-i hûna**
Sükûn elvermiş ol cûy-ı cünûna”

Şeyh Galib (Mesnevî / 5.6)

“Sipâh-ı adûdan kırılan gürûh
Yata **bahr-ı hûn** içre manend-i kûh”

Ahmet Paşa (K.2.103)

“Bir **bahr-ı hûn** ki dildir ana cur’a-nûş ola”

Şeyh Galib (Müseddes / 8.14)

“Bu resme göz yaşı ciğeri **bahri hûn** döker
Kanlı ciğerde katre kadar nem bulunmadı”

Şeyhî (G.179.4)

Kan ve deniz kullanımının deryâ sözcüğü ile kurulduğu beyitler şöyledir:

“Jâle vü berg-i hazândan pür-zer ü gevher çemen
Gülşene varın nisâr itdi meger **deryâ vü kân**”

Bâkî (G.22.12)

“Yâ ki geldi pîş-gâha hâsıl-ı **deryâ vü kân**”

Nedîm (M.3/4.3)

“Ehl olan kadrin bilir ben cevherim medh eylemem
Âlemin sermâye-i **deryâ vü kânıdır** sözüm”

Nef’î (K.1.4)

“Ne kân eder ol etdiği itlâfı ne deryâ

Gerçi ki kef-i desti ne **deryâ vü ne kânıdır**”

Nef’î (K.10.32)

“Düstûr-i kâmkâr ki yek-rûze bahşişi

Dahl-i hezâr-sâle-i **deryâ vü kân** olur”

Nef’î (K.29.21)

Şair, “Yoksa bağrımdaki kan denizi havadan yani rüzgârdan dalgalanıyor mu?” diye sorarak, içinin kan ağladığını anlatır:

“Her taraf pür-hûn eliflerdür çekilmiş göğsüme

Yâ hevâdan mecv urur bağrımdaki **deryâ-yi hûn**”

Fuzûlî (G.213.2)

“Gark-ı **deryâ-yı hûn-ı eşkim** ben
Âlem-i âb n’idiğin bilmem”

Şeyh Galib (G.225.4)

“Tutmuşam destim ile dâmenin ey **kân-ı kerem**
Zeyl-i **deryâda** biten pençe-i mercân şekil”

Hayâlî (K.8.20)

Ey gönül, ciğerimin kanını gözyaşına döktün ve gide gide gözyaşımı deryâ,
ciğerimin kanını da Ceyhun ettin, diyen şair denize seslenir:

“**Cigerüm kanını göz yaşına** tökdün ey dil
Vara vara anı Kulzüm bunu Ceyhûn etdün”

Fuzûlî (G.149.2)

“**Deryâ-dil ü kân-havsala** bir dahi yok böyle hele
Bezletmede lutfun ile eller gibi sormaz sebep”

Nef’î (K.62.11)

4. 27. Denize Düşmek

İncinin denize düşmesi konu edilir. Öte yandan, şair aşk denizine düşmüştür. Yağmurun damlası denize düşer. Bazı beyitlerde de aşığın gözyaşı denizine düşmesi söz konusudur:

“**Bahra dahi düşerse** lü’lü-vâr
Hasm boynunda rismân buldun”

Ahmet Paşa (K.24.28)

Deryâyâ düşer gayret ile lûlû-yi lâlâ”

Ahmet Paşa (K.11.91)

“**Deryâyâ düştü** cûdun elinden dür-i hoş-âb
Ol korkudan edindi kayadan hisâr lâ’l”

Ahmet Paşa (K.12.36)

“**Deryâya düşse** katresi yâr ağzı yarının
Tuz yerine hemişe denizden şeker çıkar”

Ahmet Paşa (G.67.3)

“**Deryâya düşse** katresi bârân- cûdunun
Mevc-i miyân güher ola seng-i kenâr lâ’l”

Ahmet Paşa (K.12.43)

“Sensin ol kân-ı sehâ kimi dest-i cûdundan kaçıp
Düştü deryâ ka’rına kurtulmadı dürr-i semîn”

Ahmet Paşa (K.23.33)

“Cefâ **denizine düştüm** kenâra yok çâre
Belâ dününe sataştım meded ki gündüzü yok”

Necatî Beg (G.282.4)

“Mahabbet içre giriftâr-ı hecr olan ‘âşık
Deñizlere düşüben tu’me-i neheng oldı”

Bâkî (G.489.6)

“Göz yaşı **bahrine düşeyin** zevk bundandır
Sunma elin halâs için ey âşinâ bana”

Hayâlî (G.17.2)

4. 28. Deniz ile İlgili Diğer Tasavvurlar

Yaratıcıya yakarış hiç bitmediği gibi, deniz misali tükenmez. İnsan her daim yaratıcıya yalvaracak bir durumla karşılaşabilir. Yakarışın denize benzetilişinde bunun yanı sıra, gerek mutlak gerekse maddî sevgiliye kavuşma arzusu etkili olmuştur:

“**Münâcat bahrında** gavvâsıb et
Taleb-gâr-lûlû-yi ihlâsın et”

Ahmet Paşa (K.2.44)

Hız. Muhammed'in kıyamette Müslümanların affı için Allah'tan şefa'at dileyeyeğine inanılır. Tüm Müslümanların affını isteyeceği düşüncesi, onun şefaatinin enginliğini dolayısıyla da denizi akla getirir:

“Deşt-i rahmetde **şefa'at bahrinin** dür-dânesi
Tâc-ı ‘arşa lü'lü-i lâlâ habîb-i Kibriyâ”

Nedîm (K.2.25)

“Aceb masûm-ı pâk-i nesl-i Tâhir

Kerâmet bahrine zîbende gevher”

Şeyh Galib (Târih /38.3)

Gerçeğin deniz olarak kullanımı vardır:

“**Hakikat bahrinin** dürrü tarikat mülkünün Şâhı

Hidâyet çarhının mâhı mürüvvet tahtının Hânı”

Hayâlî (K.21.9)

“**Himmeti bahrinde** bir ednâ habâb eyler kıyas

Âsumanın haymesin sultân-ı istiğnâ-yi aşk”

Hayâlî (G.259.3)

Mahşer günü, kalabalık oluşuyla denizi andırır:

“Leşker-i ârâm giremez cennet-i nezzâreye

Tîğ derler **mahşer-i bahr**ında bir puldan geçer”

Şeyh Galib (G. 61. 3)

Bir başka beyitte çiçek denizi (zehre-i bahr) tamlamasının kullanımı şöyledir:

“Sadef degildir eder çâk **zehre-i bahr**ı

Figân-ı aşk ile ebr-i güher-nisâr-ı bahâr”

Şeyh Galib (G.104.3)

“Boşalır **kâse-i bahr** u tükenir kîse-i kân

Bulmaz ni'met-i bî-haddini pâyân-ı kerem”

Şeyhî (K.11.16)

Kötülük, denizde yaşanabilecek olumsuzluklar düşünülerek denizle ilişkilendirilmiştir:

“Belâ gird-âbına salsun ‘adûñı nâ-bedîd itsün

Fenâ deryâsına gark eyleyen Fir’avn u Hâmânı”

Bâkî (K.14.36)

Mağfiret, Cenab-ı Hakk'ın kullarının günahlarını örtmesi, affetmesi, rahmeti ile lütfu anlamına gelir. Yine çokluğu yönüyle denizle ilişkilendirilmiştir:

“Görme ey zâhid günâhum çokluğun şol ‘âlemi

Magfiret deryâsına gark eyleyen Gaffârı gör”

Bâkî (G.71.6)

Olgunluğun deniz olarak tasavvuru söz konusudur:

“Baksan **kemâl-i bahrına** kem-katredir muhît”

Şeyhî (M.1/4.7)

“Ey kemâl-i kudretin nefhinde âlem bir nefes

Vey **celâl-i izzetin bahrında** dünyâ keff-i has”

Şeyhî (K.2.1)

“La’lûñden alsa lezzeti **milh-i ücâc-i bahr**

Bahs eyler idi çeşme-i ‘azb-i furât ile”

Bâkî (G.418.5)

Döne döne semâ’ eden şeyyâd, sofî, riyâ denizinde dönüp duran bir çöpten başka bir şey değildir:

“**Zerk deryâsında** bir hâşâkdür kim çizginür

Sofî-i şeyyâd kim devrân dutup eyler semâ”

Fuzûlî (G.139.3)

Övüleni yüceltme arzusuyla denizin yemek olarak düşünüldüğü bile olmuştur. Bolluk ve büyüklük yönünden yemekle ilişkilendirilir:

“İşret deminde yitmeye erbâb-ı bezmüne

Deryâlar olsalar meze-i hânuna **yemek**”

Nev’î (M.4.79)

4. 29. Deniz İle İlgili Teşbîhler

Anlatımı ilgi çekici kılmak adına, günlük konuşmalarda da, edebî dilde de benzetmelerden yararlanılır. Benzetmeler, anlatımı somutlaştırıp kavramları daha etkileyici kılar. Dilde kalıplaşmış benzetme örneklerinin yanı sıra, öznel benzetme kullanım örneklerine rastlanır.

Dîvân şiirinde de benzetmelerin önemli yeri vardır. Bu konuda Doğan Aksan (2005: 120) şöyle diyor. “Dîvân şiirimizde teşbih sanatı, değişik türleriyle, benzetmenin gerçekleştiği bir anlatım yoludur. Zaman zaman yinelenen benzetmelere rastlandığı gibi özgün ustalıkla teşbihlerle de karşılaşılmaktadır.”

İncelediğimiz şiirlerde deniz, bütün yönleriyle, başta övülen kişinin cömertliği olmak üzere; aşkın gözyaşı, güzellik, aşk, şairlik kabiliyeti, söz veya şiir, gam, övülen kişinin düşmanının kanı, övülen kişinin askerlerine vs. benzetilir.

Şairin gönlünü denize benzetişi en sık rastlanan benzetmelerdendir:

“Hayâlî’nin **dili deryâya benzer**

Sutur-ı şi’ridir emvâc-i deryâ”

Hayâlî (G.3.5)

“**Gönlüm** sefine katı **denizdir** cemâl ana

Karadan âlet onarır ol hatt u hâl ana”

Necatî Beg (G.11.1)

Gözyaşının denize benzetilmesi söz konusudur:

“**Yaşum deryâdur** ey Bâkî içinde şâh-ı mercânı

Hayâl-i nahl-i bâlâ-yı nihâl-i ergavânumdur”

Bâkî (G.128.5)

“**Yaşumuz deryâlara** döndürdi cevri-i rüzgâr

Hâliyâ ey mâh-rû bahr-i belâya mâliküz”

Bâkî (G.191.4)

“Sûk-ı isti'dâd germ-â-germ iken böyle neden
Tutmak enbân-ı sadefde gevherin **deryâ gibi**”

Nedîm (K.18.4)

Gönül, deniz gibi ısıdırıp doludur. Bir güzel sevgilinin aşkına uyup acı çeker:
“Bir güzeller şahının uyup havâ-yi aşkına
Kendiyi **deryâ gibi** pür ıztırâb ister gönül”

Hayâlî (G.315.4)

Askerler çokluğu bakımından denize benzetilir. Deryâ gibi asker benzetmesi şiiirlerde kullanılır:

“Nola **deryâ gibi** asker çekip dünyayı feth etse
Yürütse hükmünü başdan başa mülk-i cihân üzre”

Nef'î (K.6.26)

“**Deryâ-misâl** ‘askerüñ içre ‘alemlerüñ
Feth ü zafer sefinesine açdı bâdbân”

Bâkî (K.1.24)

“Harc eder vârını **deryâ gibi** deprenmez hîç
Bârekallâh zihî Âsaf-ı sâhib temkîn”

Nef'î (K.47.24)

“**Deryâ gibi** başımda olaldan havâlarım
Hâli degil sefine-i dil ıztırâbdan”

Hayâlî (G.423.5)

“Yire geçse yiridür ehl-i fazîlet çünki âh
‘İzz ü câhuñ hâr u has **deryâ-misâl** üstindedür”

Bâkî (G.168.5)

Şair kendini nehre değil, akacak bir denize benzetir:

“Sanma sen cûy bizi biz akıcak **deryâyız**
Hâr-ı hasler götürüp gitmede bi-pervâyız”

Hayâlî (G.195.1)

Coşmuş bir denize benzetmelere rastlanır:

“Kılmasun âyîneni seng-i melâmet münkesir

Ta 'ne taşın atsalar **cûş eyle deryâlar gibi**”

Nev'î (G.541.2)

Şair deniz gibi coştüğünü dile getirir:

“Zevrak-ı sahbâyı sâkî sundı çün nûş eyledüm

İrdi bir hâlet ki **deryâlar gibi** cûş eyledüm”

Bâkî (G.324.1)

“Çok zamandır peyker-i tîğ-i zebânından Nedîm

Hûn-ı nazm-ı **tâze deryâlar gibi** cûş eylemez”

Nedîm (G.48.7)

Şairin kendini denize benzetmesi dikkat çeker:

“N’ola dehr içre nişânım yog ise ‘Ankâyem

Ne ‘aceb seyl gibi çağlamasam **deryâyem**”

Bâkî (G.315.1)

Âşığın kendini dalgaları kabarmış bir dert denizine benzettiği de olur:

“Hevâdan mevce gelmiş **bahr-i derdem** şâhid-i hâlüm

Dil-i pür ıztırâb ü nâle-i bî-i’tidâlümdür”

Fuzûlî (G.98.6)

Şair şiirlerinin akıcı olduğunu belirtmek için kimi zaman kendini denize, şiirlerini akarsuya benzetir. Kendisi ölse bile şiirlerinin akarsu misali dillerde akıcılığını sürdüreceğın belirtir:

“Şimdi ben **deryâ-sıfat** hâmûş olursam âkıbet

Cûy-veş dillerde bu nazm-ı revânım söylenür”

Nev'î (G.128.3)

Âşığın deryâ gibi bir kalbi vardır ve maden kadar değerlidir:

“Mâkiyân bir beyzâ için şâd olup eyler hurûş

Ârifün **deryâ-sıfat kalbi** hâmûş u pür-güher”

Nev’î (K.12.53)

Şair, kendini dalgaya benzeterek dalga gibi yüz sürmediği kıyı kalmadığını belirtir:

“Necât ümîdi yokdur çâresi gir-dâba ric‘atdûr

Misâl-i mevc rû-mâl etmedik sâhil mi kalmışdur”

Nâbî (G.7.4)

4. 30. Deniz İle İlgili Kişileştirmeler

Deniz soru soran bir insan gibi tasavvur edilir:

“**Etse deryâlar** n'ola keff-i yemîninden **su'âl**

Sen dururken cûd u ihsâna yemîn etmiş sehâb”

Nef’î (K.61.13)

Deniz ve denizdeki dalga kimi zaman kişileştirme yoluyla kucak açmış bir insan gibi tasavvur edilir. Âşık, sevdiğine kavuşmayı dalgaların sahile kavuşması, denizin dağa kavuşması gibi bekler:

“Kûh u **deryâ** iki cânibden **der-âgûş** eylemiş

Sanki deryâ dâyesi kûhsâr ise lâlâsıdır”

Nedîm (K.37.7)

Denizin bakıcı olarak hayâl edildiği beyitler vardır:

“İki cânibden almışlar o tıfl-ı şûhu âgûşa

Ana gûyâ ki **deryâ dâye olmuş** kûh ise lâlâ”

Nedîm (Kıt’a /37.14)

Deniz, kişileştirme yapılarak ısıdıraba düşmüş biri olarak hayâl edilir:

“Görüp yüzümdeki Bahreyni çeşm-i lü’lü-bar

Key ıztırâba düşer reşk edip bana deryâ”

Hayâlî (G.10.3)

Deniz, insanoğluna özgü acıma duygusuna sahip olarak da hayâl edilmiştir:

“**Bahr acıdı** vü ber başına saçtı hâk-i râh”

Şeyhî (M.5/4.6)

“**Bahr acır** kan iniler ebr-i bahâri ağlar

Meclisin devr edicek sağar-ı handân-ı kerem

Necatî Beg (K.18.11)

Deniz bir beyitte, insanlara özgü olan “söyleşmek” yoluyla kişileştirilmiştir:

“Yaşımla **deryâlar gelip** çok mâcerâ **söyleştiler**

Şerm ile tutup yüze kef her biri oldu ber-taraf”

Hayâlî (G.241.2)

“Zerrenin içindeki hurşîd-i âlem tâbı gör

Katreye **kendiye teslim eyleyen deryâya** bak”

Hayâlî (G.250.5)

“Ve ger seng-i havâdisden şikest olduysa bir lülû

Pür-asdâf-ı le’alidir bu **deryâ ber-karâr olsun**”

Ahmet Paşa (K.46.9)

“Eger seng-i havâdisden şikest olduysa bir lü’lü

Pür-asdâf-ı le’alidir bu **deryâ ber-karâr olsun**”

Ahmet Paşa (Kıt’a /30.2)

“**Meded kılarsa denizler** midâd olup cümle

Kenâre ermeye bu nâme bî-gerâne yazam”

Şeyhî (G.113.3)

“Benem ol katre ki sahrâlara salmışdı sehâb
Erdi gün pertevi **cezb eyledi deryâ** bu gece

Şeyhî (G.148.4)

“Peykânları ile doludur çeşm-i pür-âbum
Ey bahr sağınma senün ancak güherün var”

Fuzûlî (G.85.3)

“Sehâ resminde haddinden **tecâvüz eylemez deryâ**
Kef-i cûduñ taşırgatmaz kerem vaktinde ‘ummânî”

Bâkî (K.5.20)

Deniz, duvarlar ardından sevgilinin sözlerine kulak verir. Sevgilinin inci sözlerini işitmek ister. Kulak vermek insanlar için kullanılan bir deyimdir, dolayısıyla kişileştirme yapılmıştır:

“Sadef gûşın müzeyyen kılmag içün dürr-i lafzından
Kelâmın istimâ’ eyler pes-i dîvârdan **deryâ**”

Bâkî (G.27.16)

4. 31. Denizle İlgili Özel İsimler

Aden denizi hem değerli incisi hem de güzel sahiliyle şiiirlerde yerini alır:

“Jâle kıldı her kenârı sâhil-i **bahr-i ‘Aden**
Lâle hâk-i gülşeni kân-ı Bedahşân eyledi”

Bâkî (K.7.10)

“Za'fdan kurtulup oldu bedenün tâze vü ter
Nite kim **bahr-i Aden**'den çıka dürr-i şehvâr”

Nev'î (K.23.37)

“Sâhil-i **bahr-i ‘Adendür** meger etrâf-ı çemen
Dest-i mihr anuñ içün oldu bu gün gevher-çîn”

Bâkî (K.26.7)

“Merhamet kılmaz isen ey dişleri dürr-i **Aden**
Ha Necâtî ha bir âvâre gözü yaşlı yetim”

Necatî Beg (G.352.5)

“Şeref-i hidmetine yüz süre geldük gûyâ
Cûylar kim olalar tâlib-i **bahr-i ‘ummân**”

Bâkî (K.2.44)

“Çıkup yelkenlüler Rûmî siperden bâdbânlarla
Yine gösterdiler cûş u hurûş-ı **bahr-i ‘ummânî**”

Bâkî (K.14.20)

“Ben ol dürrem ki hurşîd-i kıdemden perveriş buldum
Înâtet mevci salmadan cihâna **bahr-i Ummânî**”

Hayâlî (K.21.15)

“**Bahr-ı Ahzar** ne durur kûlzüm-i cûdunda habâb
Katre-i feyzi nedir ebr-i dür-efşân-ı kerem”

Ahmet Paşa (K.20.7)

“**Kulzüm-i Hindin** batırmağa gümüş zevrakların
Bâd-bân-ı nûr ile donattı fûlk-i zer güneş”

Ahmet Paşa (K.19.4)

Bahr-ı sefîd, aynı zamanda Akdeniz olarak bilinir:

“Yâd eylesem letâfetine tâb’-ı sâfının
Bahr-ı sefîd dîde-i teng-i hâbâb olur”

Şeyh Galib (K.25.22)

Ege Denizi, Bahr-i Rum olarak da bilinir:

“Tâ ki dil verdi sana şûriden oldu **Bahr-i Rum**
Mevcden ebrûların bâğ-ı behişte etti çîn”

Hayâlî (K.23.4)

“**Bahr-i Kulzüm** yaşıma kendiyi nisbet etmesin
Katre-i bârân ne mümkün dem ura deryâ ile”

Hayâlî (G.528.2)

Nil nehri uzunluğu, büyüklüğü bakımından deniz olarak adlandırılır:

“Lâ-cerem bir gün zemîn-i huşk olur **deryâ-yı Nîl**

Menba’ından yagmasa bir nice dem bârân eger”

Bâkî (K.13.8)

“Azm-i **Deryâ-yi Muhît** etti Hayâlî eşkim

Lâcerem pâk olan meşrebini pâke çeker”

Hayâlî (G.102.5)

“**Gencîne-i ummânı** siler ceyb-i cihândan

Nakd-i dü cihân tâlibi ter-destleriz biz”

Hayâlî (G.211.2)

“Görüp yüzümdeki **Bahreyni** çeşm-i lü’lü-bar

Key ıztırâba düşer reşk edip bana deryâ”

Hayâlî (G.10.3)

“Aksa gözden kad-i mevzûnı gamından iki ‘ayn

İki mısra’ döner kaşlarımız zü’l-**bahreyn**”

Bâkî (G.378.1)

Akdeniz bir yandan leventleriyle de ünlü bir denizdir:

“Etdi sefid dîde-i 'uşşakı bahr-ı eşk

Ol kış levendi şûh meger **Akdeniz**lidir”

Nedîm (G.14.6)

Bahr-i Sefîd Akdeniz, Yem’i Sîyâh ise Karadeniz olarak beyitlerde geçer:

“**Bahr-i Sefîd**’e geldi güm oldu **Yem’i Sîyâh**

Afv-i Hudâ’ya nisbetile böyledür günâh”

Nâbî (G.43.1)

4. 32. Mevc

Mevc dalga demektir. Gönül öylesine bir deryâdır ki, aşktan her an dalgalanmaktadır. Deniz genellikle hareketli bir doğa unsurudur, hareketi ise dalgalaradır. Dalga-deniz ilişkisi dîvân edebiyatında değişik yönlerden ele alınmıştır.

Şiir denizinde satırlar dalgaya benzetilir. Dalgalar nasıl birbiri ardınca oluşuyorsa, satırlar da birbiri ardınca sıralanır.

Sevgili aşkıdan ah çekmektedir. Öyle ki, ahı gönlünün dalgalandıracak kadar kuvvetlidir:

“Gönlün ahumdan terahhum sûretin gösterdi lîk
Mevcden su nakşına çok etmek olmaz i’timâd”

Fuzûlî (G.184.3)

“Ya ol selsebîl-i safâ destgâh
 Ki her **mevci** bir târ-ı nûr-ı nigâh”

Nedîm (Mesnevî /1.41)

“Üstühandan **mev**eler olmazdı pehlûm üzre nakş
 Bu dil-i pür-sûr-u pür şevk olmasa deryâ-yi aşk”

Hayâlî (G.259.2)

“Letâfetde ruhâmı sîm-i hâmı itdi bî-ragbet
 Mücellâ mermeri **mevcin** görenler sandılar hârâ”

Bâkî (K.27.10)

Mevcin bir diğer anlamı ıstırap olarak bilinir. Aşkî yaşarken aynı zamanda ıstırap çeken şair öylesine gözyaşı akıtır ki, akan gözyaşları deryâ olur:

“Perde-i çeşmümde nakş-i cevher-i tîğün senün
Mevce benzer kim duta tahrîk ile deryâ yüzün”

Fuzûlî (G.218.4)

İyiliklerin yazıldığı kitabın sayfaları deniz, bu sayfanın satırları denizin dalgası olarak hayâl edilir:

“Nusha-i eltâfını tahrîr için dest-i sabâ
Safha-i deryâya çekmiş **mev**clerden mıstarı”

Nâbî (K.4.39)

“Leşger-i eşk-i firâvân ile ceng itmek için
Gönderür **mev**clerin lücce-i ‘ummân saf saf

Bâkî (G.229.3)

“Ey kabr nite gizledin ol bahr-ı cûdu kim
Mevciyle dolmuş idi zemin ü zamân dahi”

Ahmet Paşa (K.29/2.7)

“Şâne-i bâd-ı sâbâ’yı zülf-i **mevc** üzre görüb
Turasın açmış leb-i deryâ’da mânend-i perî”

Nâbî (K.4.13)

Deniz- dalga ilişkisinde de tasavvufun etkisi söz konusudur. Dalga, denizin ayrılmaz bir parçası, yaratıcının bir zerresidir:

“Bahr-i hüsnün **mevc**inin bir katrasıdır âfitâb
Yâ Rab ol hüsnün senâsın ben nice ihşa kılam”

Ahmet Paşa (G.218.8)

“Üstühandan **mev**cler olmazdı pehlûm üzre nakş
Bu dil-i pür-sûr-u pür şevk olmasa deryâ-yi aşk”

Hayâlî (G.259.2)

“Gavta-engîz-i saf-ı seyl olup bâd-ı sabâ
Anberin **mevc** ile doldu yine deryâ-yı çemen”

Nedîm (G.114.2)

“Çemen pür-**mevc** bir **deryâ** sadeğ gül
İçinde lü’lû-yı şehvâr jâle”

Bâkî (G.456.5)

“Kurutmasa yaşım seylin firâkı odunun hayli
Felek evcine ilterdim gözümde **mevc-i deryâ**yı”

Şeyhî (G.199.2)

“Pul-i **mevc-i deryâ**da çün aks-i mâh

Nukûşunda manâlar eyler şinâh

Şeyh Galib (Mesnevî / 1.11)

“Eyleyüp dünyâyı cuş-ı lücce-i envâra gark

Arz olurdu **mevce-i deryâ**-yı nûrun 'anberi”

Nedîm (G.5.30)

“Kenâr-ı **mevce-i deryâ**da el-hak şekl-i matbû'u

Müşâbih tal'at-ı hûbâna taraf-ı zülf ü pür-hamde

Nedîm (Kıt'a / 38.12)

Dalga, mevc aynı zamanda ıstırap ma'nâsındır. Âşığın dertten zayıf düşen vücudu, bir çöp misali dalga üstünde sürüklenip durmaktadır:

“**Eşk mevc**i gezdürür her dem ten-i hâşâkümü

Mümkün olmaz eşk tahrîkiyle teskînüm menüm”

Fuzûlî (G.203.4)

Dalga kıvrım kıvrımdır, şekil itibariyle de şairlere sevgilinin çatılmış kaşını anımsatır. Çatık kaş, yüzde dalgaya benzer kıvrımlar oluşturur:

“**Mevc-i eşk**üm görüp ebrûya salar çîn ne ‘aceb

Ki suvarmak çıkarur ol kılıcun cevherini”

Fuzûlî (G.274.3)

“Kara zülfünün ağına tutuldum **mevc-i aşk**ından

Ne müşkil hâl olur düşmek denizden kâfiristâna”

Ahmet Paşa (G.264.5)

“Dâg-ı siyâh-ı sinemüz örtile **mevc-i eşk** ile

Bir gün ola ki Bâkıyâ görmeye kimse karamuz”

Bâkî (G.202.5)

Âşıkların gözyaşları tıpkı Mecnûn'un ki gibi deryâları, sahrâları kaplayacak miktarda çoktur:

“Olma ey sahrâ-nişin gâfil degül her su serâb

Mevc-i eşk-i germ-i Mecnûn'dur dutan sahrâ yüzün”

Fuzûlî (G.218.4)

Gönül, sevgilinin saçlarına bağlanıp, güzelliğin dalgasına düşmüştür:

“Bağlanıp zülfüne diller düştü **hüsnün mevcine**

K'edeler zincir ü zevrakla deniz yüzünde pül”

Ahmet Paşa (G.182.4)

“Bütün müstegrak-ı deryâ-yı ihsân etdi ol ceysi

Bu alay ile harf-endâz olurlar **mevc-i ummanâ**”

Şeyh Galib (Târih / 20.6)

“Akar sular gibi giryân olur zerhall-i etrâfi

Eger mevc-i güherden benzedürsem **mevc-i ummanâ**”

Şeyh Galib (Târih / 33. 7)

“Bu kâsr-ı pâke cennet dahı arz-i iştiyâk eyler

Sutûr-ı mevc ile tâ Havz-ı Kevserden gelir nâme”

Şeyh Galib (Târih /24.14)

“N 'ola tab'-ı Nedîmi feyz-i ilhâm eylese cûşân

Dür-i nazm-ı terin **mevvâc** olan deryâlarındandır”

Nedîm (G.43.10)

“İstemez ferş-i münakkaş hâne-i deryâ-dilân

Eşk-i **mevc- â -mevc** besdir bu riyâ lâzım degil

Şeyh Galib (G.193.6)

“**Mevc mevc** olsa n'ola lücce gibi nûr-ı surûr

Bezme ikbâl ile ol mihr-i dirahşan geldi”

Nedîm (K.34.2)

Deniz, durgun gibi görünen su küttlesidir. Dalgalar vurunca hareketlenen deniz, bu yönüyle edebiyatta yer alır. Denizin hareketlenmesine sebep olansa rüzgârdır. Rüzgâr, hareketlenince denizin tehlikeli olmasına neden olur:

“Dildür ol bahr-i hakikatden vücûdun mülkine
Şol derûnuñ ‘âleminde **mevc uran** deryâya bak”

Bâkî (G.239.2)

“Bahr-i ruhında **mevc urur** sünbül-i zülf-i tâb-nâk
Her girihinde bin gönül beste vü teşne vü helâk”

Nev’î (G.238.1)

“İzârın âbı ne sudur ki hüsn **mevcin urur**
Letâfetinden eder hattına sirâyet-i lutf”

Ahmet Paşa (G.142.6)

“Deryâ-yı ahdar oldu çemen **mevc urup** yatur
Rûy-ı zemîni fasl-ı bahâr itdi yem yeşil”

Bâkî (G.287.3)

Dalgaların vurması, denizin dalgalı olması coşkunun bir göstergesidir. Dalgaların coşkunuğu, bir an evvel okyanusa (mutlak yaratıcıya) kavuşmak içindir:

“Dem-be-dem tahrîk-i tîğinden bulur başlar safâ
Öyle kim su **mevc urup** zâhir kılur her dem habâb”

Fuzûlî (G.26.2)

“Mahabbet bahridür âhum yilinden **mevc urur** yaşum
Melâmet fülkidür ser aña lengerdür iki kaşum”

Bâkî (G.322.1)

“**Mevc urur** bâd-ı seherden sebze-i ter mi ‘aceb
Yâ bisât-ı bezm-i ‘ayş olmuş yeşil hârâ mıdur”

Bâkî (G.123.3)

“**Mevc urur** âyîn-i Mevlânâdan zevk-i iştiyâk
Bâng-i ney Gâlib o bezmin na’ra-i Yâ Hûsudur

Şeyh Galib (G.52.7)

“**Mevc urur** bahr-i hüsun fitne koparır hat u hâl
Bu deniz yüzlerinin kimse levendin yenemez”

Necatî Beg (G.212.3)

“**Mevc urup** bahr-i ruhun yir yir girihler bağladı
Zevrak-ı hüsnî sakın girdaba saldı rüzgâr”

Nev’î (G.148.3)

“Ta kemergâhında gördüm **mevc ururdu** mutribin
Şöyle taşmış nağme-i ter kâse-i tanbûrdan”

Nedîm (G.107.3)

“Her taraf pür-hûn eliflerdür çekilmiş göğsüme
Yâ hevâdan **mevc urur** bağrumdaki deryâ-yi hûn”

Fuzûlî (G.213.2)

“**Mevc urur** nûr-i nîgeh-mânend ol âb-ı latîf
Kim beyâz-ı dîdeden kılmış ruhâmın hûr-ı în”

Şeyh Galib (Târih /36.6)

4. 33. Mevc İle İlgili Tamlamalar

“Matâf-ı evliyâdır kible-i **mevc-i sürûşândır**
Bulur etdikçe rif’at sâkinân-ı âlem-i bâlâ”

Şeyh Galib (Târih / 1.5)

Dalgaların Kur’an’ın temel direği olan besmeleye benzetildiği olmuştur. Şairlere göre besmele parça parça incelendiğinde, her parçasının bir inci çıkaracak kadar değerli olduğu görülür:

“Memzûc edip zülâle-i mehtâbı selsebîl
Gösterdi **mevc-i kadim** kâkum-ı sincâbî selsebîl”

Şeyh Galib (K.21.1)

“Umarım cürmümü gark etmeğe rahmet suyuna
Mevc-i ihsânın ile cûş ede ummân-ı kerem”

Ahmet Paşa (K.20.28)

Gehîce dâma düşer gâh şeşt-i mâhîye
Safâ-yı **mevc-i sabâh**dan akup gelen nahcîr”

Şeyh Galib (K.32.15)

“Deryâya düşse katresi bârân- cûdunun
Mevc-i miyân güher ola seng-i kenâr lâ’l”

Ahmet Paşa (K.12.43)

“Taştı yaşım deniz gibi sâhili vü kenârı yok
Mevc-i gam-ı zamânenen fûlk-i dilin karârı yok”

Ahmet Paşa (G.145.1)

“Uyup **mevc-i nesîme** cûyı mehtâb
Çemende oldu pür-çûş âlem-i âb”

Şeyh Galib (Mesnev’î / 10.3)

“Olur mu muztarib deryâ-dilan **mevc-i havâdisle**
Zarar gelmez ruh-ı deryâya sîlî-i şînâverden”

Nedîm (G.95.4)

“Eyledim âyinemi deryâ-yı nûr
Mevc-i safâ sanki saf-ı mâhtâb”

Şeyh Galib (G.14.13)

“Habâb-ı **mevc-i nezâket**dir anda ol hâlet
Demek ki şişe-i tebhâle kûşe-i lebdîr”

Şeyh Galib (G.90.5)

Klâsik şiirde âşık sevgiliye kavuşmayı öylesine arzular ki, arzuları deniz, arzu dalgası olur:

“Ey gurre-i mülâyemet-i **mevc-i arzû**
Tünd olma böyle bir gün esirmez mi rûzgâr”

Şeyh Galib (G.105.2)

“Keştî-i Nûh’ı n’ider bahr-i fenaya gark olan
Mâhî-i deryâ ider mi **mevc-i tûfân**dan hazer”

Nev’î (K.12.60)

“Bana çün âşüftelik ergürdü devr-i rûzigâr
 Bahr-i gamsın eyledin **mevc-i hilâli** âşikâr
 Fülk-i cismim eyledin ol mevc birle bîkarar
 Neyledin ey çarh-ı hûnî neyledin kan eyledin”

Hayâlî (Murabba / 2)

“Bağlanıp zülfüne diller düştü **hüsnün mevcine**
 K’edeler zincir ü zevrakla deniz yüzünde pül”

Ahmet Paşa (G.182.4)

“Cûş-ı Tûfân-ı cünûnundan edip rem- ı gerde
Mevc-i âhûya gehi silsile-i cünbân idi Kays”

Şeyh Galib (G.131.5)

“Kubbesi eyler ferâz-ı çarha 'arz-i irtifâ'
Mevc-i âbı âb-ı hayvâna satar çîn ü 'itâb”

Nedîm (Kıt’a / 29.18)

“Sâkî revân et âteşi kâfur-pâreden
 Birkaç kadeh pür eyle o **mevc-i şerâ**reden”

Şeyh Galib (Müseddes /8.41)

“Böyle ser mestâne vaz’ım mûcib-i hayret değil
 İntisâbım var nigâh-ı yâre bî-illet delil
 Beste-i zincir-i **mevc-i bâde**yim hâcet değil”

Şeyh Galib (Tahmîs /13.18)

“Dilim endişe-i medhinle bir deryâ-yı pür-gevher
 Ana tîg-ı zebânım sanki bir **mevc-i mücevher**dir”

Nef’î (K.20.35)

“Dün subh yetürdüm felege **mevc-i sirişküm**
 Gark etdi felek üzre olan encümi gird-âb”

Fuzûlî (G.24.5)

“İrmese bir dem eger **mevc-i sirişküm** her yaña
 Şu’le-i âhum zemîn ü âsmânı hark ide”

Bâkî (G.461.4)

“Deryâ-yı keffî **mevc-i ‘atâ** urdı şöyle kim
Yek-bâr sîm-i nâb ile zeyn oldu her kenâr”

Bâkî (K.9.5)

“Eli ihsân u ‘**atâ mevcin** urur deryâdur
Ne ‘aceb ger ola gark-ı zer ü zîver hâtem”

Bâkî (K.19.19)

“Çok keştî-i ‘isyânı çeker sâhil-i ‘afve
Bahr-i kerem’ün **mevc-i ‘atâsın** ne bilürsin”

Nâbî (G.36.4)

“Rûzigâr etti **belâ mevcini** çeşmimde ayan
Acılıklar çeker ol kimse ki deryâ-dil olur”

Hayâlî (G.48.2)

“Cûş-ı tûfân-ı bahârânı edip fevcâfevc
Mevc-i bahr-ı çemeni eyledi ber-kef sünbül”

Şeyh Galib (G.196.7)

“Eder îcâd-ı harf u savt **mevce-i hande-i gülden**
Anı zîr-i lebinde ‘aşîka düşnâm içün saklar”

Nedîm (G.19.7)

“Ya necât ehline oldun keştî-i Nûhun-Nebî
Sürmege ya çarhı **mevc-i kuzlüm-i Yezdân** mısın”

Hayâlî (K.20.2)

“Belâ **mevc-âver-i** girdâb-ı hayret nâhudâ nâ-bûd
Adem sâhillерinin tutdu diriîlâ bang-ı nâ-mevcûd”

Şeyh Galib (Tercî-i Bend / 8.7)

“**Mevc-i deryâ-yı kazâ** vü bâd-bân-ı kahr ile
Bir nefeste oldu ecrâm-ı sefâyîn der-kenâr”

Nev’î (M.1.26)

Saçın bükümлерinin denizin dalgasına benzetildiği olur:

“Keştî-i şâne olub gark-ı yem-i zülf-i siyâh
Dolanur **mevce-i yem** gibi şikeden şikene”

Nâbî (G.46. 4)

“Bü'l- kâşâne-i nûrum ki tâb-i âftâb

Mevce-i deryâ-fürûğ-ı tâbıdır dîvârımın”

Nedîm (G.69.4)

4. 34. Emvâc

Hız. Muhammed İslâm dininin temsilcisi ve bu dine göre tüm peygamberlerin en büyüğüdür. Şairler tasavvufane bir anlayışla Muhammed’i denize, diğer peygamberleri de dalgalara benzetirler. Diğerleri gelip geçiciyken İslâm sonsuza dek yaşayacaktır:

“Müntehâ şer’üne eydân-ı temâmî-i rûsûl

Bahr-sen sâ’ir-i erbâb-ı risâlet **emvâc**”

Fuzûlî (G.47.2)

“Bahr-i eş’âr yiter urdı sûtûr **emvâc**ın

Demidür k’ide du’â dürlerini zîb-i kenâr”

Bâkî (K.18.52)

“Âşinâ-yı bahr-ı tevhlîd olmak istersen eger

Kesret-i **emvâc**a hayrân olma âb oldur ki ol”

Şeyh Galib (G.195.2)

“Olanlar lücce-i bahr-i muhlîd **emvac**ına nâzir

Gözüm yaşına nisbet bir kuru efsânedir derler”

Hayâlî (G.186.3)

“Ne deryâ kim nesîm-i himmetiyle cuş eder âbı

Güher-efşân olur **emvâc**ı fark-ı Ferkadân üzre”

Nef’î (K.6.23)

Dalgalar, denizde peş peşe gelmeleriyle dikkat çekerler. Şairlerin bu durumu denizin zamandan olan şikayeti olarak algıladıkları olmuştur:

“Biri bin kenâra gelmede **emvâc** ider pâ-mâl
Meger Nâbî şikâyetdür sabâdan matlab-ı deryâ”

Nâbî (G.38.7)

“Nesîm oldenli nâzik tarh eder âb üzre **emvâc**
Ki levh-i sîme üstâd edemez öyle kalem-kârî”

Nef’î (K.49.7)

“Ey Ayîne-i leb-be-lebi Lücce-i Zât’un
V’ey mazhar-ı ser-tâ-seri **emvâc-ı Sıfât**’un”

Nâbî (G.18.1)

“Ger olsa ihtisâb-ı adli mâni' seyr-i gülzâra
Sabâ zencîr-i **emvâc** ile bende eylerdi enhârî”

Nef’î (K.49.25)

“Üstühân-ı sineden **emvâc** peydâ ettiler
Her rıyâzet ehli bir derya-yi pür-cûş oldular”

Hayâlî (G.49.2)

Dalgalar, ard arda gelen asker ordusu gibi düşünülür:

“Gelmiş hevâ-yı ‘ışk ile cûş u hurûşa kim
Emvâcından sipâh çeker yem yem üstüne”

Nâbî (G.45.6)

“Bahr **emvacı** gibi uyma havaya her nefes
Zevrak-ı bi revnak-ı dünyaya yani lenger ol”

Hayâlî (G.306.2)

Tasavvufta yaratılmış olan her şey, yaratıcının bir parçası olarak görülür. Şairler bu tasavvuf düşüncesini şiirlerine de yansıtıp deniz imgesi için de düşünürler. Sözelimi, dalga denizin bir parçası, görünüşüdür ve ondan ayrı düşünülemez:

“Zihî zâtun nihân ü ol nihandan mâ-sivâ peyda
Bihâr-ı sun’una **emvâc** peydâ ka’r nâ-peydâ”

Fuzûlî (G.4.1)

“Arak mevc ursa gâhî şiddet-i sur'atle cisminde
Döner ol demde bir **mevvâc** u rengîn al hârâyâ”

Nef'î (K.19.6)

“Kenâr-ı bahr-i nazma yine dürler dizmiş ey Bâkî
Sütûr-ı defter-i şî'rûñ meger **emvâc-ı deryâdur**”

Bâkî (G.52.60)

“Keştîde bâdbân u su içre sadef degül
Emvâc-ı bahr-i eşküme deryâ kulak çeker”

Bâkî (G.153.6)

“Rahm eyle âb-ı dîde-i gevher-nisâre gel
Emvâc-ı bahr-i eşkümi seyr it kenâre gel”

Bâkî (G.303.1)

“Ne havz ammâ ki bir **deryâ-yı emvâc-ı letâfetdir**
Eder deryûze feyz-i ebr-i nisân-ı güher-bahşâ”

Şeyh Galib (Târih / 35. 5)

“Ol feyz ile bir bahr-ı revândır ki hayâlim
Emvâci güher yerine seyyâre-feşândır”

Nef'î (K.10.47)

“Ko **emvâc-ı belâ** gelsün nasîbin rüzgâr alsun
Derûnuñ derdini keşf itme sen deryâ-yı ‘ummân ol”

Bâkî (K.11.4)

4. 35. Bâdbân (Yelken)

Eğer beddualar yelken olmazsa vücut gemisi gözyaşı denizinde gark olur:

“Deryâ-misâl ‘askerüñ içre ‘alemlerüñ
Feth ü zafer sefînesine açdı **bâdbân**”

Bâkî (K.1.24)

“Terk ede yüz sürmegi ruy-ı zemine afitâb
Çehre-i zerdim benim dâr olmaya ol **bâdban**”

Hayâlî (G.376.2)

“İşkda demler düşer rîûh zevrak u nüh **bâbdan**

Bir gedânun gark olur deryâ-yı istiğnasına”

Nev’î (G.462.4)

“Kara yaklaştı şeb irdi diyü keştî-i hilâl

Bâdbân açmış ider sür’at ile ‘azm-i kenâr”

Bâkî (K.25.10)

“Ecrâm-ı sefâyîn” alarak vasıflandırılan insan varlığı, bir nefesde “bâd- bân-ı kahr” ve kazâ denizinin dalgası ile yok olur” (Sefercioğlu, 2001: 31).

“Mevc-i deryâ-yı kazâ vü **bâd-bân-ı** kahr ile

Bir nefeste oldu ecrâm-ı sefâyîn der-kenâr”

Nev’î (M.I.26)

“Keştîde **bâdbân** u su içre sadeğ degül

Emvâc-ı bahr-i eşküme deryâ kulak çeker”

Bâkî (G.153.6)

“Olurdu rehguzâr-ı bâdâ bir sedd rûy-ı deryâda

Çekilse peyker-i kûh-ı vakârı **bâdbân** üzre”

Nef’î (K.6.34)

“Kulzüm-i Hindin batırmağa gümüş zevrakların

Bâd-bân-ı nûr ile donattı fûlk-i zer güneş”

Ahmet Paşa (K.19.4)

“Gemi gibi denizde ser-gerdân

Yürürem **bâd-bândan** ayrıldım”

Ahmet Paşa (G.198.5)

“Mevc-i deyâ-yı kazâ vü **bâdbân-ı** kahr ile

Bir nefesde oldu ecrâm-ı sefâyîn der-kenâr”

Nev’î (M.1.26)

“Bâd-ı murâd ile doludur iki **bâd-bân**

Oldu meger sefine-i feth ü zafer nişân”

Necatî Beg (K.21.10)

“Yelken denizlerde dolaşır, fakat eteği ıslanmaz. Çünkü geminin üstündedir. Aşk, insanı fena şeylerden daimâ korur. Yelken hava ile doludur. Heva aşk ma’nâsına geldiği için yelkendeki hava da aşktır” (Tarlan, 2009: 676).

“Çıkup **yelken**lüler Rûmî siperden **bâdbân**larla
Yine gösterdiler cûş u hurûş-ı bahr-i ‘ummânı”

Bâkî (K.14.20)

Kayık, deniz üzerinde sûratle ilerler. Bu durum, martıların yelkenden ürkerek kanat açıp uçmalarına benzetilir:

“Olmış üstinde kayık vakf-ı şitâb
Bâdbândan kanat açmış mürğ-âb”

Nâbî (G.34.6)

“Bahrler seyr eylesen mutlak ter olmaz dâmenün
Ger hevâ-yı ışk ile memlû isen **yelken** kimi”

Fuzûlî (G.276.10)

“Bahr-i cûdunda atâ zevrakını **yelken** urup
Bâd-ı lûtfunla bu gün gezdirir uş anı kerem”

Ahmet Paşa (K.27.19)

“Bîgâne âşinâ yine ummâna dalmada
Erbâb-ı aşk aklına **yelken** degil midir”

Şeyh Galib (Tahmîs /16.15)

“Bu kulzüm-i aşkın eyleyemezdi aklı ihâta mevcelerin
Sîkender açaydı keşî-i câm üstüne yelken âyîneden”

Şeyh Galib (G.250.5)

“Tâk-ı gerdûnuna vâlâ-yı şafak-puşide
Zevrak-ı haşmetine atlas-ı gerdun **yelken**”

Nedîm (K.2.27)

“İşret sefinesine bahâr açdı **yelkeni**
Câmı yürütdi bâd-ı seher lâle-zârda”

Nev’î (G.455.2)

Gemilerin yelkenleri renkli oluşlarıyla, çiçek bahçesindeki çiçekleri andırır:

“Yaprakdan esdi bâb-ı seher lâle-zârda

Kodı aşâğa **yelkenini** berg-i yâsemîn”

Nev’î (G.371.3)

Yelken, sevgilinin üzerine giydiği kırmızı renkte bir elbise olarak hayal edilir:

“Zevrak-ı bahr-i lutf olur kaşı

Geyse ol mâh kırmızı **yelken**”

Nev’î (G.345.3)

4. 36. Zevrak

Zevrak, sözlük anlamı itibariyle kayak, sandal gibi anlamlarda kullanılır. Gözün aşk denizinde yüzen bir kayak hayâli en sık rastlanan hayâllerdendir.

“Seyr eyle kârın âlem-i âb içre Gâlibin

Zevrak alır sefine-i şîr ü gazel verir”

Şeyh Galib (G.84.7)

“Bahr-i cûdunda atâ **zevrakını** yelken urup

Bâd-ı lûtfunla bu gün gezdirir uş anı kerem”

Ahmet Paşa (K.27.19)

“Bağlanıp zülfüne diller düştü hüsnün mevcine

K’edeler zincir ü **zevrakla** deniz yüzünde pül”

Ahmet Paşa (G.182.4)

“Havzın safâsını edemem hiç sana beyân

Düşdük bugün o şûh ile **zevrakda** yan-be-yan”

Nedîm (K.24.17)

“Binersen **zevrâka** deryâda cûş etsin dür ü gevher

Süvâr olursan esbe deşt ü sahrâ lâlezâr olsun”

Nedîm (K.37.5)

“Akıntı sanma tevîk eyleyen **zevrak**ları bunda
Kalırlar bir zaman hüsnün görenler vâlih ü şeydâ”

Nedîm (K.43.5)

Klâsik şiirde âşığın vücûdu sevgiliye ulaşmak arzusuyla aşk denizinde
gezinen bir kayık olur:

“**Vücûdu zevrakın** eyler adûnun her nefes nâyâb
Duhân-ı âhuma dersem nola deryâ-yi zulmânî”

Hayâlî (K.21.17)

“Sâkıyâ **zevrakı** sür bâd-ı bahâr esdi yine
Sebzezâr oldu yem-i ahdar u lenger sünbül”

Bâkî (K.24.14)

“Seyl-âb gibi saldı belâ leşkeri akın
Tîr-i kazâyâ oldu ber-â-ber ırak yakın
Seng-i fenâyâ çaldı hevâ sabr **zevrakın**”

Bâkî (G.6/7.3)

“Âşıkun düşmeni çok bahre dönüpdür yaşı
İki **zevrak**dur iki dîdesi deryâ gözedür”

Bâkî (G.67.6)

“Raht u bahtın **zevrakuñ** hışm âteşine yakmaga
Vardılar gammâzlar şâh-ı cihâna çakdılar”

Bâkî (G.117.3)

“Bûs u kenârün özler ‘aşkuñ gamında diller
Zevrakları bu bahruñ hep ol kenâre düşmüş”

Bâkî (G.216.3)

“Çıkarsun lücce-i gamdan kenâre keştî-i bâde
Necât ümmîdin eylerseñ bir iki çek bu **zevrak**dan”

Bâkî (G.366.3)

“Kenâr-ı ‘ayş u safâyâ geçilse tolmuş ile
Yine pür olsa mey-i hoş-güvâr **zevrak**da”

Bâkî (G.444.2)

Gam denizinde şarap kayığı (şişesi) vardır ki, bunun gemicisi de sâki olarak hayâl edilir:

“Kullanur **zevrak**-ı meyi sâkî
Çekdürür rûzgâre katlanmaz”

Bâkî (G.200.4)

Şarap kayığı, şairleri, gamdan kurtaran sığındıkları bir hayâl imgesidir. Şairler için son derece önemli olduğunu benzetmelerden anlaşılmaktadır. Örneğin zevrak-ı mey (şarap kayığı) tufan gününde kurtarma görevi olan Nuh’un gemisi kadar değerlidir:

“Hücûm-ı gamda mana anı etdi **zevrak-ı mey**
Kim etmedi anı tûfân olanda keştî-i Nûh”

Fuzûlî (G.55.3)

“Geçmege bahr-i gamdan ey sâkî
Zevrak-ı mey gibi sefine gerek”

Bâkî (G.282.2)

“Sade-i reng-i **zevrak-ı mey**dir
Görünür anda cümle nakş-ı murâd”

Şeyh Galib (K.24.12)

“Sürün şu miskale-i **zeyrak-ı mey**-i nâbı
Ola ki kalmaya mir’ât-i dilde jeng-i melal”

Nev’î (G.286.4)

Şarap ve deniz anlayışının ilişkilendirildiği beyitler sıkça kullanılır. İlgi, aşk şarabı içip aşk denizinde gark olma konusundadır.

Şarap yandırıcı su olarak su ve ateşin sentezi gibi düşünülür. Şarap ve deniz anlayışlarının ilişkilendirilmesinden hareketle aşk şarabı içerek aşk deryasına gark olmanın ifadesi deniz ve ışık anlayışlarının sentezi olan “nur u sefa içinde gark olma” gibi ifadeler ilahî visal konusundaki düşüncelerden kaynaklanmaktadır. (Şihyeva, 2008: 238)

“**Şarâb-ı la’l**-fâm u zevrâk-ı zerrîni terk itdüm
Ben ol keştî ile ol âb-ı âteşnâkden geçdüm”

Bâkî (G.316.2)

“**Şarâbı zevrak** ile içmenüñ zamânı degül
Efendi keştîyi kâğıdda suyu bardakda”

Bâkî (G.44.3)

“Âb-ı neşat ile dolanır **zevrak-ı kadeh**
Bâd-ı murâd ile yürür ey meh gemi ferah”

Necatî Beg (G.43.6)

Şairlerin kalplerini kırılmış zemzem şişesine benzettikleri de olur. Zevrâk bu durumda kadeh, camdan kalp benzetmelerinde kullanılır:

“Yine **zevrâk-ı derûnum** kırılıp kenâre düşdü
Dayanır mı şişedir bu reh-i seng-sâre düşdü”

Şeyh Gâlib (G.311.1)

Altından yapılmış kayık (zevrak-ı zerrin) kullanımına sıkça rastlanır:

“Şekl-i hilâl **zevrak-ı zerrîn**-i âsumân
Deryâ-yı nîlgûn gibi pür- lü'lü-yi hôşâb”

Şeyhî (K.12.5)

“Hem-vâre tâ ki **zevrak-ı zerrîn**-i mâh-ı nev
Deryâ-yı nîl-gûn-ı felekden ‘ubûr ide”

Bâkî (G.420.8)

“Elinde **zevrak-ı zerrîn**i gördü dedi felek
La kad raeytü hilâlen yedûru fevka hilâl”

Ahmet Paşa (K.22.44)

“Dest-i sîmîninde sâkinin kadeh gören dedi
Zevrak-ı zerrînle zeyn olmuş kerem ummânıdır”

Ahmet Paşa (G.89.8)

Aşkın deryâya benzetilmesi, aşka düşmüş gönlün bu deryâ üzerinde bir kayık veya gemi olarak düşünülmesine sebep olur. Dil zevrakı kullanımı yaygındır:

“Rüzgâr el virmeyüp itmezsen ol servi kinâr
Nev'iyâ **dil zevrakın** deryâ-yı istignâya sal”

Nev'î (G.295.5)

“Nice devr eyleye **dil zevrakı** hüsnü denizin
Ki izârındaki zincir-i dü-tadan geçmez”

Ahmet Paşa (G.110.4)

“Rûzgâruñ sitemin gör düşürüp gîsûña
Yine **dil zevrakını** saldı Firengistâne”

Bâkî (G.410.3)

Gönül gemi ile eşleşip, denizde gark olarak hakikate ulaşıyor:

“Gark oldu bahr-ı mihnete **dil zevrakı** meded
Ey Hızır-ı pey-huceste yetiş dil-rübâlîğ et”

Necatî Beg (G.31.6)

Belâ girdâbına düşmemelidir. Zira âşık, gönül kayığını aşk denizine saldığından başına ne geleceği bilinmez:

“Allâh oñara düşmeye gird-âb-ı belâyâ
‘Aşkunda **gönül zevrakı** ‘ummâne salındı”

Bâkî (G.510.6)

“Gönül kayığı gözyaşı denizinde rahat ve sükûn içindedir. Ey ay, sakın dalgalanmak onu rahatsız etmesin. Ay Sevgilidir. Med ve cezir denizi dalgalandırır. Med ve ceziri vücuda getiren ayın câzibesidir” (Tarlan, 2009: 189).

“Bırakdum **zevrak-ı dil** eşk bahrına sakın ey mâh
Temevvüc vermesün teşvîş ana kim anda sâkindür”

Fuzûlî (G.6.2)

“Mübtelâ oldu gönül câm-ı şarâb-ı nâba
Âh kim **zevrak-ı dil** düşdi yine gird-âba”

Bâkî (G.436.1)

“**Dil zevrakını** lücce-i gamdan hevâ-yı ‘aşk
Elbette bir kenâra atar rûzgârdur”

Bâkî (G.152.6)

Gönül kayığı bir balık gibi girdâba girer, aşk denizinde gark olur:

“Kaşların çâh-ı zekandan rismân-ı zülf ile
Çekti **gönlüm zevrakın** mâhi gibi gird-âbdan”

Necatî Beg (G.383.3)

Aşk denizinde ilerleyen gönül kayığını sevgilinin zülfü kendine çeker:

“Bahr-ı aşkında çekip almağa **gönlüm zevrakın**
Dest-i cevrinle ham-ı zülfünü çengâl eyledin”

Ahmet Paşa (G.148.2)

Âşık sevgilisinden ayrıldığında çok gözyaşı döker. Dökülen gözyaşlarının girdâb oluşturması mümkündür. Bir beyitte kayık-girdâb ilişkisi üzerinde durulmuştur:

“**Zevrak-âsâ** gam-ı ‘aşkuñla yaşum gird-âbı
Gark idüpdür sanemâ çeşm-i teri döne döne”

Bâkî (G.464.4)

Yukarıdaki beyit için şöyle bir açıklama vardır:

Aşıklar sevgilinin ayrılığında seller gibi kanlı gözyaşları dökerler. Bu seller git gide akarsular haline gelir, denizleri meydana getirir. Beyitte mübalağa ile böyle birgözyaşı denizi ve bu denizde bir girdap düşünülmüş. Ağlayan, yaşlı göz de kayığa teşbih edilmiş. Kayık girdaba girince dönerek batır. Aslında gözün girdaba batması, ağlamaktan zayıflayıp çukura batmasıdır. Ayrıca gözyaşlarının çokluğundan göz, su içinde görünmez olmuş, batmış. (İpekten, 2008:138)

Dudağın kayık olarak hayâl edildiği olur:

“Bahr-i sîm-âb yaşum **zevrak-ı la’lîn** çeşmüm
Gel deniz yüzlerin ol zevrak ile seyr eyle”

Bâkî (G.433.2)

Gözün kayığa benzetilmesi gözyaşı selinde olmasındandır:

“Hızr-ı hatın erişmese kanlı yaşım ey dost
Kıldadı **gözüm zevrakını** garka-i deryâ”

Ahmet Paşa (G.11.78)

“Bahr-ı ekşimde **gözüm zevrakı** bulmazdı necât
Yetişip Hızır-ı hatın eylemese yârlığı”

Ahmet Paşa (K.28.4)

“İyd-i hüsnünde neler cem’etti ekşim sâ’ili
Tan mı **çeşmim zevrakı**yla eylese seyrân-ı ıyd”

Ahmet Paşa (K.15.29)

Kayığın altının yanı sıra, gümüş olarak düşünüldüğü de olur:
“Deryâ-yi lâ’le **zevrak-ı zer** sal bu demde kim
Gevher saçar havâ bitirir hâk-sâr lâ’l”

Ahmet Paşa (K.12.10)

“Kulzüm-i Hindin batırmağa **gümüş zevrakların**
Bâd-bân-ı nûr ile donattı fûlk-i zer güneş”

Ahmet Paşa (K.19.4)

Sevgili hayâl kayığını aşığın gözüne sürer:
“Göz ü gönlümden nice çıksın **hayâlin zevrakı**
Çünkü olmuştur ana deryâ gönül gird-âb göz”

Ahmet Paşa (G.123.5)

Kayığın biraz küçüğü bile şiirlerde geçer:
“Cedvel-i Sîm içre âdem binse bir **zevrâkçeye**
İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına”

Nedîm (K.21.12)

Kaşın, kadeh ve sandal olarak düşünülmesi, şekil itibariyle bu nesnelere benzemesindendir. Güzelliğin deniz olarak tasavvuru da kaşın sandala benzetilmesinde önemli bir etkendir:

“**Zevrak-ı bahr-i lutf** olur kaşı
Geyse ol mâh kırmızı yelken”

Nev’î (G.345.3)

Şarap kayığı olmadan hasret denizi geçilmediği gibi, şarap kayığı aynı zamanda âşığın aklını başından alır:

“Şundan bir iki çekdirigörsün bize sâkî
Bî-zevrak-ı sahbâ geçilir mi yem-i hasret”

Nedîm (G.12.2)

“Beni gird-âba salup yârâ bu şeb tenhâca
Gitdiler zevrak-ı sahbâ ile 'akl u hûşum”

Nedîm (G.84.3)

“Çekerken zevrak-ı sahbâ-yı tûfan-hîzi ey sakî
Sadâ-yı dil-keş olmaz her çi bâd âbâddan gayri”

Nedîm (G.157.2)

“Zevrak-ı sahbâyı sâkî sundı çün nûş eyledüm
İrdi bir hâlet ki deryâlar gibi cûş eyledüm”

Bâkî (G.324.1)

“Tâk-ı gerdûnuna vâlâ-yı şafak-puşide
Zevrak-ı haşmetine atlas-ı gerdun yelken”

Nedîm (K.2.27)

“Mevc urup bahr-i ruhun yir yir girihler bağladı
Zevrak-ı hüsnî sakın girdaba saldı rüzgâr”

Nev'î (G.148.3)

“Bahr emvacı gibi uyma havaya her nefes
Zevrak-ı bi revnak-ı dünyaya yani lenger ol”

Hayâlî (G.306.2)

Tabutun şekli itibariyle kayığa benzetilişi ilgi çekicidir:

“Adem diyârına tâbût zevrakın sürdün
Gözümün yaşını bahr-i mbî-kenar ettin”

Necatî Beg (Mersiye/ 6. 2)

“Yâ meğer dünyâ-yı hüsn içre melâhat zevrakı
Rüzgâr almış muhalif Nev'iyâ bulmuş kenâr”

Nev'î (G.148.5)

Gerçek âşığın kurtuluşu, sevgiliye kavuşması (vahdet) ile mümkündür. Âşık, tenini bu denize gark etmesiyle vahdete ulaşır. Bu yüzden de âşık bu durumdan şikâyetçi olmaz:

“Vücûdî garka-i bahr-i mahabbet it tâ kim
Bir ola **zevrak-ı cisme** miyân kenâre ile”

Nev’î (G.397.3)

Zevrak olarak düşünülen vücut cismin simgesi olarak olumsuzdur, sahile atılması gerekir. Onu Allah’a götüren bir araç olarak düşünüldüğünde ise olumludur:

“Çün döşendi dirilip ferş-i zümürd nat’-ı sîm
La’l-i zerrîn **bahr-ı zevrak** d’eylesin devrâmıdır”

Şeyhî (K.9.3)

“Lenger olmuş ana ca’d-ı sünbülün
Zevrak-ı bahr-ı letâfetdür hatun”

Nev’î (G.245.2)

“**Ten zevrakın** düşürme girdâb-ı ızdırâba
Sabr it gönül ki kalmaz bu rüzgâr böyle”

Nev’î (G.446.6)

Dudak üzerindeki ayva tüylerinin zevrak-ı zevk u safâ olarak adlandırılması söz konusudur:

“Hatt-ı nev-res kim o la’l-i bî-misâl üstindedür
Zevrak-ı zevk u safâ âb-ı zülâl üstindedür “

Nev’î (G.87.1)

“Bahr emvacı gibi uyma havaya her nefes
Zevrak-ı bi revnak-ı dünyaya yani lenger ol”

Hayâlî (G.306.2)

Kaygı, keder kayığı gibi düşünülüp sevgiliden merhamet dilenir:

“Kaygı **kayıklarında** unutma Necâtiyi
Gird-âba atma merhamet eyle levendine”

Necatî Beg (G.455.5)

4. 37. Fülk (Gemi)

Gemi ve sandal, suda hareket eder, uzak yerlere gider, yanar ve parçalanır, çekilebilirler. Şekilleri sebebiyle fülk, beyitlerde ayva tüyü, güzellik, dudak, beden, gönül, kaş, kadeh ve tuğra olarak hayâl edilir. Bu tasavvurlarda kazâ, güzellik, çemen, istignâ, gam, mülk, lutf, nazm ve yanağın deniz olarak tasavvuru dikkat çekicidir. Saç, lenger (çapa) olarak düşünülür. Ayrıca ayva tüyleri ve benlerin deniz üzerindeki kara parçası olarak düşünülmeleri de bu hayalde yer alır (Sefercioğlu, 2001: 90).

Deniz özelliği itibariyle üzerinde gemi, kayak gibi ulaşım araçları barındırır. Âşığın gönlü kayığa benzetilir. Gönül gemisi aşk deryâsında heveslenmiş giden bir gemi gibidir:

“Gird-âb-ı gamda sarsar-ı âhumla **fülk-i dil**

Elbette bir kenâra çıkar rûzgârdur”

Bâkî (G.90.4)

“Hâtır kenâre mâ’îl iken bahr-i ‘aşkda

Gird-âba saldı **fülk-i dili** rûzgâr ise”

Bâkî (G.441.3)

“Düşer **fülk-i dil**-i ehl-i mahabbet aña kurtılmaz

Cemâli bahrinüñ gird-âba dönmişdür miyânında”

Bâkî (G.448.4)

“Tasavvufa göre salikin varlığı gemidir ve o fena deryasından geçerek hakikate erişebilir” (Göyüsov, 2001; Turan ve Oral, 2008: s: 230’daki alıntı).

“**Fülk-i dil** her dem sefer kılmağa zülfün Hindine

Bâd-ı âhımla gözümün yaşların deryâ kılâm”

Ahmet Paşa (G.218.7)

“**Fülk-i dilden** hayâl-i peykânın

Kâr-ı deryâyâ saldı lengerler”

Ahmet Paşa (G.46.5)

“Taştı yaşım deniz gibi sâhili vü kenârı yok
Mevc-i gam-ı zamânenen **fûlk-i dilin** karârı yok”

Ahmet Paşa (G.145.1)

“Ben ol **fûlk-i muhâlif**- rûzigârem
Ki gark etti beni deryâ-yî Leylî”

Hayâlî (G.627.2)

Aşığın gözü dalgalar dolu bir denizdir. Kaşları da şekli itibariyle, âşığın denizi üzerindeki dalgadan devrilmiş bir gemiye benzetilir:

“Her gözüm pür-mevc bir deryâdur ol deryâ üze
Her kaşumdur mevcden bir ser-nigûn olmuş **gemi**”

Fuzûlî (G.272.2)

“**Gemi** gibi denizde ser-gerdân
Yürürem bâd-bândan ayrıldım”

Ahmet Paşa (G.198.5)

“Bahr-ı simâbide seyrân etmeye **fûlk-i hilal**
Bezm-i mevcudatta gezdirmeye sağlar güneş”

Hayâlî (K.5.20)

“Kulzüm-i Hindin batırmağa gümüş zevrakların
Bâd-bân-ı nûr ile donattı **fûlk-i zer** güneş”

Ahmet Paşa (K.19.4)

Âşığın teni de şiirlerde kayık olarak geçer. Vücudu, aşk denizinde yolculuk yapan gemi misali aşkın denizlerinde yüzmektedir:

“Bana çün âşüftelik ergürdü devr-i rûzigâr
Bahr-i gamsın eyledin mevc-i hilâlî âşikâr
Fûlk-i cismim eyledin ol mevc birle bîkarar”

Hayâlî (Murabba / 2)

“Her kaçan **fülk-i teni** nâr-ı mahabbet yaka
Dil-i âşüfte düşer âlemi-i istiğrâka”

Nev’î (G.413.1)

“Gark olmadın gözüm yaşı bahrına **fülk-i ten**
Ey bâd-ı şurta gel bizi al bir yana çıkar”

Necatî Beg (G.78.2)

“Gark olursa dönmezsin girdâb-ı gamda **fülk-i ten**
Bahra olmaz âşinâ sûy-ı selâmet gözleyen”

Nev’î (G.344.3)

“Mahabbet bahridür âhum yilinden mevc urur yaşum
Melâmet fülkidür ser aña lengerdür iki kaşum”

Bâkî (G.322.1)

“Bahr-ı cûdundan **felek fülkün** cevâhir doldurup
Düzedir şekl-i hilâliden gümüş lenger güneş”

Ahmet Paşa (K.19.47)

“Şekvâyı koy Nedîm ki elbet bu rüzgâr
Eşkeste **fülk-i kâmina** bir bâdban verir”

Nedîm (K.4 69)

Rüzgâr kelimesi, bazı beyitlerde yel ve zaman anlamıyla beraber kullanılır. Güzelliğin tehlikelerin -hem yelin hem de zamanın- etkisiyle kenara atılan bir sandal, bir gemi olarak tasavvurunu düşündürür:

“**Fülk'i melâhatı** karaya attı rüzgâr
Deryâ-yı ârızunda tutaldan kenâr hat”

Nev’î (G.209.4)

4. 38. Sefîne

Sefîne, sözlük anlamı itibariyle gemi, kayık gibi anlamlar taşır. Dîvân şiirinde aşışın vücudunun gemi olması bakımından önemli bir yeri vardır.

“Ol kim ede **Sefîne-i** te’yîdini penâh
Ne gam ana olursa cemî-i diyar âb”

Ahmet Paşa (K.36.43)

“Seyr eyle kârın âlem-i âb içre Gâlibin
Zevrak alır **sefîne-i** şîr ü gazel verir”

Şeyh Galib (G.84.7)

“Ale’l-husûs beni kim buhûr-ı nazmımla
Yürür memâlik içinde **güher sefîneleri**”

Ahmet Paşa (Kıt’a / 26.2)

Beden aşk ateşiyile yanmıştır, aşk denizinde yüzmektedir. Aşk denizinde gam ve ısırdap eksik olmaz. Beden de bu aşk denizinde seyahat halinde bir kayık veya gemi olarak düşünülür. Üstelik bu denizlerde kaybolmuş, yanmış ve parçalanmıştır:

“Gark oldı bahr-ı ıška **vücûdum sefinesi**
Bir vech ile ki nâm u nişânım bilinmedi”

Nev’î (G.503.4)

Ten gemisi aşkın fırtınalı denizine dayanamıyor. Çünkü maddedir. Aşk ıstırabına, dalgalarına dayanamıyor. Onu hareket ettiren de candır. Can gemiyi yürüten rüzgâra benzetiliyor. Can’ın harekete geçip gemiyi yokluk sahiline atmasını istiyor. Yani maddeden kurtulmak arzu ediyor (Tarlan, 2009: 68).

“Çıhmak diler **sefîne-i ten** cünbiş eyle cân
Deryâ-yi ıskdan ki ademdür kenâresi”

Fuzûlî (G.280.4)

“Cihân **sefîne-i ten** gark edici deryâdır
Habâbı kûh-ı belâ mevcidir onun ser-ü şûr”

Hayâlî (K.1.14)

“İşret **sefinesine** bahâr açdı yelkeni
Câmı yürütdi bâd-ı seher lâle-zârda”

Nev’î (G.455.2)

“Bahr-i zâta **sefine**dir tevhîd
Pîri deryâ-şinas Nûhumdur”

Hayâlî (G.108.2)

“Medhin **sefinesin** donatırken bu bahrde
Gavvâs-ı tab bir gazel-i ter eder nişân”

Necatî Beg (K.21.36)

“Gönlüm **sefine** katı denizdir cemâl ana
Karadan âlet onarır ol hatt u hâl ana”

Necatî Beg (G.11.1)

Âşık, vücut gemisiyle ilâhi aşka yelken açar:

“Bahr-ı hayrettedir **sefine-i iûh**
Lenger-i lâ ilâhe illallâh”

Şeyhî (K.1.13)

“Dedim ki ey **sefine-i** sandûk-ı lutf-ı Rab
Gark-ı bihâr-ı rahmet ü müstevcib-i sevâb

Şeyhî (K.12.12)

“Hayret denizi âlemi gark etdi Şeyhî'yâ
Kanı necat bulmağa **hikmet sefinesi**”

Şeyhî (G.184.8)

“Bâd-ı murâd ile doludur iki bâd-bân
Oldu meger **sefine-i feth** ü zafer nişân”

Necatî Beg (K.21.10)

Gönlün gemi olarak düşünöldüğü bazı beyitler şöyledir:

“Deryâ gibi başımda olaldan havâlarım
Hâli degil **sefine-i** dil ıztırâbdan”

Hayâlî (G.423.5)

Gönül gemisinin rüzgâra fazla ihtiyacı yoktur. Sevgilinin tek bir lütuf nefesi onu kıyıya ulaştırır:

“Yek nefha-i ‘inâyet eyler kenâra vâsıl
Nâbî **sefine-i dil** çok rûzgârı n’eyler”

Nâbî (G.5.10)

4. 39. Keştî

Rüzgârın meydana getirdiği dalga ile deryâ üzerindeki kayık ve gemilere zarar vermesi, sahile ulaşmasını engellemesi, zamanın ve ayrılığın rüzgâr oluşu, denizle ilgili benzetmelerin nedenlerindendir:

“Mevc urur bahr-i mahabbet **keştî-i dil** nâ-bedîd
Bir aceb deryâdayuz kar ile sâhil nâ-bedîd”

Nev’î (G.49.1)

“**Keştî-i âleme** endîşesi bir lenger olur
Etse bir şâ’ir eger medh-i vakârın tasmîm”

Nef’î (K.8.34)

“Mihr **keştî** mâh sandâl âsumân bahr-ı kerem
Nakl ederler nimet-i Yezdânı yekser rûz u şeb”

Şeyh Galib (K.1.5)

“Değil deryâda **keştî** âsmânda mâh-ı nev olmuş
Cenâb-ı lutfunun a'lâ vü ednâ kâse-gerdânı”

Nef’î (K.12.21)

“Donüp girdâb-ı bahr-ı hûna hergül lâlezâr içre
Dolaştırmakda **keştî-i karâr** bülbül-i zârı”

Nef’î (K.49.6)

Saçın deniz olarak hayâl edildiği bir beyitte, tarak da adeta gemi olup saç denizinde dolanır:

“**Keştî-i şâne** olub gark-ı yem-i zülf-i siyâh
Dolanur mevce-i yem gibi şikeden şikene”

Nâbî (G.46. 4)

Sahilde görülen bir mutluluk gemisi hayâli şiire konu olur:

“**Keştî-i ıkbâldür** sâhilde olmuş cilve-ger
Aksi küngürden bırakmış ka’r-ı bahre lengeri”

Nâbî (K.4.13)

“Ol ki âb-ı pâk-ı pür-emvâc-ı bahr-ı lutfudur
Çehre-şûy-ı şefkat ü **keştî** nigûn-sâr-ı itâb”

Nef’î (K.55.14)

“Bu âlî kasra **keştî keştî** gevheri nakl ederdi hep
Seped ber-dûş be-remz-i dûrîde deryâ-yı ummândır”

Şeyh Galib (K.22.9)

İsyânın gemi olarak düşünüldüğü bir beyit şöyledir:

“Çok **keştî-i ‘isyânı** çeker sâhil-i ‘afve
Bahr-i kerem’ün mevc-i ‘atâsın ne bilürsin”

Nâbî (G.36.4)

“Yokluk denizine garkolanların Nûh'un gemisine ihtiyaçları yoktur. Bu durum denizin dalgasından zarar görmeyen balık ile gerçek âşık arasında ilgi kurulmasına sebep olur”(Sefercioğlu, 2001: 26).

“**Keştî-i Nûh**’ı n’ider bahr-i fenaya gark olan
Mâhî-i deryâ ider mi mevc-i tûfândan hazer”

Nev’î (K.12.60)

“Hücûm-ı gamda mana anı etdi zevrak-ı mey
Kim etmedi anı tûfân olanda **keştî-i Nûh**”

Fuzûlî (G.55.3)

“Ya necât ehline oldun **keştî-i Nûhun**-Nebî
Sürmege ya çarhı mevc-i kuzlüm-i Yezdân mısın”

Hayâlî (K.20.2)

“Şukka-i râyât-ı bahtmla rikâbın olmasa
Keştî-i nûh-âsmânın bâd-bân u lengeri”

Nef’î (K.14.10)

“**Keştîde** bâdbân u su içre sadef degül
Emvâc-ı bahr-i eşküme deryâ kulak çeker”

Bâkî (G.153.6)

4. 40. Lenger

Saç lenger, çapa olarak tasavvur edilir. Sevgili, aşk denizinde saç çapası ile aşığın gönlüne demir attığından ondan vazgeçmek mümkün değildir:

“Sâkıyâ zevrakı sür bâd-ı bahâr esdi yine
Sebzezâr oldı yem-i ahdar u **lenger** sünbül”

Bâkî (K.24.14)

“Âşık, sevgilinin beline bağlanmak istemektedir. Lenger, “gemiye yerinde mihlamak için denize atılan zincir ve bu zincirin ucundaki çapa olarak tanımlanmaktadır. Sevgili, âşığı ancak saçıyla bağlayabilir. Bu bakımdan zülfün lengere benzetildiğini söyleyebiliriz” (Pektaş, 2011: 120).

“Fülk-i dilden hayâl-i peykânın
Kâr-ı deryâya saldı **lenger**ler”

Ahmet Paşa (G.46.5)

Gözyaşları tufana dönüşür ve cihanı kaplar. Gönül, bu ısırap dolu aşk denizinden vazgeçememekte, adeta ona demir atmaktadır:

“Tufân ıztırâbda dil **lenger** almada
Cân sâhil-i ümîdde hasretle kalmada
Bahr-ı fenâya keştî-i endîşe salmada”

Şeyh Galib (Tahmîs /16.11)

“Sen şöyle bil ki cûşîş-i deryâ-yı ıztırâb
Cân-ı hamûle **lenger**-i kûh-ı giran verir”

Nedîm (K.4.67)

Denizin dibine demir atmış bir gemi hayâli kurulur:

“Keştî-i ıkbâldür sâhilde olmuş cilve-ger
Aksi küngürden bırakmış ka’r-ı bahre **lengeri**”

Nâbî (K.4.13)

“Şukka-i râyât-ı bahtmla rikâbın olmasa
Keştî-i nüh-âsmânın bâd-bân u **lengeri**”

Nef’î (K.14.10)

“Bahr emvacı gibi uyma havaya her nefes
Zevrak-ı bi revnak-ı dünyaya yani **lenger** ol”

Hayâlî (G.306.2)

Tasavvuf anlamının yoğun olduğu beyitlerde, lenger sözcüğü imanın, inancın çapası anlamında da kullanılır.

“Bahr-ı hayrettedir seffine-i rûh
Lenger-i lâ ilâhe illallâh”

Şeyhî (K.1.13)

Lenger hayalinde güzelliğin deniz, ayva tüylerinin kayık olarak düşünülmesi önemli unsurlardan biridir:

“**Lenger** olmuş ana ca'd-ı sünbülün
Zevrak-ı bahr-i letâfetdür hatun”

Nev'î (G.245.2)

“Mahabbet bahridür âhum yilinden mevc urur yaşum
Melâmet fülkidür ser aña **lenger**dür iki kaşum”

Bâkî (G.322.1)

4. 41. Kaptan

Gemiye yöneten, yönlendiren kişi olan kaptan sık olmamakla birlikte beyitlerde kullanılır:

“**Kâpûdân**-ı deryâ sipihr-i 'âlâ
Semiyy-i Nebiyy-i güzün Mustafâ”

Nedîm (Mesnevî / 1.56)

“**Kapûdân**-ı mükerrerem sıhr-ı efham kim semâhatde
Kef-i cûdundan alır feyz-i cûşu lücce-i deryâ”

Nedîm (K. 51.6)

“Tutalum oldun bugün gavvâş-ı bahr-i ma'rifet
Yine senden kadr ile her mâli çok **mellâh** yeğ”

Nev'î (M.75.12)

4. 42. Levend

“Levend” kelimesi çeşitli anlamlara gelir. Ferit Devellioğlu (2008: 549)lûgatinde şöyle diyor: “Levend: 1. Yeniçeri devrinde deniz erlerine verilen bir ad. 2.Vaktiyle Venediklilerin şark memleketlerinden maaşla topladıkları bahriye askeri. 3.s. tenbel. 4.s.Ayyaş, içkici. 5. zampara. 6. kabadayı. 7. hizmetçi, gündelikçi, çırak. 8. namussuz kadın. 9.ibne.” (Türkçede kullandığımız mânâlar Farsçada yoktur.)

“Etdi sefîd dîde-i 'uşşakı bahr-ı eşk
Ol kış **levendi** şûh meger Akdenizlidir”

Nedîm (G.14.6)

“Sohbet-i bâde igçün gülşene teklîf ederek
Tab'-ı Nef'îyi de bir rind-i **levend** etdi sabâ”

Nef'î (G.2.5)

“**Levend** ü müflis ü divâne vü fakîr ü hakir
Necâtî'yem umarım dahi bes beter diyeler”

Necâtî Beg (G.117.5)

“Levendâne” terimi söyleyişteki güzelliği de karşılar. Bâkî şiirlerini ve söyleyişini beğenir. Bunu bir gazelinde şöyle dile getirir:

“Bâkîyâ tarz-ı şi'r böyle gerek
Hem zarîfâne, hem **levendâne**”

Bâkî (G.471.7)

“Levend kelimesine verilen anlamlar Türkiye'nin tarihi ve sosyal şartlarının ürünüdür. Devir ve eser lugatleri olmadan Bâkî'nin burada hangi anlamı kullandığını kesin olarak söylemek güçtür. Levendâne kelimesine “yiğitçe, kabadayıcı” anlamına gelebilir. “Zarîfâne” ile “levendâne” arasında bir zıtlık vardır. Fakat hem yiğit, hem zarif olmasını bilen Osmanlı, mimarîsinde olduğu gibi, örf ve âdetinde ve şiirinde de “kuvvet” ile “incelik”i birleştirmiştir” (Kaplan, 2006: 171).

“Mevc urur bahr-i hüsün fitne koparır hat u hâl
Bu deniz yüzlerinin kimse **levend**in yenemez”

Necatî Beg (G.212.3)

“Kaygı kayıklarında unutma Necâtiyi
Gird-âba atma merhamet eyle **levendine**”

Necatî Beg (G .455.5)

Sevgilinin saçındaki kâkülün levende benzetilmesi de söz konusudur. Şekli ve göz alıcılığı levend hayalini düşündürür:

“O kâküller **levendâne** egerçi şeb-külâh ister
Güneş yüzlüm perîşânî olan destârdan çıkma”

Nev’î (G.463.2)

4. 43. Dalgıç (Gavvâs-ı Güher)

Âşık çok sevdiği için derinlere dalar. Bu özelliğiyle dalgıça benzetilir. Aşk bir deniz ise âşık da yaradılışı gereği gavvâs-ı gevherdir:

“Deryâ-yı ıška tab'umuz **gavvâs-ı gevher**dür bizüm
Dür bizde vâfirdür katı zîrâ ki bahr-i kâmilüz”

Nev’î (G.195.4)

“Gavvasın yani salikin tanrısal hakikatlere sahiplenmesinin öteki bir yolu onun deryâsına dalmasıdır. “Gavvas simgesi altında düşünülen salikin aradığı “gevher-i hakikat”dır. (“vehdetin dürrü”, “vehdetin dür-danesi”...)” (Turan ve Oral, 2008: 230).

4. 44. Şinâver

Şinâver yüzücü anlamında olup, genellikle aşk denizinde yüzen aşığı temsil eder:

“Her bir yere mûyundan akar âb-ı letâfet
Deryâ-yı letâfetde **şinâdan** mı gelürsün”

Nâbî (G.)

“Ne dem ki mâhî-i tîği **şinâver**-i dem ola
Nemi ere semeke mevci ere tâ harçeng”

Hayâlî (K.7.14)

“Pür eder dürle devrân dâmenini
Çü bahr-i nazmda ola **şinâver**”

Necatî Beg (K.10.11)

“Bahr-i ‘aşk içre **şinâver** geçinenler ne bilür
Düşmese çâh-ı zenahdânuña gird-âb nedür”

Bâkî (G.172.4)

“Olur mu muztarib deryâ-dilan mevc-i havâdisle
Zarar gelmez ruh-ı deryâya sîlî-i **şinâverden**”

Nedîm (G.95.4)

“Sipihre bahr-ı eşkümden **şinaverlik** ben öğrettim
Nigara mihr ü mahı göğsüme iki kabag ettim”

Hayâlî (G.358.4)

“Kalemim ol kadar **şinâver**dir
Tut ki bahr-ı suhande mâhıdır”

Nef’î (Kıt’a /1.4)

4. 45. Balık (Mâhi)

Sefercioğlu (2001: 426), balıkların şekilleri, üzerlerinin pullarla örtülü olması, rengi ve su içinde yaşamaları gibi özellikleri sebebiyle tasavvurlara konu olduğunu söyler. Şekil benzerliği sebebiyle yaprak, kaş, hilâl; toplu halde bulunmaları sebebiyle asker olarak düşünülen balık, pullarıyla para arasında kurulan ilgi sebebiyle de, sevgiliye pullarla talip olan bir âşık olarak hayâl edilir. Güneşin Yûnus peygamber olarak tasavvuru sebebiyle, güneşi yutan geceye benzetilir. Yaprak tasavvurunda çemenin ve sümbülün denize; kaş tasavvurunda yanağın suya benzetilmesi, şekil benzerliğinin yanında dikkati çeken diğer önemli unsurlardır. Sefercioğlu'na göre hilâl tasavvurunda, balığın karın kısmında yer alan renk bakımından daha açık renkte ve şekil bakımından kavisli olan pullar ve gökyüzünün deniz benzetilmesi yer almaktadır.

“Keştî-i Nûh'ı n'ider bahr-i fenaya gark olan
Mâhî-i deryâ ider mi mevc-i tûfândan hazer”

Nev'î (K.12.60)

“Kaşların çâh-ı zekandan rismân-ı zülf ile
 Çekti gönlüm zevrakın **mâhi** gibi gird-âbdan”

Necatî Beg (G.383.3)

“Balıklar Divân şiirinde deniz veya su içinde oluşu, ağ veya olta ile yakalanışı, uyku uyumamaları vs. ile aşığın canı, gönlü ile kurduğu hayâllere benzetilir” (Dinç, 2001: 3).

“Anınçün oldu kara zülfün ağına hevesim
 Ki âb-ı dîdede çoğaldı **mâhiyân**-ı hayâl”

Ahmed Paşa (G.)

Balık bazen asker olarak düşünülür. Askerler gibi balıklar da denizde çok ve toplu halde bulunurlar. Balığın pulları gibi askerin zırhlı elbisesi vardır. Ayrıca askerlerin yürüren çıkardıkları ses de denizin dalgaları gibi düşünülür:

“Kılıç **mâhî**lerine şest idermiş sîne-i a'dâ
 Gören ol leşkeridir bi aceb mevvâc deryâdur”

Nev'î (K.25.20)

“Yokluğun bir deniz olarak tasavvuru da, âşığın balığa benzetilmesine sebep olur. Nuh tufanına da işaret edilen beyitte, bahr-i fenâya garkolan âşığın, denizdeki balıklar gibi, tufandan kurtulmak için gemiye ihtiyacı olmadığı ifâde edilir” (Sefercioğlu, 2001: 426).

“Şû **mâhiler** ki derya içredir deryâyı bilmezler”

Şeyh Galib (Tahmîs /8.5)

“**Mâhi** sayd itmek içün bahre şalup kullâbın

Meh-i nev tutdı meger sâhil-i deryâda karâr”

Bâkî (K.25.9)

Atasözü niteliği kazanmış sözlerden biri olan yukarıdaki beyit dîvân şiirinde benzer şekilde kullanılmıştır. Bir bilinçle, farkında olarak hayata bakmayı öğütler. Gündelik yaşamın telaşına dalan insanoğlu zaman zaman yaşadığı ortamın güzelliklerinin farkına varmaz; bazen tıpkı içinde bulundukları denizin farkına olmayan balıklar gibidir:

“Cihân-ârâ cihân içindedir arayı bilmezler

O **mâhiler** ki deryâ içredir deryâyı bilmezler”

Hayâlî (G.53.1)

“Ya kenâr-ı âlem-i gabrâya emr-i Hak ile

Yûnus-ı izzet getirmiş **mâhi**-i Ummân mısın”

Hayâlî (K.20.4)

“Kendini bilmek, yaşadığı dünyanın farkına varmak meziyetinden yoksunluk, insan için büyük bir eksikliktir, şaire göre. Bu dizelerde bunu somutlaştırmıştır. Sözcükleri simetrik bir biçimde satranç taşları gibi dizmiştir” (Aras ve diğer., 2008: 11).

“Hezâr-rahne tenim döndü dâm-ı **mâhiye**

Henûz bahr-i temennâyâ salmadık gitdi”

Şeyh Galib (G.309. 4)

Balık gümüş suda yüzer, şeklinde hayâl edilir:

“Münevver sûret-i bedrin kemâhî

Şinâver bahr-i sîmâb içre **mâhi**”

Şeyh Galib (Mesnevî /10.7)

4. 46. Dürr, Lü'l (İnci)

Dür inci demektir. İnanişâ göre nisan yağmuru, bolluk bereket getirir. Bütün canlılar bu mevsimde yağın yağmurda faydalanmak isterler. O denli etkilidir ki, nisan yağmurunun bir damlası istiridyenin içine düşünce inci, yılanın ağzına düşünce zehir olur. İnci çoğu zaman sadef ve denizle beraber kullanılır. Tasavvufa göre son amaca ulaşma denizin dibinden inci çıkarmak kadar güç ve zahmetli bir iştir.

Divanda en çok sözü edilen ve tasavvurlarda yer alan kıymetli taş incidir. Bu kadar çok ilgi görmesinin sebebi, nisan yağmurunun sadefin içine düşmesi sonunda meydana geldiği şeklindeki inanış, rengi, parlaklığı ve yuvarlak şeklidir. Bu özelliklerinden dolayı ay, güneş, sevgili, âşık, çiçek, diş, gözyaşı, jâle, katre, söz, nazm, ter ve duâ ile ilgili tasavvurlarda sık sık yer alır. Bilhassa sevgilinin diş ve sözleri için çok kullanılan bir kıymetli taştır. Çoğu beyitlerde, istiâre yoluyla ona ad olarak kullanılır (Sefercioğlu, 2001: 97).

“Çıkdı bir niçe sadef bahr-i cenâb-ı şâhdan

Her birin itmiş makar bir dâne **dürr-i şâhvâr**”

Nev'î (M.1.27)

“Erse deniz kulağına sözün cevâhiri

Olur sadef içinde **dür-i şâh-vâr** âb”

Ahmet Paşa (K.36.46)

Övülen kişinin her yönden üstünlüğü belirtilir. Terin dürr-i şehvâr olarak nitelendirilmesi de hem şekli ve rengi yönüyle hem de övgüyü abartma yönüyledir:

“Za'fdan kurtulup oldı bedenün tâze vü ter

Nite kim bahr-i Aden'den çıkar **dürr-i şehvâr**”

Nev'î (K.23.37)

İncinin ve denizin mekanları bazen âşıktan kenardadır. Ona erişmek için ayrılık azabı ve tanrısal özleme dayanamayarak cismi gark etmekle Hakk’a ulaşmak gerekir. Bazen ise bu inci ve deniz, hakk aşıkının iç dünyasındadır (Turan ve Oral, 2008: 233).

“Bir **senâ dürrin** çıkardı bahr-i tab’ım mevci kim
Cân verir gavvâs olan ol **dürr-i nâ-yâb** üstüne”

Ahmet Paşa (G.16.37)

“Pîr oldu şimdi zâde-i tab’ı dükendi hep
Bir **dürr-i pâki** var sadef-i dehre yâdigâr”

Nev’î (K.53.5)

Aden denizinin incisi büyük ve güzel oluşları nedeniyle kıymetli bulunur. “Aden, Yemen’in güneyinde, Ummân Denizi sahilinde bir kasabadır. Buradan çıkan inciler büyük olurmuş.” (Pektaş, 2011: 485)

Deniz, inci madenidir. Âşığın gözyaşları inciye benzetilirken, sevgilinin dişleri de inci olarak düşünülür. Denizin incileri karaya sürüklemesinin sebebi, sevgilinin dişi gibi bir inci elde edemeyip oluşturduklarını beğenmeyerek çıkarıp atmasıdır:

“Ne **güher** bulsa begenmez burakur yazıya deryâ
Gâlibâ kim ana maksûd dişün kimi güherdür”

Fuzûlî (G.83.4)

İncinin çıktığı yer, incinin kanağı denizdir. Dalgalar bazen sedefinden çıkan inciye sahile bırakır. Deniz kendi incisini değersiz bulduğu için sahile, beyâbana bırakıyor. Denizin ışıltısı, sedefin kulağa benzetilmesi sebebiyledir. Sedef ise sahildedir (Tarlan, 2009: 670).

“Düşdü vasf-ı **dür**-i dendânı ağızdan ağza
İşidüp saldı beyâbâna deniz gevherini”

Fuzûlî (G.274. 4)

“Esselâm ey **dürr-i deryâ**-yi İlâh
Esselâm ey gevher-i kân esselâm”

Necatî Beg (Naat)

Nisan yağmuru incinin oluşmasına yardımcı olur:

“Düşüncenin, göz denizine dalmasından, şairin sevgiliyi düşünene düşünene çok ağladığını anlıyoruz. Elbette gözyaşlarının içerisinde inci bulunması mümkün değildir.” (Pektaş, 2011: 485)

Dürr yani inci, sade denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Nisan mevsiminde sahile çıkan sade midye gibi yapısıyla kapakçığını açarmış. O sırada karnına düşen nisan yağmurunun damlasını yutup denize dönermiş. Denizdeki tuzlu su ortamında bu yağmur tanesi hayvana ıstırap vermeye başlayınca sancıdan kurtulmak için bir salgı salgılamış. Bu sıvılar katılarak birbiri üzerine yapışır ve böylece inciye oluştururmuş. Eğer sade iki veya daha çok yağmur tanesi yuttuysa inciler küçük olurmuş. En makbul olan inci tek bir incidir. Böylesi inci, hem yuvarlak hem de iri olurmuş. Dür-i dane, dür-i galan, yek-dane, dür-i şehvar gibi adlarla anılan kıymetli inci, bu tek olan incidir. Eskiden en güzel inciler Aden’de çıkarılmış. Bu bakımdan Aden ile birlikte çok anılır. Sevgilinin ağzındaki dişler bir inci dizisidir. Dür kelimesi “dür-i Aden” gibi tamlamalar kurar. “Dürr-i yetim” tabiri sadeftaki tek inciden kinayedir. Dünyanın yegâne incisi deyimi Peygamberimiz için kullanılır. İnci çok zaman sade veya deniz ile birlikte anılır. sevgilinin dişleri incidir (Pektaş, 2011: 484).

Âşığın gözleri gözyaşı değil, adeta inci döker:

“Dişlerin derdinden etmiş kişi **bahr**ına sefer

Anun için Rûma **dürdür** armağanı çeşmimin”

Şeyhî (G.101.7)

“Çeşme-i billûrdan yâkut-ı nâb olsun revân

Bahr-i hüsnün dilberin pür **dürr** ü mercân eylesin”

Hayâlî (G. 390. 3)

Gevher-i hakikat veya “dürr” şeklinde şiire getirilen ilâhi ruhun (cevher, mahiyet, öz) yeriye gönüldedir. Ünlü hadisin hükmünden yola çıkarak salık önce kendi iç dünyasında olan deryânın gevherini bulur ve böylece Hakk’ın yolu onun yüzüne açılmış olur (Turan ve Oral, 2008: 230).

Âşığın deryâ gibi gözyaşı dökken gözü ve inciye benzeyen gözyaşları vardır:

“Peykânları ile doludur çeşm-i pür-âbum

Ey bahr sağıınma senün ancak **güherün** var”

Fuzûlî (G.85.3)

“Ko çeksın acı dilleri deryâ şol acı kim

Kor dişlerini **lû'lü-i ummâna** kasd eder”

Necatî Beg (G.151.2)

Denizde inci bulunur ve deniz bu inciye sahip olmak için hayatı kendine zehir eder. Bu nedenle suyu da acıdır. Bu hayâlden yola çıkılarak, insanlara hayatı kendilerine zehir etmememeleri öğütlenir:

“Dâmenün doldursa gerdun dürr ile tök ebr tek

Dürr içün telh etme kâmun bahr-i ter-dâmen kimi”

Fuzûlî (G.276.6)

Hız. Muhammed için dünyanın tek incisi benzemesi yapılır. Onun şefaât incisini çıkarmak için rahmet denizine dalan tek kişi olduğu düşünülür. Nitekim kıyamette, şefaât edecek olan tek kişi odur:

“Zihî cevâhir-i ihsân-ı ‘âma ma’din-i hâs

Dür-i şefâ’at içün bahr-i rahmete gavnâs”

Fuzûlî (G.113.1)

Şiirlerde anlam derinliği vardır. Bu derinlikteki aqnlam, gizemli bir inci gibi değerlidir:

“Bu kasîdem lücce-i bahr-ı hakâyıkdur benüm

Ka'r-ı ma'nâsında pür **lûlû-yi esrar** u 'iber”

Nev'î (K12.77)

“Bahra dahi düşerse **lû'lü-vâr**

Hasm boynunda rismân buldun”

Ahmet Paşa (K.24.28)

“**Lü’lû-i lâlâ** müşâbih olımaz dendânına

Ol dür-i bahr-i melâhat hüsn ile yek-dânedür”

Nev’î (G.163.3)

“Dürr-i nazmım gördü deryalar dilinde söylenir

Ey Hayâlî bende oldu **lü’lû-i lâlâ** bana”

Hayâlî (G.16.5)

“Bahre **lü’lû**’ dişlerün vasfın meger söyler sabâ

Kim kulak dutmuş sadef içre dür-i galtân ana”

Fuzûlî (G.22.5)

“**Dür**leri medhinde nazmım bahrdür **lü’lû**-nisâr

Şa’rı sevdâsında şî’rim âleme ânber saçar”

Şeyhî (G.20.7)

Denizden çıkan inciler ne kadar değerliyse marifet denizinin incileri de o kadar değerlidir:

“Olmayan gavvâs-ı bahr-i ma’rifet ârif degül

Kim sadef terkîb-i tendür **lü’lû-i şehvâr** söz”

Fuzûlî (G.117.6)

“Çemen pür-mevc bir deryâ sadef gül

İçinde **lü’lû-yı şehvâr** jâle”

Bâkî (G.456.5)

4. 47. Mercân

“Mercan, “selenterelerin mercanlar sınıfından olup kayalık yerlerde koloni meydana getirerek yaşayan, iskeleti kalkerli, kırmızı deniz hayvanı (corallium robrum)dir. Bazı süs eşyalarının yapımında kullanılır” (Pektaş, 2011: 489).

Haluk İpekten (2008: 70) mercânı sıcak denizlerde yaşayan kalker iskeletli küçük bir hayvan olarak tanımlar. Öldükten sonra birikip mercan kayalıklarını oluşturular. Su altındaki kayalar, gemilerin seyri açısından çok tehlikelidir. Bazen su

üstüne yükselerek mercan adaları meydana gelir. Mercan genellikle kırmızı renktedir. Az olarak bulun beyaz ve gri renkleri daha değerlidir. Mercan işlenerek tesbih, biblo, gerdanlık ve süs eşyaları yapılır.

“Görmedi lutfu denizinde inâyet gevherin
Gözlerim gerçi dem-â-dem la'l ile **mercân** döker”

Şeyhî (G.59.8)

“Gözüm bahr-i muhîti ter düşürdü telh-kâm etti
Bu hûn-âlûde müjgan pençesini burdu **mercânın**”

Hayâlî (G.302.4)

“Dürr ü **mercân** bulunurmuş tatalım deryâda
Bu kadar çîn-i cebîn satmağa erzende midir”

Nâbî (G.)

“**Mercan** lebini kan-ı melâhatde görelden
Göz yaşı ile bir nice deryayı büyüttük”

Hayâlî (G.275.2)

“Tutmuşam destim ile dâmenin ey kân-ı kerem
Zeyl-i deryâda biten pençe-i **mercân** şekil”

Hayâlî (K.8.20)

“Çeşme-i billûrdan yâkut-ı nâb olsun revân
Bahr-i hüsnün dilberin pür dürr ü **mercân** eylesin”

Hayâlî (G.390.3)

“Yaşum deryâdur ey Bâkî içinde şâh-ı **mercânı**
Hayâl-i nahl-i bâlâ-yı nihâl-i ergavânumdur”

Bâkî (G.128.5)

Kırmızı şarap damlaları, mercandan yapılmış tesbih boncukları gibi düşünülür:

“Oldu çegân yine katarât-ı şarâb-ı sürh
Mânend-i silk-i dâne-i **mercân** birer birer”

Nâbî (G.)

Şeyh Gâlib bir beyitte ele inme inmesini, mercana dönmesi (kaskatı kesilmesi) şeklinde yorumlamaktadır. Haluk İpekten'e (2010: 122) göre bu beyitte: "Elin mercan olması, taşlaşması ve kurumasıdır. Mercan deniz hayvanlarının taşlaşmasıdır. Elin kuruması, inme inmesidir."

"Ey huşk zâhid dem urma meyden
Dest-i du'âyı **mercân** edersin"

Şeyh Gâlib (G. 238.5)

4. 48. SadeF

Sedef, incinin yetişmesine sebep olan istiridyenin sert ve şeffaf kabuğudur. Beyitlerde istiridyeyi ifâde etmek için kullanılır. İncinin söz konusu edildiği beyitlerde, incinin kaynağı olarak ele alınır ve inci-gözyaşı münâsebetinde, göz inci-söz ve diş münâsebetinde ağız, inci-şiir münâsebetinde şâirin yaradılışı, inci-çocuk münâsebetinde insan ve dünyâ olarak düşünülür. Sevgilinin oklarının nisan yağmuru olarak hayâli sebebiyle gönül susamıştır:

"Teşnedür dil bahr-i gamda okların peykânına
Ağız açmış bir **sadef**tir kadr-i nisan umar"

Nev'î (G.96.4)

Sedef, kendi incisinden çok uzakta, sahilde bulunur. Bunun nedeni, sevgilinin dişlerinin inciden güzel olması ve kulağa benzeyen sedefin sahilde bulunarak bu vasıfları iştirmek istemesidir:

"Bahre lü'lü' dişlerün vasfın meger söyler sabâ
Kim kulak dutmuş **sadef** içre dür-i galtân ana"

Fuzûlî (G.22.5)

"Ey dürr-i pâk agzuña nisbet senüñ **sadef**
Deryâ sevâhilinde yatur pâre-i hazef"

Bâkî (G.228.1)

"Dâ'im hamûş ol ey püser gör kim nice dürler döker
K' ağızını bir kerre açar yıllarla deryâde **sadef**"

Necatî Beg (G.268 4)

“Teşnedür dil bahr-i gamda okların pey kânına
Ağız açmış bir **sadef**dür katra-i nîsân umar”

Nev’î (G.96.4)

“**Sadef** gûşın müzeyyen kılmag için dürr-i lafzından
Kelâmın istimâ’ eyler pes-i dîvârdan deryâ”

Bâkî (K.27.16)

“Erse deniz kulağına sözün cevâhiri
Olur **sadef** içinde dür-i şâh-vâr âb”

Ahmet Paşa (K.36.46)

Sevgilinin dudakları inci dolu mücevher kutusu gibidir:

“Ol dürc-i cevâhir mi ya dürden **sadef**-i pür
Ya hokka-i la’lin ki tolu gül- şekerî var”

Şeyhî (G.16.3)

Denizdeki sedef, bir daha delinmiş inci çıkarmamalıdır. Bu düşünce İslâm inancına göre peygamberin sözü üstüne başka birinin söz söyleyememesi ve Kur’ân’ dan başka kutsal kitap ortaya çıkmaması anlamındadır:

“Saldı deryâya sabâ hançer-i gamzen vehmin
Ki çıkarmaya dahi gevher-i nâsüfte **sadef**”

Fuzûlî (G.144.4)

“Çıkdı bir niçe **sadef** bahr-i cenâb-ı şâhdan
Her birin itmiş makar bir dâne dürr-i şâhvâr”

Nev’î (M.1.27)

“Pîr oldu şimdi zâde-i tab’ı dükendi hep
Bir dürr-i pâki var **sadef**-i dehre yâdigâr”

Nev’î (K.53.5)

“Havzlar kim **sadef**-i kulzüm-i hikmetdir hep
Eder ol ravzada her katresi bir dür îcâd”

Şeyh Galib (K.71.5)

“Çemen pür-mevc bir deryâ **sadef** gül
İçinde lû’lû-yı şehvâr jâle”

Bâkî (G.456.5)

Güneş ve ayın sedefe benzetildiği beyitler vardır:

“Teb lerze-zâd gevher-i galtân-ı gurbetim
Mihr-i sadef sabâh-ı Nişâbur’dur bana”

Şeyh Gâlib (G. 1.4)

“**Mihr ü meh** olsa **sadef** deryâ-yı nûr olsa cihân
Olamazdı gevher gevher-i aşkına masdar rûz u şeb”

Şeyh Galib (K.1.28)

“Çıkardı dür **sadefi** çünkü ka'r-ı deryadan
Komaz kemâl-i suhân sahibinde naks ü fütur”

Nev'î (K.22.31)

Ağız kapalı oluşu bakımından sedefe, ondan çıkan sözlerse inciye benzetilebilir.

“Ağız, sadefe benzetilmiştir. O sadef ağız açıldığında inci dişler görünür. Sevgili konuşunca ise sözleri gevher olur” (Pektaş, 2011: 397).

“Yaşım denizlerinde açıktır **sadef** gibi
Sözün güherleri hevesinden kulacığım”

Ahmet Paşa (G.197.3)

“Diş inciye benzer. İnci ma'deni denizdir. Sevgilinin dişi denizdeki inciden çok değerli olduğu için deniz onun vasıflarını işitmek istiyor ve sahile kulak veriyor. Sahildeki kulak incinin, içinde yettiği sedeftir. Kulağa benzer” (Tarlan, 2009: 681).

“Dür tek düşün sözünü her dem işitmek ister
Bahrun müdâm anuncün sâhildedür **kulağı**”

Fuzûlî (G.278.4)

“**Sadef** degildir eder çâk zehre-i bahrı
Figân-ı aşk ile ebr-i güher-nisâr-ı bahâr”

Şeyh Galib (G.104.3)

“**Sadef-i reng-i** zevrak-ı meydîr
Görünür anda cümle nakş-ı murâd”

Şeyh Galib (K.24.12)

“Ey behîm meyve-i bağ-ı pederî
Sadef-i bahr-i hayâtun güheri

Nâbî (G.)

4. 49. Sâhil

Sahiller ve açık denizler ıssız ve تنها düşünülür. Aşk denizi içinde ayrılık rüzgârları da olur. Bu rüzgar, gönül gemisini gam sahilinde ters yatırır:

“Lutfu gösterse ger emvâce rûsûm-ı bezli
Kesret-i dürr ü güherden kem ola **sâhil-i** yemm”

Nefî (G.51.29)

Sahil- deniz ilişkisinde de tasavvufî öğeler bulunur. Burada deniz iç dünyadaki ilahî özü, sahilse maddî varlığı, bedeni temsil eder. Sahilsiz, sonsuz deniz mutlak varlıkla, ya da ona duyulan aşkla ilişkilendirilebilir. Sahili olmayan deniz, sonu olmayan ilahî aşktır. Âşık kendini öteki dünyaya ait hissettiği için sahilsiz, dopsızdır:

“Taştı yaşım deniz gibi **sâhili** vü kenârı yok
Mevc-i gam-ı zamânedden fülk-i dilin karârı yok”

Ahmet Paşa (G.145.1)

“Mâhı sayd itmek için bahre şalup kullâbın
Meh-i nev tutdı meger **sâhil-i** deryâda karâr

Bâkî (K.25.9)

“**Sâhil**-i bahr-i ‘Adendür meger etrâf-ı çemen
Dest-i mihr anuñ için oldu bu gün gevher-çîn”

Bâkî (K.26.7)

“**Sâhil**-i bahrda olsun mı le’âl
Güheri ister iseñ ka’rına dal”

Nâbî (G.34.2)

Deniz bazı şiirlerde vahdet denizidir ve karaya ulaşmaz. Bu nedenle karadakiler, yani aşk çekmeyenler, denizdekilerin halini anlamazlar. Mecnûn bile şairlerden daha az acı çekmiştir:

“Beyâban-gerd Mecnûn’dan gam ü derdüm su’âl etmen
Ne bilsün garka hâlin ol ki menzil-gâhı **sâhildür**”

Fuzûlî (G.81.2)

Sahil deniz kenarındadır ve her daim dalgalara maruz kalır. Bu aşk için düşünüldüğünde mevc ıstırap anlamını alır. Aşk çekenler dalgalara maruz kalan sahil gibi ıstıraptan kurtulamazlar:

“Kurtulam gamdan derem kûyunda ammâ bilmezem
Kurtarur mı bahr-i gam mevcinden ol **sâhil** meni”

Fuzûlî (G.277.8)

“Dür tek dişün sözünü her dem işitmek ister
Bahrun müdâm anunçün **sâhildedür** kulağı”

Fuzûlî (G.278.4)

İnci sahilde bulunmaz, inci isteyen denizin derinine bakmalıdır:

“**Sâhil**-i bahrde olsun mı leâl
Gevheri ister isen ka’rına dal”

Nâbî (G.22.3)

“Beni tecrîd etdi **sâhil**-i deryâ-yı vahdetden
Acebdir vakt olur kim matlaba esbâb olur mâni”

Şeyh Galib (G.155.3)

Rüzgârın meydana getirdiği dalga ile deniz üzerindeki kayık ve gemilere zarar vermesi onların sahile ulaşmasını engeller:

“Mevc urur bahr-i mahabbet keştî-i dil nâ-bedîd
Bir aceb deryâdayuz kar ile **sâhil** nâ-bedîd”

Nev’î (G.49.1)

“Rismân-ı zer ile haşre dek ölçerse güneş
Bulmaya devletinin bahrına umk u **sâhil**”

Necatî Beg (K.14.19)

“Ey dürr-i pâk agzuña nisbet senüñ sadef
Deryâ **sevâhil**inde yatur pâre-i hazef”

Bâkî (G.228.1)

“Necât ümîdi yokdur çâresi gir-dâba ric‘atdûr
Misâl-i mevc rû-mâl etmedik **sâhil** mi kalmışdur”

Nâbî (G.7.4)

“Görünce hüsn denizinde hattının karasın
Necât **sâhili** sandım kenâra benzettim”

Necatî Beg (G.370.3)

“**Sâhil**-i bahr-i ‘Adendür meger etrâf-ı çemen
Dest-i mihr anuñ içün oldu bu gün gevher-çîn”

Bâkî (K.26.7)

“Belâ mevc-âver-i girdâb-ı hayret nâhudâ nâ-bûd
Adem **sâhillerinin** tutdu diriIâ bang-ı nâ-mevcûd”

Şeyh Galib (Tercî-i Bend /8.8)

4. 50. Girdâb

Girdâb da dalga gibi denizin bir parçasıdır. Aşığın gönlünün coşması girdâbın şiirlerdeki karşılığıdır. Tenin kayık olarak düşünüldüğü hatırlanırsa, ten kayığını girdâba düşürmemek esastır:

“Belâ mevc-âver-i **girdâb-ı** hayret nâhudâ nâ-bûd
Adem sâhillerinin tutdu diriîâ bang-ı nâ-mevcûd”

Şeyh Galib (Tercî-i Bend /8.7)

“Ten zevrakın düşürme **girdâb-ı** ızdırâba
Sabr it gönül ki kalmaz bu rüzgâr böyle”

Nev’î (G.446.6)

“Kaygı kayıklarında unutma Necâtiyi
Gird-âba atma merhamet eyle levendine”

Necatî Beg (G.455.5)

Denizde tufan kopması, aşığın denizde gark olması sık rastlanan durumdur. Gerçek anlamda insanın denize gark olarak ölmesi olumsuz bir durumken, tasavvufta arzulanan bir durumdur. Allah’a kavuşmayı, kurtuluşu simgeleyen önemli bir aşamadır. Tufanlı deniz aynı zamanda bu dünyayı da simgeler. Büyüklüğü ve sıkıntılarla dolu oluşu bu dünyayı hatırlatır:

“Gark olursa dönmezin **girdâb-ı** gamda fûlk-i ten
Bahra olmaz âşinâ sûy-ı selâmet gözleyen”

Nev’î (G.344.3)

Aşk denizi, içinde yüzgeç geçinenler çene çukuruna düşmeden girdâb nedir bilemezler:

“Kâse-i ser kim yolunda garka-i hûnâb olur
Bahr-ı aşka geh habâb olur o geh **girdâb** olur”

Nef’î (G.34.1)

Aşk denizinde gam ile dolu bir kalp aşğın varlığını yok etmelidir. Bu konuda Nejat Sefercioğlu (2001: 49) şöyle diyor: “Denize âşinâ olmak isteyen, kenarı gözlememelidir. Kenardaki selâmeti gözleyen, hiçbir zaman denizle âşinâ olamaz. Vahdeti arzûlayan, dünyâ nimetlerine gözünü dikmemelidir. Aşk denizinin girbâbında ten gemisini yok etmelidir.”

“Gark olursa dönmezin **girdâb-ı gamda** fülk-i ten
Bahra olmaz âşinâ sûy-i selâmet gözleyen”

Nev’î (G.344.3)

Yanak deniz olarak düşünülürken, zamanla ortaya çıkan kırıksıklıklar girdâb olur; ayva tüyleri ise bir kıyı olarak hayâl edilir:

“Mevc urup bahr-i ruhun yir yir girihler bağladı
Zevrak-ı hüsnî sakın **girdaba** saldı rüzgâr”

Nev’î (G.148.3)

“Dün subh yetürdüm felege mevc-i sirişküm
Gark etdi felek üzre olan encümi **gird-âb**”

Fuzûlî (G.24.5)

Âşık için kurtuluş ümidi yoktur. Tek çare yeniden aşk denizindeki girdâba dalmaktır:

“Necât ümîdi yokdur çâresi **gir-dâba** ric’atdür
Misâl-i mevc rû-mâl etmedik sâhil mi kalmışdur”

Nâbî (G.7.4)

“Kaşların çâh-ı zekandan rismân-ı zülf ile
Çekti gönlüm zevrakın mâhi gibi **gird-âbdan**”

Necatî Beg (G.383.3)

“Ârâmımız semâ iledir rûzgârda
Girdâb-ı bahr-ı aşka batan Mevlevîleriz”

Şeyh Galib (Tahmîs / 7.15)

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Değerlendirme

Dilin önemli araçlarından olan şiir sanatı, okuyucu açısından dili öğrenmeyi, dille yeni ilgiler kurmayı sağlar. Şiirin en etkili yanı, okurun hayâl dünyasını keşvetmesini sağlamasıdır. Şiir, hayâl dünyasını anlatma aracı olarak dili seçer. Şiir okuyucusu, hayâl kurmanın ne derece önemli olduğunu fark eder. Dîvân şiiri okuyucusu ise kullanılan imgelere bağlı olarak hayâllerinin sınırlarını zorlar.

Öğrencilerin farklı şiirler okumalarını sağlamak, onların farklı dünyalarla, kültür ve alışkanlıklarla tanışmalarını sağlar. Bu açıdan bakıldığında, dîvân şiiri öğrencilerin edebî ve kültürel gelişimlerine yardımcı olacaktır. Farklı imge ve sanatlarla dolu bu şiir, öğrenciye edebî açıdan yepyeni bir dünyanın kapılarını açacaktır.

Yapılan her yeni çalışma, dîvân edebiyatının zenginliğini ortaya çıkarmaktadır. Divân edebiyatı, kendine özgün bir anlatıma sahip, güçlü bir birikimle oluşturulmuş ve oldukça zengin bir edebiyattır. Anlam zenginliğinin anlaşılabilmesi için bu şiir türündeki imge kullanımlarının anlaşılması gerekmektedir. Çalışmanın konusu olan “Divân Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması” bu anlayışla oluşturulmuş ve dîvân şiirinde deniz imgesinin kullanımını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Divân şiirinin genel yapısını kavrayabilmek için öncelikle “Şiir Nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Buradan hareketle, şiiri tanımlamanın tartışmalara konu olduğu söylenebilir. Öte yandan, şiir ile dil arasında sıkı bir ilişki vardır. Şiirde her sözcüğün bir işlevi vardır. Dilde kullanımı olan her sözcüğün şiire girmesi beklenemez. Şair kullandığı her sözcüğü kendince yoğurur, biçimlendirir. Bu nedenle şiirin edebiyatta farklı bir işlevi, kendine has bir üslubu vardır. Şiirde anlatımı güçlendirense kullanılan imgelerdir.

İlgili yayın ve araştırmalar bölümünde klâsik şiirin genel yapısı değerlendirilmiştir. Klâsik şiir, kendine özgü yapısıyla Türk edebiyatı açısından zengin bir kaynaktır. Bu edebiyatın mükemmeli arayan anlayışı, şiirde anlam derinliğini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca tasavvuf inancıyla yazılmış şiirler klâsik şiire ayrı bir derinlik katmıştır.

Öte yandan klâsik şiir örneklerini verenler hafızayı zorlamaktan ve çok okumaktan kaçınmazlardı. Bu durum, günümüz şairlerine ve okurlarına ilham vererek yeni neslin edebî açıdan gelişimine katkı sağlayacaktır.

Çalışmada ayrıca, şiirde imge konusunda ilgili yayın ve araştırmalara değinilmiştir. İmgelerin kullanımı gündelik dilin sınırlarını genişletir. Şiirde imge sayesinde konuşulan dilin yerine, başka bir dil yaratır. Bu yeni dilin adı şiir dilidir. Bir şiiri anlamlandırmak için öncelikle imgeleri anlamlandırmak gerekir. Şiir dili, şaire imge yaratmakta kolaylıklar sunar. Dîvân şairleri bu olanağı zorlamış, farklı imgeler kullanarak özgün şiirler yazmışlardır.

Dîvân şiirini incelemek, şiir öğretimi açısından da fayda sağlayacaktır. Bilindiği üzere şiir öğretiminde kültürel kaynaklardan beslenmek gerekir. Bu amaçla, çalışmada şiir öğretimi ve gereklilikleri üzerinde durulmuştur. Şiir öğretiminin doğru yapılması, Türkçe öğretiminin amaçlarının iyi kavranmasına bağlıdır. Sözgelimi, Türkçe öğretiminin amaçlarından biri, dil sevgi ve bilinci kazandırmaktır. Dil sevgi ve bilincini kazandırmak için öncelikle öğrenciye edebiyat sevgisini vermek gerekir. Dîvân şiiri, farklı imgeleri ile bu kazanım için zengin bir kaynaktır. Öğrenciye şiir

türünün zengin örneklerini sunmak, şiir öğretiminde kolaylık sağlar. Aynı zamanda, estetik kaygıyla yazılmış dîvân şiiri örnekleriyle karşılaşan öğrencilerde edebiyat sevgisi artacak, estetik kaygı ortaya çıkacaktır.

Zengin imgeler yüklü örnekler sunmak, şiir öğretiminin esaslarından. Güzel kurgulanarak şiire serpiştirilmiş imgelerin kullanıldığı şiirler, öğrencileri yazmaya teşvik eder. Deniz imgesi, dîvân şiirinde sıklıkla kullanılan, etkileyici imgelerden biridir. Dîvân şiirinde deniz imgesinin farklı kullanımlarının, farklı hayallere konu olduğu görülmektedir. Özellikle “deniz” imgesi en çok “aşk” imgesiyle beraber işlenmiş ve aşkın büyüklüğünü dile getirirken benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Deniz imgesinin farklı kullanımlarının yaratıcılığı geliştirmeye katkı sağlaması kaçınılmazdır. Bilindiği gibi dîvân şiirinde yaratıcılık ve hayal gücü üst düzeyde kullanılır. Bu çalışma, deniz imgesinin dîvân şiirinde farklı tasavvurlara konu olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışma doğrultusunda, klâsik şiirin temsilcilerinin, şiirlerini deniz imgesinin uyandırdığı çağrışımlarla süsledikleri belirlendi. Şiir öğretiminde çağrışımlardan yararlanmak önemlidir. Çağrışımları kullanmak, şiir yazmayı kolaylaştırır. Deniz imgesinin dîvân şairlerinde uyandırdığı çağrışımlar, öğrencilere ilham verecektir.

Deniz imgesini incelemek için, deniz kavramının hem kültürel hem de yazın hayatımızdaki işlevini belirlemek gerekir. Bu bakımdan bulgular bölümünde genel olarak deniz kavramına değinilmiştir. Deniz kavramı, edebiyatın en eski örneklerinde dahi yer almıştır. Halkların yaradılış efsaneleri ya da destanlar incelendiğinde, denizin kullanımına rastlanır. Deniz düşüncesi, yazın hayatımızda önemli yer tutar. Öte yandan günlük yaşamda denizin yeri yadsınamaz. Atasözleri, deyimler, türküler denizle doludur. Deniz, tuzu, dalgası, balığı, maviliği... vb. ile edebiyatımızda da günlük hayatımızda da vardır.

Edebiyatın birçok türünde deniz kavramına rastlamak mümkündür. Türk şiirde deniz geniş yer bulmuştur. Eski Türk şiiri, halk şiiri ve yeni Türk şiirinde deniz sıklıkla kullanılır. Klâsik edebiyatımızda deniz anlamında: bahr, bihâr, kulzüm, ummân, deryâ, yemm, muhît gibi birçok sözcük kullanılmıştır.

Dîvân edebiyatında deniz, genişlik, sonsuzluk, büyüklük, derinlik, bolluk anlamlarıyla beyitlerde işlenmektedir. Uçsuz, bucaksız oluşuyla şiirlere konu olduğu gibi sevgilinin denize benzetilişi de söz konusudur. Özellikle de sevgilinin yanağı ve güzelliği deniz olur.

Deniz, incisi, mercanı, sedefi, dalgasıyla; gemisi, kayığı, yelkeni, çapasıyla her yönden dîvân şiirinde konu edinilerek benzetmelerde yer almıştır. Öte yandan tasavvuf anlayışına bağlı olan şairlerin şiirlerinde, vahdet-i vücud inancıyla deniz bütünleşmiştir. Deniz, ermişlik denizi olup denizde gark olmak arzu edilendir. Mutlak varlığın simgesi olan deniz, aynı zamanda ona kavuşmayı simgeler.

Bulguların bölümünde genel olarak deniz ve denizcilikle ilgili terimler de verilmiştir. Bu terimleri bilmek, beyitleri çözümlemekte kolaylık sağlamıştır. Benzer şekilde ele alınan denizle ilgili terimler, beyitleri yorumlamada ışık tutmuştur.

Bulgular bölümünü oluşturan diğer tüm alt başlıklarda, deniz ve denizcilikle ilgili terimlerin, tamlamaların ve diğer tasavvurların işlendiği beyitler ele alınmıştır. İncelemeler sonucunda deniz imgesinin, dîvân şiirinin anlam yapısını çözmede etkili olduğu tespit edilmiştir. Deniz, kimi zaman sevgiliyle ilgili unsurları, beşeri aşkı, simgelerken kimi zaman tasavvuf anlayışına bağlı olarak ilâhi aşkın simgesi olmuştur.

Özetle, dîvân şiirinde her açıdan ele alınan deniz imgesinin, farklı tasavvurlara konu olarak önemli yoğunlukta kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu yönüyle dîvân şiirinde deniz imgesini incelemek, şiir öğretimi açısından faydalı olacaktır. Yaratıcı zekanın gelişimine katkı sağlayacağı gibi edebiyat sevgisi ve bilinci kazandıracaktır. Bir imgenin bunca farklı kullanımı, öğrencilere ilham verecektir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, M. (1993). **Nef'î Dîvânı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aksan, D. (2005). **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**. Ankara: Engin Yayınevi.
- Altunyay, K. (2008). **Şiir Metinlerine Dil Eğitimi ve Dil Bilinci Açısından Bir Bakış**. Türkçe Öğretimi Kongresi. (18-20 Mayıs 2008). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Aras, M. Susam, A. Koçak M. (2008). **99 Beyit, Divan Şiirinden Beyitler ve Çözümlemeleri**. İstanbul: Can Yayınları.
- Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu. (1991). **Ölümünün Üçyüzellinci Yılında Nefî**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Bilkan, A. F. (1998) **Nâbî, Hikmet -Şair -Tarih**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bilkan, A. F. (2007). **Nâbî, Hayatı Sanatı Eserleri**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cengiz, H. E. (1983). **Divan Şiiri Antolojisi**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Çolak, V. (2004). **Şiir Nedir ve Nasıl Yazılır? Yaratıcı Drama Dersleri**. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Develioğlu, F. (2008). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**. İstanbul: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2005). **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**. Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi.
- Dinç, A. (2001). **Deniz Şiirleri Antolojisi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Diriöz, M. (1994). **Nâbî Divânı**. İstanbul: Fey Vakfı.
- Genç, İ. (2008). **Edebiyat Bilimi, Kuramlar-Akımlar-Yöntemler**. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Genç, İ (2010). **Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi**. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Gölpınarlı, A. (2005). **Fuzûlî Divânı**. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İpekten, H. (2008). **Bâki, Hayatı Sanatı Eserleri**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpekten, H. (2010). **Şeyh Gâlip, Hayatı Sanatı Eserleri**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, M. ve Kurnaz, C. (1990). **Şeyhî Divânı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İspir, M. (2007). **Divan Şiiri Karşısında Şairin Durumu**.

<http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi5/ispirmeheddin.pdf> (25 Nisan 2012).

Kaplan, M. (2006). **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar**. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karabacak, E. (2008). **Deniz Kavramı Üzerine**. Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı Sempozyumu. (27 Nisan – 2 Mayıs). Antalya: Kibatek.

Kavcar, C. Oğuzkan, F. Sever, S. (2004). **Türkçe Öğretimi**. Ankara: Engin Yayınevi.

Köprülü, M. F. (2006). **Divân Edebiyatı Antolojisi**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kurnaz, C. (1997). **Divan Edebiyatı Yazıları**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Küçük, S. (1994). **Bâkî Dîvânı**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kültür, İ. (1964). **Divan Bahçeleri**. İzmir: Kovan Kitabevi Yayınları.

Macit, M. (1997). **Nedîm Divânı**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Mengi, M. (1991). **Divan Şiirinde Hikemî Tarzının Büyük Temsilcisi Nâbî**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Mengi, M. (2000a). **Divan Şiiri Yazıları**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Mengi, M. (2000b). **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Mengi, M. (2006) Divan Edebiyatı Öğretiminin Sorunları ve Bazı Çözüm Önerileri. **Eğitim Dergisi**. Sayı 77-78. (Temmuz- Ağustos 2006).

Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü, (2010): **Türkçe Öğretimi Kongresi Kitabı**. Ankara.

Mutluay, R. (1979). **100 Soruda Edebiyat Bilgileri**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Okçu, N. (2010). Şeyh Gâlib Dîvânı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75682/seyh-galib-divani.html> (13.11.2011).

Pala, İ. (1999). **Divân Şiiri Antolojisi**. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Pala, İ. (2004). **Kronolojik Divan Şiiri Antolojisi**. İstanbul: Kapı Yayınları.

Pala, İ. (2005). **Yusuf Nâbî, Hayriyye**. İstanbul: Kapı Yayınları

Pala, İ. (2007). **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**. İstanbul: Kapı Yayınları.

Pektaş, M. (2011). **Divan şiirinde Sevgiliye Dair Benzetmeler**. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sefercioğlu, N. (2001). **Nev'î Divanı'nın Tahlîli**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Şihyeva, S. (2008). **Nesimi Divanında “Bahr”la İlgili Tasavvufî Kavramlar**. Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı Sempozyumu. (27 Nisan – 2 Mayıs). Antalya: Kibatek.

- Tarlan, A. N. (1992). **Ahmet Paşa Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). **Hayâli Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). **Necâti Beg Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (2004). **Şeyhî Divanı'nı Tetkik**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (2009). **Fuzûlî Divanı Şerhi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Timuroğlu, V. (1994). **Şiirin Büyücü Kızı: İmge**. Antalya: Akdeniz Kitap Kulübü.
- Turan, M. Oral, M. (2008) **Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı**. Ankara: Başkent Klişe Matbaacılık.
- Türk Dil Kurumu. (1986). **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II, (Dîvân Şiiri)**. Sayı: 415- 416- 417. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2008). **Yazım Kılavuzu**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2009). **Türkçe Sözlük**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yalçın, A. (2006). **Türkçe Öğretim Yöntemleri, Yeni Yaklaşımlar**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yazıcı, V. (2008). **Cemal Süreya Şiirinde Deniz İmgesi Üzerine Bir Deneme**. Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı Sempozyumu. (27 Nisan – 2 Mayıs). Antalya: Kibatek.